

A FILMARCHÍVUM

Színháztudományi és Filmtudományi Intézet 1957 – 1959

Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum 1959 – 1984

Magyar Filmintézet 1984 – 2000

Magyar Nemzeti Filmarchívum 2000 –

A FILMARCHÍVUM

A MAGYAR NEMZETI FILMARCHÍVUM TÖRTÉNETE
A KEZDETEKTŐL NAPJAINKIG

BUDAPEST
2009

Kőhádi Zsolt kéziratának felhasználásával írta:

Gyürey Vera, Kurutz Márton, Veress József

Szerkesztette: *Forgács Iván*

Képszerkesztő: *Lencső László*

Olvasószerkesztő: *Schiller Erzsébet*

Munkatársak: *Balogh Gyöngyi, Berkes Ildikó, Fazekás Eszter*

nka

Nemzeti Kulturális Alap

A kötet a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával készült

ISBN 978-963-7147-48-7

A kötet fotóanyagának forrásai:

Magyar Távirati Iroda (1–5, 39)

Magyar Nemzeti Filmarchívum Fotó-Plakáttára (6–38, 42, 49, 59, 64)

Magyar Nemzeti Filmarchívum – Magyar Filmtörténeti Fotógyűjtemény (40, 41, 43–48, 50–58, 60–63, 65–67)

Izsák Mária felvételei (68–80)

Készült 500 példányban DVD-melléklettel

Felelős kiadó: *Gyürey Vera* igazgató

Borítóterv és tipográfia: *Skicc és Skicc Bt.*

Nyomtatta és kötötte: *DEMAX és Primerate Nyomda*

AZ ARCHÍV FILMEK MAGYARORSZÁGI MEGŐRZÉSÉNEK TÖRTÉNETE

A közelmúltban ötvenedik születésnapját ünneplő Magyar Nemzeti Filmarchívum, nemzeti filmkincsünk hivatott gyűjtője és megőrzője, sajnos nincsen abban a szerencsés helyzetben, mint nyugat-európai társai vagy az Amerikai Egyesült Államok néhány nagy múltú filmgyárának archívuma, amelyek nem csupán gondozói és kezelői nemzeti filmjeiknek, de birtokosai azok számos egykori filmanyagának is. Ennek legfőbb oka, hogy filmarchívumunk nagyon későn, 1957-ben alakult meg, amikor maga a találmány is bőven elmúlt már félszázados. Sajnálatos módon, a kelet-európai archívumok zöme is ekkor, az ötvenes évek derekán jött létre, csökkentve ezáltal a magyar filmek külföldre eladott kópiáinak fennmaradási esélyét. Moszkva és Prága archívuma a térség két legkorábbi mozgóképes gyűjteménye, de a harmincas években történt alapításuk is már túl késő volt ahhoz, hogy megmenthessék az európai némafilmtermés javát.

A filmtörténet első évtizedeinek termése leginkább a gondatlan, gazdaságorientált filmkészítői mentalitásnak esett áldozatául, de a hangosfilm iránti felfokozott érdeklődés is jócskán megtizedelte, amely – mint látni fogjuk – a némafilmet évtizedeken át kifejezetten elavultnak és gazdasági szempontból értéktelennek tartotta. A régi filmtekercsek tárolási és megőrzési költségeit mindig is sokallották a gyártók és forgalmazók, így a harmincas évek elején tömegével semmisítették meg a némafilmek pozitívjait és legértékesebb kellékét: a kameranegatívot. A pusztulás láttán, szerte a világon felemelték szavukat a filmművészet folytonosságát felismerő és pártoló hírességek, s megsürgették a még felkutatható filmkincsek közgyűjteménybe vételét. A nemes gondolat leginkább az intézmény hiánya miatt feneklett meg. A mozgókép, mint művészeti-dokumentációs érték szakszerű megőrzéséről már nem sokkal a találmány megszületése után, világszerte születtek figyelemre méltó elgondolások.¹ „A nyelvűkincs egy új szóval gyarapodik: a levéltár, irattár és könyvtár mintájára illik megalkotni a filmtár szót, mivelhogy már hivatalos filmtárak is vannak” – hívja fel külföldi példákra hivatkozva a figyelmet a szakma legtekintélyesebb lapja, a Mozgófénykép-Híradó 1911-ben.² Az érdekes tudósítás a tűzveszélyes tekercsek megőrzéséről is bővebb tájékoztatást ad: „Minden filmről egy negatív és egy pozitív kerül a tárbá. A negatív kétfős leólmazott bádogszelencében őriztetik, míg a pozitívfilm leólmazatlan, de jól záródó bádogszelencében és arra szolgál, hogy megfelelő ünnepélyes alkalmakkor vetítésre kerüljön.” A magyar szaksajtóban megjelent számos elképzelés a külföldi példákra hivatkozva, kizárólag a magyar főváros valamely hivatalában vagy egy központi szakmai szervezetében látta a nemzeti filmkincs megmentéséért kezdeményezett küzdelem mecénását. Annál is inkább, mert a Fővárosi Múzeumnak a tízes évek elején történt újjászervezése biztosíthatta volna a „Fővárosi Filmmúzeum”³ alapjainak lerakását is. Erre a lépésre a hamarosan kitört világháború miatt nem kerülhetett sor, s a békekötés után sem szorgalmazták a filmgyűjtemény felállítását, és maguk a filmgyárak sem igyekeztek semmiféle közös vagy éppenséggel saját filmarchívumot létrehozni.

¹ Kino-archívum Brüsszelben. In: *Mozgófénykép-Híradó*, 1911. december 2. IV. évf. 29. sz. p. 512.

² A hannoveri filmtár és Budapest. In: *Mozgófénykép-Híradó*, 1911. szeptember 17. IV. évf. 18. sz. p. 292.

³ A Fővárosi Törvényhatóság 1913. június 6-i közgyűlésén tett indítványa.

In: Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum 1957-1982. p. 90-91.

Budapest székesfőváros éves közgyűlésein minden alkalommal szóba került a „Fővárosi Filmmúzeum” alapításának gondolata, de rendre leszavazták a tervet, melynek propagálója egy törvényhatósági bizottsági tag, Magyar Miklós volt. E testületben elsőként neki jutott eszébe, hogy „milyen egyedülálló, érdekes kincse lenne a fővárosnak, ha egy filmarchívumot létesítene, amelynek polcain ott sorakoznának egymás mellett filmen halhatatlanná téve azok az események, amelyek a főváros és az ország emlékezetes mozzanataiként lejátszódtak”.⁴ Bölcs és előrelátó javaslata eredeti formájában sosem öltött testet, a közgyűlés urai pedig évről évre csak megmosolyogták hóbortos tagtársukat, és indítványát „tengeri kígyónak” nevezték a háta mögött. Nevét érdemes megjegyeznünk, hiszen időszerű elképzelése mellett még hosszú évekig kardoskodott.

A nemzeti filmgyűjtemény alapítása körüli legfőbb nehézségek már a tízes években nyilvánvalóvá váltak. A tetemes anyagi feltételek biztosítása mellett több helyütt szó esett a felmerülő jogi kérdésekről is, amelyek megválaszolására egyetlen pártoló híresség vagy szakmai szervezet sem volt képes, vagy eléggé bátor. Azt ugyan helyesen felismerték, és nem is túlságosan későn, hogy ha nem cselekszenek, a veszteség beláthatatlan lesz: „Most, amikor még a magyar filmgyárak jóformán csak az első képeket bocsátják a nyilvánosság elé, remélhetjük, hogy egy olyan gyűjtemény kerülhet így össze, amely magában foglalhatja az összes filmtermékeket. Hiszem, hogy a filmgyárosok maguk is érezték és érzik a szükségét annak, hogy készítményeik megmaradjanak s ezért bizonyára őrzik is azokat. Azonban így szétszórva, nagyon könnyen elkallódhatnak. Ezért okvetlenül gondoskodni kellene arról, hogy ez a gyűjtemény összekerüljön és megőriztessék.” – írja 1912-ben jogos aggodalommal a Wesselényi Kollégium tanára, Nagy Sándor.⁵ Figyelme a kivitelezés legapróbb részleteire is kiterjedt: „A múzeumot föltétlenül olyan helyen kell létesíteni, hol erkölcsi garanciát nyújtanak arra, hogy a kitűzött célt megértve, teljes odaadással is fognak munkálkodni annak az érdekében. Megfelelő helyiséget bocsátanak a filmek részére, felszerelve mindazokkal a kellékekkel, melyek e célra okvetlenül szükségesek. Ismeretes ugyanis, hogy a filmek megőrzése nem könnyű feladat. Ezért azoknak a kezeléséről is gondoskodni kell. Már pedig ezt csak a hozzáértő szakember végezheti kifogástalanul. Mindezeket tekintetbe véve csakis egy már meglevő kultúrintézmény vezetősége lehetne ezzel megbízható, amely abból a szempontból is garanciát nyújtana, hogy a letétbe helyezett filmeket nem fogja az üzleti nyereszkekedés céljaira kiszolgáltatni. Ha mindezek a feltételek meglennének, bizonyára szívesen adnák letétbe ide képeiket a filmgyárosok. Azért letétbe csak, mert tudvalevő dolog, hogy egy-egy film nagy értéket képvisel, melynek tulajdonjogáról lemondani még a múzeum számára is nagy áldozat lenne, de a cél szempontjából nem is szükséges.”

A lassacskán elodázhatatlan feladat azonban nem volt minden hivatalnok és szakember számára ilyen nyilvánvaló. A nemzet filmarchívumának születésénél babáskodók már abban sem tudtak megegyezni, hogy a létesítendő filmtár mely típusú alkotásokat tekintse megőrzendő értéknek. A legtöbben kizárólag a dokumentum jellegű (azon belül is csupán néhány nagyvárost, elsősorban persze Budapestet megörökítő) mozgóképfelvételeket preferálták, a művészi szándékkal készült játékfilmekről a legtöbb forrás nem is tesz említést. A mindenki által felismert érték tehát a filmszalag dokumentáló tulajdonságában rejtett, és a már megalakult hannoveri filmtár mintájára (amelyben egyébként „mindössze három film találtatott méltónak arra, hogy megőriztessék”⁶) a jövő budapesti filmarchívumát olyannak képelték el, „amelynek az a rendeltetése, hogy a város vagy ország életében nevezetes mozzanatok kinematografice megörökíttessenek és megőriztessenek.”⁷

Valamilyen elképzelés, stratégia tehát megszületett, de a filmarchívum mégsem jött létre. Pedig éppen ez az időszak lett volna a filmek összegyűjtése és megőrzése számára a legidősebb és legnagyobb pillanat. Igaz, pontosan nem ismerjük, mi lett a világ első, a hannoverihez hasonló filmtárainak sorsa, de vélhető, hogy integrálódtak később a nagyobb magán- vagy filmgyári gyűjteményekbe. Talán levéltárak speciális gyűjteményeivé lettek, mint az a filmtekercs, amely az utolsó magyar király, IV. Károly 1916-os budapesti koronázását örökíti meg, és amelynek eredeti tűzveszélyes tekercse ma is a Magyar Országos Levéltár gyűjteményében található. Igen sok a papír alapú archívum a világon, amely

⁴ Filmmúzeum. In: *A Hét*, 1930. 3. sz.

⁵ Nagy Sándor: Magyar film-múzeum. In: *Mozi-világ*, 1912. 12. szám [október 20.] 4-5. p.

⁶ A hannoveri filmtár és Budapest. In: *Mozgófénykép-Híradó*, 1911. szeptember 17. IV. évf. 18. sz. p. 292.

⁷ Uo.

írott dokumentumok mellett mozgóképeket is őriz. A világ legnagyobb könyvtára, a XIX. század elején Washingtonban alapított Library of Congress például szigorú archiválási szabályrendszerének köszönhetően mintegy megmentője az amerikai film- és hanglemezgyártás első darabjainak.

De térjünk vissza Budapestre, amely elszalasztotta az alkalmat, hogy az újszülött művészet első lépéseinek dokumentumait hűen megőrizze. A korabeli szaksajtóban nyomon követhető rengeteg filmbemutató mind arra utal, hogy a gyártók és forgalmazók tekintélyes filmraktárakkal büszkélkedhettek. A hatvanas években papírra vetett visszaemlékezésekben még olyan filmgyűjteményekről is olvashatunk, mint például a Corvin Filmgyár „baki-gyűjteménye”, amelynek minden bizonnyal tárolási problémák okán veszett nyoma. Egy fennmaradt bűnügy rendőrségi közleményében a filmek értékéről is szó esik: a hivatalos közlésből megtudhatjuk, hogy „néhány ezer méter” film⁸ ára a tízes években „meghaladja a 2400 koronát”⁹, ami tekintélyes summának számított akkoriban.¹⁰ A film tehát nemcsak szellemi értéket hordozott, hanem igen komoly anyagit is. Még akkor is, ha már végigfutott a mozik műsorán, a másod-, harmadhetes filmszínházakban, sőt még a vidéket is megjárta. Az ilyen sokat pergetett filmek tönkretett szalagja még mindig nagy értéknek számított, és sajnos ez a fajta nyersanyag-újrahasznosítás is nagyban siettette a némafilmkincs megsemmisülését. A „lefutott” mozikópiák hordozójából – műanyag híján – cipőfűzőt, könyvjelzőt, szemüvegkeretet és cekkert fabrikáltak az élelmesebb kisiparosok, az emulzióban konzerválódott, de elektrolízis útján visszanyerhető ezüst viszont egy másik, végső bevétele volt a forgalmazó cégeknek. Még a közelmúltban is különös figyelmet fordítottak a filmszalagban lappangó ipari ezüstre, amelyet a selejt filmszalagokból visszanyerve a laboratóriumok minden alkalommal eladtak az Állami Pénzverdének.¹¹

Hogy tökéletesen megértsük a Magyarországon készült mintegy 600 némafilm több mint 90%-os pusztulásának okát, még egy fontos körülményt figyelembe kell vennünk. A hangosfilmkorszak nyolc évtizedének politikai rendszerváltozásaira és a velük járó kulturális „tabula rasákra” kell gondolnunk, hogy a különböző társadalmi rendszerekhez kapcsolódó művelődéstörténeti szakaszokban megtaláljuk a korábbi társadalmi rendszerek magyar filmalkotásainak helyét. Annak a filmgyártásnak egyes darabjait, amelyek egy alapvetően nem vizuális alapokon nyugvó nemzeti kultúrájú országban készültek. A magyarországi vizuális önkifejezés, s így természetesen a filmművészet is, legszívesebben mindig a külföldi mintákat vette alapul, azokból merített, még nemzeti témájú alkotásaiban is. Mindezek mellett azzal a sajnálatos ténnyel is számolnunk kell, hogy a XX. század első évtizedeiben a világ minden országában a filmipar, valamint számos, ezzel rokon szakma (pl. fényképészipar, sajtó, alkalmazott grafika stb.) termelésének színvonalát elsődlegesen a piac és a közígény befolyásolta. A mozgókép akkoriban senki számára sem jelentett többet „megtermelt vizuális árucikkénél”, így valóságos művészi értékeire vagy szándékaira csak kevesen figyeltek fel. Ma, mikor kiállításokon, múzeumokban, képes albumokban nézegetjük a századelő vizuális kultúrájának fennmaradt értékeit, alig értjük, hogyan történhetett meg, hogy ezek az alkotások a maguk korában csupán ipari terméknek számítottak és egyáltalán nem megőrzendő értéknek.

A hangosfilmgyártás első évtizedének végén már több tucat hazai gyártó céget találhatunk Lajta Andor évente megjelenő szakmai kompaszában, a Filmművészeti évkönyvekben. Budapesten ekkor már párhuzamosan egyszerre két gyárban is folytak hangos játékfilmfelvételek: a Hunnia zuglói ikerműtermében és a Magyar Film Iroda (későbbi forrásokban: Magyar Filmiroda) Könyves Kálmán körúti telepén, de hamarosan ez is kevésnek bizonyult. A háborús konjunktúra a filmiparban is éreztette hatását. A szövetséges hatalmak filmjeit, elsősorban az amerikai filmeket egy idő után már nem vetítették idehaza, így a filmszínházak műsoréhségét leginkább német, olasz és magyar filmekkel kellett kielégíteni. A magyar filmtörténet egyik aranykora volt ez az időszak, amelyben szinte megállás nélkül születtek a játékfilmek,

⁸ A tízes évek elején egy játékfilm átlagos hossza 1000 méter körül volt.

⁹ Megszökött raktárnok. In: *Mozgófénykép-híradó*, 1911. szeptember 17. IV. évf. 18. sz. p. 291.

¹⁰ A budapesti lakosok éves létminimumát éppen 1911-ben emelték 480-ról 600 Koronára.

¹¹ A hetvenes évek végén a Filmlaboratórium Vállalatnál évente kitermelt ipari ezüst mennyisége megközelítette a két tonnát. (Ujhegyi Gyula szóbeli közlése.)

1943-ban például több mint ötven! A felfokozott munkatempóhoz új műteremre volt szükség, amit a Hunnia vezetősége úgy oldott meg, hogy az 1917-ben felépített Star filmgyár pasaréti műtermét hangosfilmfelvételek céljaira átalakította. A magyar filmtörténetnek ez a pillanata különös jelentőséggel bír kutatásunk szempontjából. Jól tükrözi ugyanis azt az elszomorító hozzáállást, amellyel a szakma a korábbi korok filmgyártási dokumentumait kezelte. Csak egy frissen feltárt fáraósír vagy véletlenül beszakadt pince rejthet annyi kincset a kutató számára, mint a 15 évig Csipkerózsika álmát alvó Star filmgyár elhagyott műtermei, raktárai és kihalt irodái. „Mindenütt por, piszok, elhanyagoltság. Az egyik szoba inkább lomtár benyomását kelti. Régi némafilmek kellékei vannak felhalmozva. Köztük Vaszary Pirinek egy 1929-ből származó képe. A produkciós irodák falán is régi filmek jelenetei. Megyünk tovább.”¹² Így kalauzolja olvasóját a legnagyobb szakmai lap riportere. A gyár építésvezető főmérnöke is szenvtelen a múlt emlékeivel szemben: „Folyik a régi, használhatatlan lomok eltakarítása. Ez egyike a legnagyobb munkáknak. Szörnyű állapotban van minden. Ma például csak 80 mázsa papírhulladékot szállítottak el. (...) Az alagsorban óriási méretű raktárhelyiség foglal helyet. Ez a rész is tele van az elmúlt néma korszak maradványaival, amelyeket tizenkét évig lepett a por.” A 80 mázsa „papírhulladék” felbecsülhetetlen eszmei értékéről ízelítőt is kapunk: „A földön még itt-ott hever egy-egy itt felejtett cédula. Az egyikén ez áll: Megkezdve 928. VII. 1-től. Cito film, levelezések, stáb. De nem merengünk az idő múlandósága felett, megyünk tovább.”

Sokat nem is kell előremennünk az időben, hiszen a magyar filmarchívum alapításának történetében éppen ez a kor, a harmincas-negyvenes évek fordulója a következő állomás. Ekkor újból felszínre került az egyre gyarapodó nemzeti filmkincs jövőjének kérdése, s a mind jobban égető probléma csaknem megoldódott: a szaklapok egyre-másra üdvözölték egy filmtár közelgő megvalósulást. Az ok, amiért az időközben kitört második világháború első éveiben oly szükségessé vált ennek a nemzeti intézménynek a megszületése, természetesen politikai természetű volt. Az ország sorra ünnepelte a történelmi évfordulókat, amelyek közül számos valamely XX. századi eseményhez fűződött, s így mozgóképen is dokumentálódott. 1936-ban például az utolsó magyar király koronázására emlékezett a híradó¹³, majd néhány évvel később Horthy Miklós országlásának 20 éves jubileumát ünnepelte az ország és természetesen vele együtt a filmkrónika is.¹⁴ Mindkét eseményt csaknem 600 méteres, vagyis közel félórás eredeti filmfelvétel dokumentálta.

1939 márciusában maga a Magyar Világhíradó is évfordulóhoz ért: másfél évtizedes múltjára tekintett vissza abban a krónikájában, melyet teljes egészében a korábbi esztendő képanyagából válogattak össze a szerkesztők.¹⁵ A híradó jubileuma kapcsán a szakma hivatalos lapjában érdekes írás is megjelent, amely a 15 év alatt összegyűlt, és akkoriban a Magyar Film Iroda Könyves Kálmán körüli telepén őrzött híradós filmarchívum valódi jelentőségére hívta fel a figyelmet. „Annak a filmtárnak az értéke, melyben a híradófelvételek negatívjait és egy-két pozitív másolatát gondosan elraktározzák, állandóan nő. Ha a tizenöt év alatt kiadott híradók anyagához hozzászámítjuk még a korábbi években szórványosan megjelent riportfilmek legértékesebbjeinek megőrzött negatívjait, akkor az utolsó béke évektől napjainkig fennmaradt felvételek rendkívül értékes történelmi filmmúzeumot alkotnak.”¹⁶ Hogy ennek az MFI által megőrzött híradóarchívumnak történeti jelentőségén túl a filmtári értékét is meghatározzuk, tudnunk kell, hogy az első híradószámok 1924 tavaszán még csak egyetlen példányban készültek.¹⁷ A jelentős állami támogatással, ám mégis szerény keretek között készülő filmhíradók kópiaszáma természetesen időről időre nőtt, de a hangosfilm korszak elején is csak alig haladta meg az egy tucatot. A Felvidék magyarlakta területeivel megnagyobbodott ország híradófogyasztása is megnőtt. A példányszám 30-ra, majd Észak-Erdély visszatértekor 37-re nőtt.¹⁸ Az idők múltával a filmhíradóknak persze nemcsak a példányszámuk, de értékük is egyre jobban emelkedett.

¹² Kádár Miklós: A Star Filmgyártól a Hunnia pasaréti műterméig In: *Magyar Film*, 1941. 27. sz. 3 p.

¹³ „20 év előtt...” In: *Magyar Világhíradó*, 671. szám 1936. december

¹⁴ „Húsz év előtt” In: *Magyar Világhíradó*, 822. 1939. november

¹⁵ „1924-1939” In: *Magyar Világhíradó*, 784. 1939. március

¹⁶ Tizenöt év magyar történelem filmen. In: *Magyar Film*, 1939. 2. sz. 2. p.

¹⁷ Megyer Tibor: A magyar filmhíradó és annak felfejlődése egy operatőr szemszögéből és saját élményei alapján /1923–1961/ (1975) Kézirat. Magyar Nemzeti Filmarchívum, könyvtár

¹⁸ v. M. P.: A Magyar Híradó fejlődése. In: *Magyar Film*, 1940. 42. sz. 9. p.

A bécsi döntések idején a szakma és a közélet már „történelmi monumentalitású”¹⁹, diadalmas filmfelvételekként jegyezte a „országgyarapításról” készült mozgóképes beszámolókat, amelyeket minden körülmények között meg kell őrizni.

Európa első filmarchívumai ekkoriban jöttek létre, így ezekre az intézményekre és az időközben ki-robbant világháborút dokumentáló filmfelvételekre hivatkozva vethették fel ismét szakmai körökben a magyar filmtár megalapításának kérdését.²⁰ Aki ez ügyben elsőként emelkedett szólásra a székesfőváros közgyűlésén, ismét a nemzeti és szakmai ügy lelkes apostola, Magyar Miklós volt. „Azt javasolta, hogy a főváros, külföldi mintára, állítsa fel a filmmúzeumot, amely megőrizné a város és az ország érdekében nagyjelentőségű, történelmi események filmjeit. Különösen mióta hangosfilm is van, valóságos élő történelmet lehetne összegyűjteni a híradók anyagából. Magyar Miklós indítványát tetszéssel fogadta a közgyűlés, és annak sorsáról Szendy Károly polgármester fog intézkedni.”²¹ Az államigazgatásban népszerű polgármester további intézkedéseiről nem közölnek bővebb információt a hónapokkal később megjelenő szaksajtóban. Dicséretes viszont, hogy az 1939. június 21-i közgyűlésről adott beszámolóban (talán éppen Magyar személye miatt) említés esett arról, hogy „a magyar filmmúzeum ötlete nem új. Évekkel ezelőtt vetődött fel, a viszonyok azonban mindig elodázták ennek a nemes tervnek valóra válását. Talán a mai új korszak friss lendülete és az őszre tervezett filmkiállítás közelebb hozza majd a filmmúzeum régi ötletének életre keltését is.”²² Az ügy komolyságához tehát nem férhet kétség. A székesfőváros közgyűlése, ez alkalommal határozott szándékának jeleként, napirendjébe iktatta az intézmény létrehozásának problémáját. Kivitelezését a korábbiakhoz hasonló módon próbálták elképzelni: olyan közintézményre gondoltak, „ahol az összes történelmi, politikai, társadalmi, művészeti, gazdasági, sport, katonai stb. szempontból nevezetes filmfelvételek negatívjai és egy vetíthető pozitív kópiája az utókor számára megőriztetnének. Kétségtelen, hogy a magyar gyűjtemények száma egy igen érdekes és értékes, nagy jövő előtt álló tárral gazdagodnék, amely természete szerint a múzeum és a könyvtár között állana.”²³ A *Történelem – filmen* című érdekes írás egy számunkra igen fontos információt is közöl. Megtudhatjuk, hogy a születendő archívum több, korábban nem hivatalos formában létrehozott filmtár gyűjteményét egyesítette volna, amelyek kincsei akkor, csaknem valamennyi laboratórium, filmgyár és forgalmazó cég raktárhelyiségeiben voltak tárolhatók, s ahol a tekercseket „többé-kevésbé rendszeresen megőrizték”. Erről a rendszerességről azonban megoszlanak a vélemények: „Abból a 130 magyar filmből, amely az utolsó öt esztendőben elkészült, ki tudja, mennyit nem sikerül talán már előteremteni, mert lehetséges, hogy sem a negatív, sem egyetlen kópia nincs már sehol”²⁴ – írja a Filmkultúra, Lajta Andor lapja. Lajta többé-kevésbé szavahihető szemtanú, lelkes és buzgó pártfogója a magyar filmarchívumnak, sok évvel később egyik alapítója is. Aggodalma és maximalizmusa ott bújkál a sorok között: „mennyivel fontosabb volna, ha régi, háború²⁵ alatti és háború előtti magyar filmek negatívjait lehetne az utókor számára megmenteni, megörökíteni és esetről esetre levetíteni. Hány háború előtti magyar híradó-filmet és egyéb akkor aktuális híradót vagy egyéb hosszabb vagy rövidebb filmet lehetne még ma is talán az utolsó percben megmenteni, ha volna társaság, amely a párizsihoz hasonlóan megmenthetné ezeket a kétségtelenül érdekes és pótolhatatlan szellemi értékeket.”

Ma már tudjuk, hogy akkoriban sajnos nem akadt olyan „társaság”, amelynek sikerült volna a magyar filmkincset megmenteni a háború pusztításaitól. Pedig a biztonságos megőrzésre jó esélyt látott mindenki, az archívum alapításának gondolata ugyanis ez alkalommal nem rekedt meg a közgyűlés falai között. Úgy tűnt, hogy ezek a tárgyalások komolyabbak a korábbiaknál és hamarosan kézzel fogható eredményre is vezetnek. Az egyik legnagyobb filmgyűjteményben, a Magyar Film Iroda raktáiraiban meg is kezdődött az érdemi munka, amikor 1940 tavaszán Némethy Károly dr., Budapest Székesfőváros Közművelődési Ügyosztályának tanácsnoka ott járt és „sok száz méter magyar filmhíradót tekintett meg,

¹⁹ A *Hazatért a Ruténföld* c. film reklámja. In: *Magyar Film*, 1939. 8. sz. címloldal

²⁰ Filmarchívumot létesítettek Párizsban. In: *Filmkultúra*, 1938. 1. sz. 35. p

²¹ „Magyar filmmúzeumot!” In: *Magyar Film*, 1939/19. sz. 15. p.

²² Uo.

²³ *Történelem – filmen*. In: *Magyar Film*, 1939. 41. sz. 1. p.

²⁴ Filmarchívumot létesítettek Párizsban. In: *Filmkultúra*, 1938. 1. sz. 35. p

²⁵ ti. az első világháború [K.M.]

hogy kíválogassa azokat a magyar történelmi eseményeket, amelyek a Magyar Filmmúzeum alapanyagául szolgálnának.”²⁶ Láthatjuk tehát, a létesítendő intézmény vezetőségének figyelme elsőként ekkor is a dokumentum felvételekre terjedt ki. Nem volt ez másképpen Európa más országaiban sem. Ennek egyik legfőbb oka, hogy „a gondolatot majdnem mindenütt a filmkultúrát irányító hatósági szervek vetették fel s ezért a filmmúzeumok figyelme elsősorban a nemzeti, politikai, katonai, kulturális, társadalmi stb. szempontokból érdekes felvételek felé fordult.”²⁷ Az Olaszországban, Németországban, Franciaországban, Hollandiában és Angliában létrejött filmgyűjtemények anyagát eleinte tehát főleg híradó- és riportfelvételek alkották, ám a gyűjtés stratégiáját alaposabban átgondolva, hamarosan elkezdtek felkutatni nemzeti játékfilmgyártásuk még fellelhető darabjait is. A gyűjtőkör ilyen irányú bővítése Magyarországon fel sem merült. Éppen a hírhedt Filmművészeti Kamara hivatalos lapjában jelent meg a legélesebb hangú kritika a születendő magyar filmarchívum egyoldalúságáról: „A filmművészet alkotásainak megőrzésére még nem történtek lépések. Különböző raktárakban sok filmet őriznek ugyan a szakmai üzemek, ezek a »filmtárak« azonban nagyon hiányosak és rendszertelenek. A hangos filmgyártás termékei még inkább feltalálhatók a különböző laboratóriumokban és raktárakban, a némafilm korából azonban már csak elvétve maradtak reánk filmfelvételek. Ha vannak is ilyenek, csak hosszadalmas utánjárással lehet megtalálni negatívjaikat vagy egy-két pozitívot – rendszerint rossz állapotban. Féltő, hogy azok a filmek is, amelyek ma még a szakmában szétszórtnak fellelhetők, lassanként veszendőbe mennek, ha idejében nem gondoskodnak megőrzésükről. Erről a kérdésről már több ízben szó esett, sajnos, eredménytelenül. Javasoljuk tehát, hogy a Kamara irányítása mellett Filmművészeti Múzeum állíttassék fel, amelyben helyet kapna minden érdekes és a piacon még feltalálható régi film. A jövőben pedig intézményesen biztosítani kellene, hogy minden filmről legalább egy jó másolat a múzeumba kerüljön, sőt a forgalmazási lehetőségek kihasználása után – bizonyos idő elteltével – a negatívokat is beszolgáltassák.”²⁸ Lényegében ezek voltak a másfél évtizeddel később alapított magyar állami filmarchívum alapgondolatai. Nagy kár, hogy a dokumentumfilmeket összegyűjtő és megőrző filmarchívum sem jött létre, pedig fenntartására már elő is irányoztak egy bizonyos összeget a főváros éves költségvetéséből. 1941 végén Szendy Károly, Budapest polgármestere a főváros megbízásából a Magyar Film Irodával szerződést készült aláírni a Fővárosi Filmmúzeumról. A tíz évre szóló szerződés értelmében a Magyar Film Iroda „a fővárosi filmmúzeum céljára külön raktárt létesít, amelyben elhelyezi, őrzi és gondozza a fővárosi történelmi filmtár anyagát [...] külön raktárt épít a filmmúzeum képei számára és a raktárt a szükséghez képest saját költségén állandóan bővíti.”²⁹

A magyar filmarchívum gondolatának megvalósítása ez alkalommal is zátonyra futott. Az ígéretes tervek kivitelezését nyilvánvaló módon számos politikai tényező gátolta, mindenekelőtt Magyarország hadba lépése. Meglehetősen nagy és fáradságos munka lett volna a világháború kellős közepén a szó szerint bombabiztos filmraktár kiépítése az akkor használt tűzveszélyes nitrofilmek számára, az alap kutatások elvégzése, az archívum működtetésével kapcsolatos adminisztrációs és feldolgozási stratégiák kialakítása. Úgy látszik, sokkal egyszerűbbnek tűnt olyan problémák leküzdésével foglalatoskodni, mint a „film” szócska magyarítása, amelynek megoldásában még a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvőr Bizottsága is részt vett. A tanulmány szerint „pergőképnek kellene elnevezni a filmet, vagy még inkább a pergős szó lenne alkalmas, mert rövid és kifejező. A filmezni kifejezés helyett pergőzni szót használnánk.”³⁰ S amíg a nyelvőrök a megfelelő szinonimákon törték a fejüket, a magyar filmtekercsek tovább pusztultak.

Hol és milyen körülmények között várták sorsukat az addig készült és megmaradt filmtekercsek? A forrásokban említett kisebb gyűjtemények filmanyaga továbbra is a gyárak, laboratóriumok, de leginkább a kölcsönzők raktáraiban maradt. A gyártó és kidolgozó műhelyek száma csaknem 30 volt a háború utolsó esztendejében, míg a kölcsönzőké meghaladta az ötvenet. A játékfilmek kameranegatív-jainak nagy részét ekkor a Hunnia filmgyár raktáraiban, a híradókat és dokumentumfilmeket pedig

²⁶ Válogatás a Magyar Filmmúzeum számára. In: *Magyar Film*, 1940. 15. sz. 11. p.

²⁷ Állítsunk fel szakmai Filmmúzeumot! In: *Magyar Film*, 1941. 9. sz. 1 p.

²⁸ Uo.

²⁹ Uo.

³⁰ Film: „Pergős” In: *Magyar Film*, 1940. 46. sz. 10. p.

a Könyves Kálmán körúton, a Magyar Film Iroda gyártelepén tárolták. Ugyancsak itt őrizték az MFI gyártásában forgatott játékfilmek negatívjait és moziban lefutott kópiáit is. Ez a filmműhely készítette 1924-től a heti filmhíradókat, amelyekből a háború végéig pontosan 1084 szám került a mozikba. Az MFI és a Hunnia Filmgyár raktárhelyiségei azonban raktározási, filmkincs-megőrzési szempontból nem feleltek meg a mai értelemben vett filmarchívumoknak. Raktári főkönyv vagy nyilvántartás nem maradt fenn, így csak sejtethetjük, hogy milyen filmanyagok őrzői voltak ezek a még kizárólag magánkézben lévő archívumok. Annyi bizonyos, hogy a premierek után gondosan megőrizték a játékfilmek vágott negatívjait és a szériakópiákat, míg a munkakópiáktól, kivágott jelenetektől és a próbafelvételektől rendszerint helyszűke miatt megszabadultak.

Voltaképpen az ilyen raktárakban fennmaradt negatívok és forgalmi pozitívek képezték a későbbi alapítású nemzeti filmgyűjtemény bázisát, amelynek stencilezett inventáriumát 1959-ben, korlátozott példányszámban közrebocsátották.³¹ A Magyar Nemzeti Filmarchívum elődje magyar filmek mellett természetesen külföldi filmeket is megőrkölt, hiszen a forgalmazók, akárcsak ma, ezzel foglalkoztak a legszívesebben. Az idegen országok idehaza bemutatott filmterméséből rendszerint duppozitívokat vagy dupnegatívokat mint gyártási kellékanyagokat és a magyar nyelven feliratozott szériakópiákat őrizték meg raktáraikban. A nem kizárólag fikciós filmeket gyártó cégek (elsősorban természetesen az MFI) kész filmjeik negatívjai és kópiái mellett különös figyelmet fordítottak a túlforgatott képsorokra is: a filmjeikben csak rövidebb formában szereplő vagy egyáltalán be sem került felvételekre, illetve az úgynevezett zsánerképekre. E speciális konzervanyagok gyűjtésére és gyarapítására akkoriban külön operatőröket alkalmaztak, akik kézikameráikkal sétálgatva nap mint nap újabb és újabb életképekkel gyarapították ezt a játékfilmesek körében is népszerű snittarchívumot.

Az Országos Mozgóképbíráló Bizottság a Tanácsköztársaság bukását követően heti rendszerességgel végezte a bemutatásra szánt filmfelvételek cenzúrázását, illetve sokszor a korábbi cenzúrabizottsági döntések felülbírálatát. Döntéseit közzétette a Magyar Közlönyben, valamint a szaklapokban. Nemzeti filmgyártásunk 1945 előtti korszakának filmográfiája elsődlegesen éppen az OMB jegyzőkönyvei alapján állítható össze. A harmincas-negyvenes évek fordulójának fajvédelmi törvényei voltak az első olyan intézkedések, amelyek magyar hangos játékfilmeket vontak ki a forgalomból, amivel – noha magát a filmanyagot nem semmisítették meg – üzleti szempontból értéktelenné tették őket. Élelme-sebb selejtfilm-kereskedők, akik korábban a műsorról lekerült alkotásoknak csupán a matériáját hasznosították újra, a zsidótörvények láttán vérszemet kaptak, és magas tarifa ellenében tucatjával tették hajóra a „bélistázott” magyar játékfilmek kópiáit, amelyek ily módon száműzettek az Egyesült Államok magyarlakta vidékeire. De ekkor már a nemzeti kultúra más értékeit is a végveszély fenyegette. A Magyarországot megszálló német csapatok, a nyilas terroristák, végül a Vörös Hadsereg katonái az oldalukon fosztogató magyar lakossággal, máig felbecsülhetetlen értékeket pusztítottak el. Tömegével vittek el minden olyan vagyontárgyat, amelynek éppen nem volt hivatott őrzője. A magángyűjtemények festményei, bútorai, könyvtárai, ékszerei és ötvösmunkái mellett így veszélyeztetett helyzetbe került a film is, hiszen nem volt még hivatalos megőrző intézménye, „nemzeti archívuma”.

Az 1945-ös esztendő az addig elkészült mintegy 400 magyar hangos játékfilm sorsában is 180 fokalul fordulatot hozott. Kormányrendeletek egész sora szabályozta az újjászülető magyar filmgyártást, a filmgyárak és a mozik helyreállításáról történtek hathatósabb intézkedések. Hogy az épen maradt és rohammunkában helyreállítható mozikban újra kezdődhessen az élet, Szébenyi Endre miniszteri osztályfőnök rendeletben engedélyezte, hogy a háborúban megmaradt kópiákat gyakorlatilag az 1945-ös esztendő végéig engedélyokirat nélkül játsszák a magyar mozik.³² De vajon mik is voltak ezek a megmaradt filmtekercsek, és honnan kerültek a mozikba? Erre a kérdésre az akkori idők moziműsoraiban találjuk meg a választ, illetve abban a kormányrendeletben, amely 1945. január 30-án került kihirdetésre: „Kutassa fel a Filmosztály a felfalálható filmek összes kópiáit és az azokról készült összes jegyzéket mielőbb

³¹ A Magyar Filmarchívum katalógusa. Bp., Filmtudományi Intézet, 1959. Megjelent 100 példányban.

³² In: *Magyar Közlöny*, 1945. év 137. szám

mutassa be. A meglévő filmek jegyzékének bemutatása után fogok a játszható filmek kijelölése iránt intézkedni.”³³ Egy hónappal később, az ideiglenes Nemzeti Kormány 530/1945. M. E. számú rendeleteként elkészült a fellelt szellemi termékek szelekciójának ideológiája is: „Meg kell semmisíteni a könyvnyomdák, könyvkiadó vállalatok, könyvkereskedők, köz- és kölcsönkönyvtárak, iskolai könyvtárak, valamint magánszemélyek birtokában lévő minden fasiszta szellemű, szovjetellenes és antidemokratikus sajtóterméket (könyv, folyóirat, napilap, hirdetés, röplap, képes ábrázolat stb.), tekintet nélkül arra, hogy az magyar vagy más nyelven jelent meg.”³⁴ A 3. paragrafus szigorúan megfogalmazza a lakosság beszolgáltatási kötelezettségét, valamint egy további, a rendelettel szembeszegülők elleni szankciókat. Az év nyarán Erdei Ferenc belügyminiszter korábbi körrendeletének végrehajtási utasításában határozottan kitér a filmekre is, amelyeknek megsűrgeti beszolgáltatását és a betiltott alkotások címének közzétételét a Magyar Közlönyben.³⁵ A vármegyék alispánja, a városok polgármesterei eleget is tesznek a felszólításnak. 1945. június 17-én a Magyar Miniszterelnökség közzéteszi a fasiszta irányú és szovjetellenes könyvek, filmek és zeneművek első jegyzékét.³⁶ A rendelet 109 magyar játékfilmet érint, ezek között 10 olyan alkotás található, amelyből egyetlen kocka sem maradt fenn, 28 pedig olyan, amely töredék-ként vagy erősen hiányos kópiaként található meg ma az archívumban. A többi 71 film zöme kisebb-nagyobb hiányokkal, idegen felirattal, de élvezhető állapotban maradt fenn, s csak elenyésző azoknak a filmeknek a száma, amelyeknek fennmaradt egy-egy szép állapotú kópiája vagy az eredeti kameranegatívja.

A szelekciót azonban nem kizárólag tematikus alapon végezték el. A rostán szép számmal fennakadtak olyan közismert irodalmi figuráink is, mint Háy János, Gül baba és János vitéz. Kis túlzással elmondható, hogy a nyilvánosság elől eltiltott produkciók túlnyomórészt vígjátékok, filmoperettek, népszínművek és társadalmi drámák. Ezek a filmek eltiltásukat leginkább a bennük szereplő színészek vélt vagy valós politikai beállítottságának köszönheték. Erről hiteles képet kaphatunk a háború utáni hónapok napisajtójának népbírói tudósításaiból, ahol sok szó esett a közelmúlt filmcsillagainak olykor nehezen hihető, hajmeresztő politikai szerepvállalásairól. „Kiss Ferenc, komédiás ömeltósága most játssza el életének utolsó előtti szerepét. Utolsó szerepét a Népbírószágon fogja alakítani!” – kommentálta a filmhíradó bemondója a jelenetet, amelyben a hírhedt Színház- és Filmművészeti Kamara elnökét az Andrássy út 60-ban kihallgatásra viszik Péter Gábor politikai rendőrfőnök szobájába. „Ez a propagátor, hatalmas örületében tobzódva szállította a magyar színházat és filmet a nyilasoknak, hogy azok a németek javára Págerékkel, Szelezkykkel, Fedákokkal, Murátikkal és Vaszarykkal együtt ágyútölteléknek adják oda fiainkat.”³⁷ A János vitéz 1938-as filmváltozatában Bagót alakító Kiss Ferenc nyolc évet kapott a népbírói tárgyaláson, filmjeinek pedig egy jelentős része elveszett, vagy csak töredékes, hiányos állapotban maradt fenn.

Fordult tehát a kocka. A fajvédelmi törvények miatt betiltott filmeket újra játszani kezdték a mozik, míg a háborús évek filmtermésének zömét kivonták a forgalomból és megkezdték a kópiák összeírását. A kölcsönzők raktáraiban fellelt filmeket, amennyiben nem estek tilalom alá, azonnal műsorra tűzték. Az egykorú hirdetésekben szép számmal találunk olyanokat, amelyek látható módon túléltek a háború viharait, a későbbiek során mégis megsemmisültek. Ilyen volt például a *Családi pótlék* és a *Behajtani tilos*³⁸ egy-egy kópiája, melyeket a Műsorfilm Kft. hirdetett 1945-ben.³⁹

Az 1945-ös miniszterelnökségi jegyzék szövege különösen szigorú hangon rendelkezett a filmek sorsáról: nemcsak a bemutatást tiltotta, de külföldre történő eladásukat is.⁴⁰ A nagy műsorinség idején azonban a leleményesebbek úgy próbálták meg kijátszani a törvényt, hogy a „kiretusálható” színészek

³³ Megindul a romokon az új filmélet. In: *Filmművészeti Évkönyv*, 1945. (Magánkiadás) 178. p.

³⁴ A fasisztaszellemű filmek megsemmisítése. In: *Filmművészeti Évkönyv*, 1945. (Magánkiadás) 194. p.

³⁵ A fasiszta filmek beszolgáltatása. In: *Filmművészeti Évkönyv*, 1945. (Magánkiadás) 198. p.

³⁶ A fasisztajellegű filmek. In: *Filmművészeti Évkönyv*, 1945. (Magánkiadás) 199–200. p.

³⁷ „Megérkezett a háborús főbűnösök második szállítmánya” *Mafirt Krónika*, 10. szám 1945. október

³⁸ A két produkciónak csak később sikerült a nyomára akadni a belgrádi filmarchívumban, ahol a Szerbiában forgalmazott változatokat találták meg. Az 1945-ben Magyarországon bemutatott tekercsek későbbi sorsa ismeretlen.

³⁹ In: *Filmművészeti Évkönyv*, 1945. (Magánkiadás)

⁴⁰ *Magyar Közlöny*, 1945. év 54. szám

jeleneteit egyszerűen kivágták a filmből. Fennmaradt néhány ilyen érdekes módon, házilag „cenzúrázott kópia”⁴¹, amely jóval rövidebb lett ugyan az eredeti változatnál, de a történet érthetőségét nem befolyásolta. Hasonló csonkításra már volt példa a háború alatt is, amikor például éppen a *János vitéz* kópiájának főcíméből kiollózták a zsidó származású alkotók és színészek felirattábláit. A törvény és szankciójának viszonyáról némi képet kaphatunk, ha közelebbről is megvizsgálunk olyan eseteket, mint például az 1944-ben forgatni kezdett, de a háború után befejezett és bemutatott *Egy pofon, egy csók* című film esetét, amelynek egyetlen indexen lévő színészét, a fontosabb mellékszerepet alakító Vaszary Pirit például nem távolították el a film vágásakor, jöllehet a főcímen már nem szerepelt a neve. A filmtörténetben lassan már közismert az ugyancsak akkoriban bemutatott *Kétszer kellett* esete, amelyet az ostrom után, félkész állapotában újra kellett gondolnia a rendező Manninger Jánosnak, hiszen férfi főszereplője 1944 végén Nyugatra távozott. Az akkor szokásos koholmányok hatására a háború után „nyilas tömeggyilkosnak” bélyegzett Szilassy Lászlóval addig elkészült felvételeket kivágták a negatívból és helyébe a Várkonyi Zoltánnal pótlólag felvett jeleneteket ragasztották. A film néhány, Szilassyval készült néma muszterfelvétele a közelmúltban bukkant fel egy magángyűjteményben.

A Vörös Hadsereg az ostrom után lefoglalta a budafoki borospincék kincseit. A Magyar Film Iroda a bombázások elől ideszállította filmjeinek eredeti kameranegatívait. A budafoki borospincék a háborús értékmegőrzés tekintetében a legszerencsétlenebb döntésnek bizonyultak. A szovjet katonák ott tartózkodása során a filmekkel dugig megrakott pince felrobbant, így az MFI filmjeinek legértékesebb kellékanyagai megsemmisültek, még a Szovjetunióba szállításuk előtt. Csupán az *Aranypáva* kép- és hangnegatívjáról van tudomásunk, az is inkább következtetés: a hetvenes években szovjet nyersanyagra készült kópiája arra utal, hogy a hadizsákmánnyá lett eredeti kép- és hangnegatívról másolták. A több száz játékfilm, a több ezer dokumentum- és híradófelvétel Budafokon füstté vált negatívja a magyar politika- és kultúrtörténet felbecsülhetetlen vesztesége.

A Magyar Távirati Iroda kebelébe tartozó Magyar Film Iroda, amely a háború után Magyar Filmipari Rt. néven működött, megmaradt pozitív filmtárát tekintve azonban lényegesen jobb helyzetben volt, mint szinte kizárólag a piacból élő filmgyáraink, mert Könyves Kálmán körúti telepe nem kapott bombatalálatot. A gyár udvarán, félig földbe ásott raktárakban őrzött filmanyag csupán jelentéktelen háborús károkat szenvedett, így a gondosan kezelt archívum szinte hiánytalanul átvészelte Budapest ostromát. Igaz, több száz reklámfilm sorsa ismeretlen. Azonban a megmaradt másolatokat is épp elég veszély fenyegette: ma már szinte értelmetlen az a tetemrehívás, amelyet közvetlenül az ostrom után a gyár párttitkára rendezett a telep udvarán. Erről így számol be egy szemtanú, Lajta Andor, aki megbízottként, az ott fennmaradt dokumentum-anyagok feltérképezésével foglalkozott ekkoriban: „Kegyetlen szellemi gyilkosság korszaka volt ez, és még 1950 tavaszán is rendeztek film-autodafét a Magyar Híradó és Dokumentum Filmgyár udvarán, ahol a szó szoros értelmében sírgödört ástak a halálra ítélt filmeknek. A gödörkből felszálló filmfüst hajmeresztő [...] emlékeket keltett azokban, akik a HDF épületének ablakaiból fájó szívvel nézték ezt a szörnyűsége film-máglyahalált.”⁴²

A kisebb gyártó- és kölcsönző cégeknek nem állt módjukban Budapest ostromának idején elszállítani filmjeiket a raktárként szolgáló Népszínház utcai pincékből. Ezek a gyűjtemények, a felbecsülhetetlen értékű felvételek, csodával határos módon, épségben megúszták a belövéseket, azonban a koalíciós években élelmes kufárok prédájává váltak.⁴³ „Kocsi- és vagonszámra adták el külföldre vagy küldték el a selejt-film-feldolgozóüzemekbe a még megmaradt filmkópiák ezreit és tízezreit” – írja Lajta visszaemlékezésében.⁴⁴ „Elképzelhetetlen lopások, csempészések és tudatos megsemmisítések követték egymást, és amikor ezeknek a soroknak az írója 1949 decemberében azt a számára megtisztelő megbízást kapta, hogy fektesse le a magyar filmarchívum és

⁴¹ Az MNFA gyűjteményében található *Az örök titok* (1938) 35 mm-es kópiája, amelyből Fedák Sári jeleneteit kivágták.

⁴² A Filmarchívum és Filmmúzeum emlékirata. Írta és összeállította: Lajta Andor. Budapest, 1953. október 1. p. 6. Kézirat. Magyar Nemzeti Filmarchívum könyvtára, L.sz. 1702

⁴³ Molnár István: Filmgyűjtemény-filmtár. In: *Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum 1957–1982*. p. 94.

⁴⁴ A Filmarchívum és Filmmúzeum emlékirata. Írta és összeállította: Lajta Andor. Budapest, 1953. október 1. p. 5. Kézirat. Magyar Nemzeti Filmarchívum könyvtára, L.sz. 1702

filmmúzeum alapjait, már csak filmtöredékek, maradékkópiák álltak rendelkezésére. Negatívok ezrei pusztultak el. Becslésem szerint a külföldre legálisan vagy illegálisan kiszállított magyar filmnegatívok vagy kópiák száma sokkal nagyobb annál, ami 1945-1950 közötti időben itthon maradt.”

A politikai rendszer gyors és alapvető változása minden korábban keletkezett kulturális felfogást és értéket nagyban befolyásolt. Miként a közgondolkodás, a művészetek jellege is új irányt vett, s ezzel a korábbiak közül a legtöbbet mintegy leírta, annulálta. A *Hyppolit* és a *Halálos tavasz* figuráinak életvitele hirtelen hanyatlónak tűnt, s egy olyan korszakhoz tartoztak már, amelyet végképp lezárt egy haladóbbnak tűnő. Ennek a hazánkban is kialakuló világrendnek a széles tömegek felemelése érdekében fontos feladata volt az államosítás, amelyben világrekorderek voltunk. A gyártókat és kölcsönzőket szép lassan az utolsó szálig, raktáraikkal együtt lefoglalták a hatóságok, majd beolvasztották őket a nagy közös állami filmgyártásba, amire a kultusztárca különösen büszke volt, hiszen 1919-ben a világon elsőként Magyarországon államosították a filmgyártást.

Ezekben az időkben tért vissza a Szovjetunióból a világhírű filmesztéta, Balázs Béla, aki a moszkvai filmoktatás jó ismerőjeként írásaiban rávilágított arra, hogy az újjászülető magyar film számára is kimerítően fontos feladat a világ legjelentősebb filmjeinek gyűjtése és megőrzése. Ő volt az első szakember, aki nemcsak elméleti, de gyakorlati megoldásokkal is kezdeményezője lett a felépítendő nemzeti filmarchívum gondolatának. Megérkezése után azonnal munkához látott és már 1946-ban javaslatot tett a gyűjtemény létrehozására, amelyet a kulturális tárca a Színház- és Filmművészeti Főiskola keretein belül támogatott. Balázs Béla – A Filmtudományi Intézet kutatási területei és munkaköre címmel – 1948 elején papírra vetett elgondolásából képet alkothatunk az első magyar filmarchívum működéséről. „Legfontosabb feladatai köré tartozik egy filmtéka (Régi filmek gyűjteménye) alapítása és gyarapítása – valamint cserekapcsolat más országok filmtudományi intézeteinek filmtékáival.”⁴⁵ A „téka” 1949 nyarán „62 részben külföldi, részben magyar”⁴⁶ kópiát jelentett, tudhatjuk meg az intézet egyik munkatársának, Kertész Pál filmrendezőnek jelentéséből.

Balázs Béla halála után, 1949 őszétől Magyar Állami Filmarchívum néven őrizték ezt a gyűjteményt a Hunnia filmgyár pasaréti telepén, ahol igyekeztek az 1937 óta működő csehszlovák nemzeti filmtár példáját követni. Balázs Béláék 62 kópiája mellett a MAFILM pasaréti telepén őrizték még az 1945 előtt készült magyar játékfilmek fennmaradt eredeti negatívjait és kópiáit. A telep vezetésével Lajta Andort, a magyar filmtörténet eseményeinek hű krónikását bízták meg, aki az egyetlen akkori szakértőnek számított. Ám amíg Lajtáék Pasaréten folytatták küzdelmeiket a magyar filmkincs megmentéséért, az egykori MFI Könyves Kálmán körúti telepén, 1949-től immár a Magyar Híradó és Dokumentumfilmgyárban százzal vagdostak ki eseményeket a régi filmhíradókból, hogy az új filmek bizonyos képigényét költséges forgatások helyett gyorsan és olcsón pótolják. „A kizárólagosan filmgyártási célokat szolgáló feltárás, a filmarchívum feladatainak közgyűjteményi rendezetlensége következtében rengeteg értékes filmet, elsősorban pótolhatatlan MFI híradókat⁴⁷ csonkítottak meg, vagy egészében felhasználva pusztítottak el egyes forgatócsoportok” – írja a korszak gátlástalan, rablógazdálkodó filmkészítésére visszaemlékezve egy szemtanú.⁴⁸

Lajta Andort és archivátorait váratlanul áthelyezték a Könyves Kálmán körútra, ahol újabb, nem várt nehézségekkel találták magukat szemben: „Nehezen indult meg 1949 decemberében az első magyarországi filmarchiválás. [...] Eleinte kétfős munkát kellett végezni: archiválni és leltározni. A HDF-ben »felfektetett« leltár vagy raktárjegyzék nem fedte teljesen a valóságot. A filmdobozokon vagy filmszalagok végére ragasztott cédulákon szerepelt címeket »komolyan« vették. Egy [...] raktárban a következő felírású dobozt találtam: Hajdan az iskolában. Nagyon érdekelt a film, úgy gondoltam, hogy talán a század elején készült filmriportról lehet szó. A film levetítése után kiderült, hogy egy svájci iskolában rádión és hanglemezen Haydn-zenét közvetítettek. Ezt a Haydn-t hajdan-nak olvasták, és így lett Haydn az iskolában helyett Hajdan az iskolában.”⁴⁹ Lajtáék először az 1945 előtti hagyaték

⁴⁵ Karcsai Kulcsár István: Két álmodozó. In: Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum 1957–1982. p. 27.

⁴⁶ Karcsai Kulcsár István: I.m. p. 32.

⁴⁷ Az 1924-1944 között hetente megjelent Magyar Világhíradókról van szó.

⁴⁸ Molnár István: Filmgyűjtemény-filmtár. In: Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum 1957–1982. p. 94.

⁴⁹ A Filmarchívum és Filmmúzeum emlékirata. Írta és összeállította: Lajta Andor. Budapest, 1953. október 1. p. 6. Kézirat. Magyar Nemzeti Filmarchívum könyvtára, L.sz. 1702

feltárásához láttak hozzá. „Javában folyt ez a munka – nehéz, szövevényes feladat volt! – amikor a HDF 1950-beli főosztályvezetője, illetve későbbi igazgatója minden átmenet nélkül úgy rendelkezett, hogy hagyjam abba ezt a munkát és kezdjem archiválni az 1945 után megjelent különböző híradókat. Ez meg is történt. Mondanom sem kell, hogy ezek is hiányosak voltak. Elsőnek a Mafirt Krónikákat dolgoztam fel, persze több híradó hiányzott, a pozitívekból és negatívokból számos jelenetet már előzően kivágtak, elpusztítottak, eltüntettek. A kisgazdapárti Heti Hírekből mindössze 10 szám maradt meg, míg a többi 50 és egynéhány szám szórén-szálán eltűnt. Az Agrár Híradó 7 száma megmaradt. Ugyancsak majdnem együtt maradt a Szociáldemokrata Párt különböző című és tartalmú híradója, riportja és propagandafilme.”⁵⁰ Az érzékletes leírásból világosan kitűnik, hogy semmilyen archívumi szemlélet nem alakult még ki a dokumentumfilmgyár raktárainak falai között. A nagyszabású rovacnsnak és nem utolsósorban az idő közben felhalmozódott tetemes mennyiségű filmnek köszönhetően azonban a filmgyártás vezetői számára hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a megőrzésért és annak szakszerűségéért sürgősen hathatós intézkedéseket kell hozni. Néhány évvel később a Könyves Kálmán körüti telep filmnyaga integrálódott a Pasaréti gyűjteménybe, és így létrejött a nemzeti filmarchívum őse, a MAFILM Archiv Osztálya, még mindig Lajta Andor vezetésével. Azonban az akkori vezetők változatlanul inkább központi filmraktárnak tekintették a gyűjteményt, semmint kulturális célokat szolgáló filmarchívumnak. „Halvány fogalmuk sem volt a filmarchívum rendeltetéséről, célkitűzéseiről, múltjáról és történetéről, és így érthető, hogy mint egyszerű bürokrata előnyben részesítette a neki tetsző »archív raktár« kifejezést, mint az afféle idegen, de helyesebb és érthetőbb filmarchívum elnevezést.” – írja Lajta visszaemlékezésében.⁵¹

Mindebből világosan láthatjuk, hogy az államosított magyar filmgyártást nemigen foglalkoztatta szakmai története. Más feladatok kötötték le energiáját. Egy új filmkultúra volt születőben. Egy váratlan esemény mégis felhívta a figyelmet az archív filmmegőrzés fontosságára: „Mialatt ez a munka folyt – írja Lajta –, ... hozzám került – elképesztően zuhlott, összekevert állapotban a Munkásmozgalmi Intézettől az 1919-es teljes híradóanyag, a Vörös Film Riport, több Az Est Híradó és számos egyéb 1918. előtti időkből készült filmriport és híradó. Ezeknek az összekevert filmanyagoknak a kiválasztása, összeállítása összefüggő tekercesekbe történő beillesztése hihetetlen nehéz szellemi és »emlékező« munkát igényelt.”⁵² Ezeknek az európai viszonylatban is páratlan értékű felvételeknek, amelyeknek szakszerű restaurálása csak az 1990-es évek derekán történt meg, a Rákosi-korszakban különös figyelmet szenteltek. Számos összeállítás, snittfilm keltette életre képsorait. Korábbi megőrzésük is a politikának volt köszönhető: a Horthy-rendőrség mint „bűnjelet” foglalta le a kópiákat: a tömegjelenetek kimerevített kockái szolgáltak bizonyítékkul az egykori tömegmegmozdulások résztvevőivel szemben.⁵³

1948-ban államosított filmgyártásunk az államszocializmus legnehezebb esztendeiben évente jó néhány nagyszabású filmmel örvendeztette meg hazai közönségét és a szocialista tábor többi nemzetének mozi látogatóit is. Szoros és kölcsönös szakmai-baráti alapon működő kulturális cserekereskedelem segítette a mozik műsorpolitikáját. A film a szórakoztatáson kívül más szerepet is kapott: nevelnie, oktatnia kellett közönségét. Ez a filmkészítői szándék alaposan megváltoztatta a filmgyárak szerkezetét, amelyek ettől fogva legalább annyi rövidfilmet, tudományos és agitatív kísérműsort voltak hivatottak gyártani, mint játékfilmet. Akárcsak a korszak sematikus játékfilmjei, ez a műfaj is sikeres volt a hazai és külföldi közönség körében. A népszerűséghez nagyban hozzájárult, hogy a negyvenes évek végén, szovjet mintára nálunk is meghonosodott a filmszinkronizálás, és szinte tökéletesen magyaríthatóvá váltak a külföldi filmek. Elegendő volt pusztán egy szinkron-hangnegatív elkészítése, amelyet a külföldről küldött másodnegatívhoz mint képanyaghoz startolva kopíroztak rá a pozitív filmszalagra. Természetesen ugyanez történt fordított esetekben is: a magyar filmek eredeti kameranegatívjáról lágy tónusú duplikát pozitívot, arról pedig másodnegatívot készítettek, amely a rajta lévő eredeti magyar hanggal került a külföldi szinkronstúdiókba. A színes filmeknél azonban az eredeti kameranegatívok, a színes duppozitív-dupnegatív eljárás tökéletlensége és kifejeletlensége miatt szinte minden alkalommal beutazták

⁵⁰ A Filmarchívum és Filmmúzeum emlékirata. Írta és összeállította: Lajta Andor. Budapest, 1953. október 1. p. 5. Kézirat. Magyar Nemzeti Filmarchívum könyvtára, L.sz. 1702

⁵¹ A Filmarchívum és Filmmúzeum emlékirata. I. m. p. 7.

⁵² Uo.

⁵³ Erről Magyar Bálint, a Magyar némafilm története című rövidfilmjében is megemlékezik.

egész Kelet-Európát, míg orosz, román, német és egyéb hangú kópiái el nem készültek. Ezek a külföldi „vendégszereplések” a legtöbbször alaposan megviselték játékfilmjeink eredeti kameranegatívját, hiszen a hang mellett a képanyag úgynevezett inzertjeit (főcím, levél, névtábla stb.) is lecserélték, s ezek minden esetben a negatívok csonkításával járó beavatkozások voltak.

Nagyjából ekkoriban, a filmszakma az egész világon fontos technikai változáson esett át. A műanyagipar rohamos fejlődésének köszönhetően a filmszalag hordozóanyaga többé már nem a tűz- és robbanásveszélyes nitrocelluloid volt, hanem a tűzbiztos műanyag, amely világszerte a „biztonsági” film elnevezést kapta. Az újdonsült filmanyag tárolása és kezelése lényegesen egyszerűbb és gyorsabb volt, és ez a szalag – a korábbi tüzesetekkel ellentétben – már egyáltalán nem veszélyeztette a mozik közönségét és a filmraktárakat. Ismét érdemes Lajtát idéznünk, hogy megtudjuk, milyen szakszerűtlen körülmények között tárolták a háború után a tűzveszélyes filmeket: „Az archivált filmeket roppant primitíven »berendezték«, tűzbiztonsági előírásoknak egyáltalán nem megfelelő raktárakban tárolták, ahol a filmek télen a nagy hidegben összezsugorodtak, nyáron pedig a nagy hőségben széttágultak.”⁵⁴ Az újfajta nyersanyag azonban újabb megsemmisítési hullámot idézett elő. Egy gyors másolat elkészítése után világszerte tömegével égették el az eredeti nitronegatívokat és -kópiákat, bízva a biztonsági film időtállóságában. A világ harmadik legnagyobb filmarchívuma, az 1937-ben alapított, Moszkva melletti Goszfilmofond, amelyet a szocialista országok etalonnak tartottak, bizonyos értelemben ekkor „nullázta le” a világon egyedülálló némafilm-gyűjteményét. Nagyüzemi tempóban másolta fekete-fehér biztonsági filmre európai országokból zsákmányolt külföldi filmjeinek eredeti nitro anyagait, amelyeket azután megsemmisítettek. Budapesten, a MOKÉP kőbányai telepén, külön erre a célra megásott gödrökben lobbantak fel tömegével a nitro-filmkópiák. Szerencsére azonban a pasaréti raktárakban őrzött kellékek és kópiák sértetlenül átvészelték e technikai váltás korszakát is.

A biztonsági filmnyersanyag gyors elterjedése következtében világszerte újból felmerült a nemzeti filmarchívumok megalapításának kérdése. A szomszédos Ausztria például 1955-ben alapította meg több magángyűjteményre épített filmtárát. Nálunk még ádáz küzdelem folyt a szakma és Lajta lelkes archivistái között: „Három évig harcoltam a HDF-ben uralkodó szakszerűtlen, rosszakaratú és a tudomány elvével homlok-egyenest álló állapotokkal és rendszerrel. [...] Mennyivel más lett volna a magyar filmarchívum jelenlegi és jövőbeni helyzete, hogyha emberileg érthető és felfogható úgyszeretettel és jóakarattal találkoztam volna! [...] Ki hitte volna, hogy a Pasarétre történt költözködésünk után 9-10 hónappal még mindig a HDF pincéjéből felhozott régi MFI-levélrendezőkhöz tesszük félre az archivált filmek leírását, cenzúralapjait és jelenetkiírásait! Nem hittem volna, hogy 1953 nyarán is a könyvtárszerű, logikus filmarchívrendszer helyett még mindig a részemről – ideiglenesen! – kiagyalt Ba-Be-Bi-Bo-Bu rendszerű könyvekbe és karcjáros számtanfüzetekbe kell a dokumentumfilmek és híradók analíziseit bevezetni! A Pasarétre történt költözködés után még három hónapig kellett a régi 18-19 esztendő Union-rendszerű lehallgató-asztalon dolgozni, hogy az ember feje, idegrendszere és szeme tönkremenjen! Csodálatos dolog, hogy amíg a HDF-ben vadonatúj, rozsdamentes Agfa-dobozokba helyezhettem el az archivált filmeket, addig a Pasaréten erre alkalmatlan régi, ócska Gevaert és Kodak dobozokkal kell manipulálnunk. Az ilyen dobozokkal telirakott filmraktárt nem is merném külföldi szakembernek megmutatni!”⁵⁵

Az 1956-os forradalom pusztításai közül a Könyves Kálmán körüti telep raktárainak belövései, valamint a zuglói Hunnia egyik épületének sérülései voltak jelentősebbek. Utóbbiban a némafilm korszakából származó magyar filmek forgatókönyvei pusztultak el nagy számban. A forradalom levetését követő időszakban még akár „váratlannak” vagy „különösnek” is nevezhető a filmarchívum-alapítás gondolata, mégis ez volt az a pillanat, amikor megszületett végre az intézmény, amelynek egyik fő feladata a magyar filmkincs megőrzése. 1957 januárjában jelentek meg az első hivatalos tájékoztatások, amelyek tudatták a nyilvánossággal, hogy egyesült színház- és filmtörténeti gyűjtemény nyílik Budapesten.⁵⁶

⁵⁴ A Filmarchívum és Filmmúzeum emlékirata. Írta és összeállította: Lajta Andor. Budapest, 1953. október 1. p. 9. Kézirat. Magyar Nemzeti Filmarchívum könyvtára, L.sz. 1702

⁵⁵ A Filmarchívum és Filmmúzeum emlékirata. I.m. p. 9–10.

⁵⁶ Magyar Filmhíradó 1957/5. Thália hagyatéka

Az alapítás nyilvánvaló okai közül az egyik a mozi későbbi konkurensének, a televíziónak az elodázhatalatlan magyarországi megszületése volt. Ennek üzemeltetési és gazdasági feltételeiről már ekkor is sokat lehetett tudni a nyugat-európai tapasztalatok alapján. A mozgóképkultúra hazai hivatalos szakemberei számára is nyilvánvalóvá vált, hogy a televízió műsoréhségének kielégítésére hamarosan szükség lesz egy hatalmas filmraktárra, ahonnan évtizedek múlva is folyamatosan táplálható akár több tévécsatorna is. Tekintve, hogy a mozi és a televíziózás filmes technikája ekkoriban, kisebb eltérésektől eltekintve, lényegében azonos volt, majdnem egyszerre két archívum is létrejött. A kora Kádár-kor politikájára jellemző „tabula rasa” tehát a mozgóképi kultúrában is megnyilvánult, amikor 1957 elején a MAFILM Archív Osztályának, a Színháztörténeti Múzeumnak, a Színházművészeti és Filmművészeti Szövetség Tudományos Osztályának összevonásából létrehozták a Színháztudományi és Filmtudományi Intézetet, egy ugyancsak zseniális szervező és a művészetért rajongó ember, Hont Ferenc igazgatása alatt. A filmtörténettel foglalkozó részleg – állami szubvencióként – régi filmek bemutatására megkapta a Filmmúzeummá átalakított Tanács körüti Ady mozit, amely az intézmény fő bevételi forrásának is számított. Színháztörténetünk és nemzeti filmgyártásunk hagyatékának kezelői azonban nem sokáig maradtak egy fedél alatt. A hirtelen kötött házasság két évvel később felbomlott, és 1959-ben létrejött az önálló Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum, amely ezen a néven negyedszázadon át volt a magyar nemzeti filmkincs őrzője és gondozója.

Az első években a filmekkel kapcsolatos közgyűjteményi feladatok kidolgozása és a gyűjtőkör egzakt meghatározása még nem körvonalazódott, azonban néhány év gyakorlati tapasztalat után ez is megtörtént. 1962-ben, az addig öt különböző helyen, alkalmacszerűen tárolt filmek új hajlékot kaptak a Budakeszi úton, az újonnan épített Magyar Filmlaboratórium Vállalat területén. „Az új filmarchívumban temperált hő- és nedvesség tartalmú helyiségekben tárolják a filmeket”⁵⁷ – számolt be büszkén a sajtó, és fényképet is közölt, amint „Bokör Rezsőné régi, szakadt filmeket javít”. Az első magyar archív filmraktár 140 tonna súlyú, vegyes alapanyagú film befogadására volt alkalmas. Másfél évtized alatt azonban ezek is megteltek, és 1970-ben megkezdődött a mai archívumi főépület (Budakeszi út 51/E) egy telekkel arrébb történő tervezése és építése. 1976 végén, az átköltözéskor az addig vegyesen tárolt filmanyagokat szétválasztották: a korábbi épület északi részében 4 raktárhelyiséget alakítottak ki, ahol szigorú előírások mellett ma is őrzik az eredeti nitrokópiákat és -negatívokat. Az új épület a kezdeti két helyiség után, a nyolcvanas évek végétől egy újabb, 400 négyzetméteres, klimatizált raktárral áll készen a biztonsági filmek, valamint a nitroanyagok biztonságira mentett másolatainak tárolására.

⁵⁷ Filmtörténelem – dobozokban. In: *Esti Hírlap*, 1963. december 11. 3. p.

A MAGYAR FILMTUDOMÁNYI INTÉZET ÉS FILMARCHÍVUM

A kezdetek

A népművelési miniszter 11-6-1957. Nm. számú utasításában rendelkezett a Színház- és Filmtudományi Intézet megalapításáról. Hont Ferenc elnöki státust kapott. A működés szervezetről szóló elaborátum a „magyar szocialista színházi kultúra fejlődésének segítését” jelöli ki az intézmény feladatául, a filmre még csak nem is utal. Az ismeretterjesztő, népszerűsítő arculat kialakítását tekinti mindennél hangsúlyosabbnak. Előrelépést jelentett, hogy 1957-ben a MAFILM pasaréti részlege, a Színháztörténeti Múzeum, a Színház- és Filmművészeti Főiskola, az 1948-ban megalakult Színház- és Filmművészeti Szövetség tudományos részlege, valamint az Ady mozi mint Filmmúzeum egyesült a Színház- és Filmtudományi Intézet égisze alatt. 1957. március 1-jén az Intézet átvette a Hunnia birtokában levő Magyar Állami Filmarchívumot, valamint a pasaréti és kőbányai raktárakat, mégpedig leltár és minden nyilvántartás nélkül. Megállapodás született a MOKÉP-pel, hogy az országos filmforgalmazó vállalat átadja a mozihálózatban lefutott filmeket. Az Intézet szerződéseket köt a FIAF-fal. Új műveket költségvetési forrásból rendel, az elhasznált kópiák selejtezését bizottság végzi.

A szervezet bázisát a Gyűjteményi Osztály alkotta. A tudományos osztály tevékenységében gyakorlati célkitűzések érvényesültek. A négyfős igazgatósággal együtt közel 50 munkatárs tartozott az állományhoz, ennek nagyjából a fele tudományos dolgozó volt.

Az intézmény struktúrája a következő volt: Az elnök, Hont Ferenc keze alatt Székely György elnökhelyettes a színházi, Nemes Károly a filmtagozat munkáját irányította. Utóbbi egységnek lett része a tudományos osztály. Nemes fő segítőtársa Kertész Pál rendező-szakíró. A tudományos osztály elméleti, dramaturgiai és művészeti részlegből állt. A múzeumi osztályhoz, Szőnyi Ferencné vezetésével, emlék-, adat- és könyvtár tartozott.

Egy fennmaradt dokumentum „Kísérleti Stúdió” megszervezésének tervéről tudósít. A felkérendő közreműködők névsora igen tekintélyes: Sánta Ferenc, Tersánszky Józsi Jenő, Örkény István, Karinthy Ferenc írók, Tóth János operatőr, Morell Mihály vágó, Bíró Yvette dramaturg. Az elképzelés nem valósult meg. Az 1958-as munkatervben körvonalazódnak a konkrét törekvések. Bíró Yvette vezetésével Filmlektórást szerveznek külföldi anyagok, szakkönyvek feldolgozására. Nemes Károly irányítja a kiadványszerkesztőséget. Itt indul útjára 1960-ban a rotaprint technikával sokszorosított Filmkultúra. Elkezdődik a magyar filmtörténet „felszabadulás utáni korszakának” feldolgozása. A Működéstani kutatócsoport a magyar filmtörvény javaslatának kidolgozásával foglalkozott, a Dramaturgiai Szakosztály pedig az Intézet gazdasági fedezetét biztosító vetítőhely műsorpolitikájával. A Filmmúzeum, a korábbi Ady (Barlang) mozi a Dohány utca és az akkori Tanács körút sarkán, frekventált helyen, a Belváros szívében nyitotta meg kapuit 1957-ben. A felújított *Meseautó*, Gaál Béla népszerű vígjátéka óriási sikert aratott, hónapokig nem került le a műsorról. A moziban 569 férőhely volt. Az első esztendőben 1882 előadást tartottak 916 217 érdeklődőnek, ami óriási kihasználtságot jelentett.

A filmklubok szervezése, irányítása, műsorral való ellátása is a Dramaturgiai szakosztályban folyt. A filmművészeti körök hamar zászlót bontottak különböző intézményekben, minisztériumokban, KISZ-

és egyéb szervezetekben, a honvédségnél, az ismeretterjesztő társulatnál. Színház- és filmtörténeti speciális kollégiumokat is indítanak. Ez lényegében a felsőfokú intézményekben 1962-től kezdődő filmesztétikai oktatás előzménye. Az előadók között többek között Nádor Tamás, Körtvélyes Ágnes, Szekeres Zsuzsa, Baróti Dezsőné, Molnár István, Magyar Bálint, Nemes Károly, Szőnyi Ferencné képviseli az Intézetet. A sorozatok általában hat filmből álltak, ebből „2 magas színvonalú, művészileg jelentős alkotás, 1 tartalmilag haladó szellemű mű, 2 szórakoztató darab, 1 szovjet film”. Igényes nyomdatechnikával, változó borítóval látott napvilágot a filmművészeti körök tájékoztatója, A filmbarát című folyóirat. Ezen kívül ismeretterjesztő füzetekkel igyekeztek elméleti iránytűt is nyújtani az érdeklődők számára. A Színház- és Filmtudományi Intézet egyébként sem kívánta elhanyagolni a filmelméletet. 1957-ben elindul a Filmművészeti tanulmányok című sorozat. Igaz, csak két számot ért meg. Az első *A filmművészet sajátossága* címet viseli, a második Bíró Yvette írása, *A 10 éves Talpalatnyi föld*.

Kovács Ferenc kezdeményezésére kezdődött meg a filmográfiai rendszerezés. Cikkbibliográfiák készültek. Folyamatosan bővült a filmállomány. Folytatódott a FIAF-fal egyeztetett intézményes együttműködés. A Színház- és Filmtudományi Intézet filmtörténeti gyűjteménnyel vett részt az 1957-es berlini kiállításon, majd 1958 tavaszán szerepelt Buenos Airesben is. A FIAF Antibes-ben zajlott kongresszusa Hont Ferencet beválasztotta az úgynevezett igazgatói bizottságba. Több külföldi archívum tanúsított érdeklődést a magyar film iránt, egyes intézmények pedig „hungarikumok” küldésével nyilvánították ki segítőkészségüket.

Az első eredmények – a profil kialakulása

A 163/1960. (M.K.16.) M.M. számú utasítást – amely a Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum feladatköréről és szerkezetéről szólt – Aczél György, a művelődési miniszter első helyettese írta alá. (Egy 1971-es feljegyzés szerint már korábban, 1959. július 1-jétől hatályossá vált az intézkedés.) A szóban forgó határozat a Színház- és Filmtudományi Intézetet és a Magyar Állami Filmarchívumot érintette. Új intézmény jött létre, a Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum, amely a minisztérium Filmfőigazgatóságának közvetlen irányítása alá került. Úgynevezett háttérintézménnyé vált, tehát bármilyen szakmai vonatkozásban rendelkezésre kellett állnia javaslatok, szakvélemények készítése, elbírálása céljából.

Kondor István helyettes filmfőigazgató 1960. július 8-án kelt intézkedése szerint a népművelési miniszter utasításai váltak irányadóvá. Rendelkezés szabályozta a filmnegatívok átadását az Intézet számára. A magyar nagy- és kisjátékfilmek, rajz- és bábfilmek egy-egy pozitív normál kópiáját a gyártó vállalatok hat héten belül kötelesek voltak átadni. Szabályozták az új magyar nagyjátékfilmek „legjobb állapotban maradt” normál dubpozitívjának és a forgalmazásból kivont hirdatófelvételeknek az eljuttatását az Intézetbe. A külföldi nagyjátékfilmek hasonló minőségű és jellegű példányait a jogdíj lejártá után hat héten belül kellett átadnia a MOKÉP-nek az Intézet számára, amennyiben a Hungarofilm külkereskedelmi vállalat megszerezte az archiválás jogát. További gyűjtőköroket jelentettek a szöveges anyagok – forgatókönyvek, dialóglisták, a Dramaturgiai Tanács vitáinak jegyzőkönyvei, Hungarofilm-kiadványok, a külföldi sajtódokumentáció –, valamint a díszlet- és jelmeztervek, filmfotók, plakátok, vetítőgépek, gyártási berendezések.

További feladat volt a különböző országok, elsősorban a Szovjetunió filmművészeti tevékenységének tanulmányozása, az elméleti, módszertani és történeti kutatás, a filmes dokumentációk rendszerezése. A kutatómunka eredményeit szakkiadványokban közzé kellett tenni. Fontos elvárás volt az ismeretterjesztő és népszerűsítő munka, illetve a nemzetközi kapcsolatok ápolása.

Az Intézet igazgatóját és gazdasági vezetőjét a filmfőigazgató javaslatára az illetékes miniszterhelyettes nevezte ki, az osztályvezetőket és a tudományos munkatársakat az igazgató. A szervezeti szabályzat, az ügyrend

és a munkaterv jóváhagyása a filmfőigazgató kompetenciája volt. A színházi társbérlet ezzel megszűnt. Miután Hont Ferenc a Színháztudományi Intézet élén folytatta munkáját, a Filmtudományi Intézetben Berkesi András, az elődintézmény filmügyeket felügyelő elnökhelyettese lett az igazgató. A tudományos osztályt Nemes Károly vezette. Keze alatt dolgozott a filmelméleti és filmtörténeti munkaközösség Bíró Yvette irányításával. A működéstudományi munkacsoportot dr. Taródi-Nagy Béla, a Balázs Béla-munkaközösséget Kertész Pál vezette. Utóbbi snittfilmeket is készített az Intézet filmanyagainak felhasználásával. Tudományos főmunkatársként foglalkoztatták Homoródy Józsefet. A lektorátus és szerkesztőség tudományos főmunkatársai Molnár István és Magyar Bálint voltak. A gyűjteményi osztály élén 1962-es tragikus haláláig Kovács Ferenc állt. A műsor- és mozicsoport állította össze a Filmmúzeum műsorát, intézte a filmkölcsonzést, a vásárlásokat, és ápolta a cserekapcsolatokat a társarchívumokkal.

„*Filmtárunk* – állapította meg Berkesi András egyik elaborátumában – *a népi demokráciák hasonló jellegű intézményei közül egyike a legszegényebbeknek.*” Sajnos, valóban lassan gyarapodott az állomány. Nem került sor a filmszolgáltatási rendelet módosítására, hiányzott a megfelelő laboratóriumi kapacitás. Mindemellett folyamatosan készültek a filmhíradók snittkartonjai: az ezek nyomán másolt részleteket főleg a Magyar Televízió hasznosította egyes műsoraiban. A könyvtári bővítés is meglehetősen szerény. 1959. április 1-jén az intézmény mindössze 800 kötettel rendelkezett. Nemzetközi jogi problémák merültek fel a filmklubokkal kapcsolatban. 1960 nyarától az Intézet nem működtette tovább a változatlanul népszerű klubokat. Ugyanakkor kísérletképpen – néhány helyen a TIT-tel közösen – szabadegyetemi jelleggel filmművészeti előadássorozatokot hirdetett meg.

Nem változott a Filmmúzeum kettős kötöttsége. Egyfelől ugyanis kulturális-ismeretterjesztő feladatot kellett ellátnia, másfelől piacorientált objektum volt, mivel az Intézet nem részesült elégséges állami dotációban. 70%-os bevételi kötelezettséggel teljesülhetett a talpon maradás, ami annak ellenére sem számított könnyű munkának, hogy a mozi roppant népszerűségnek örvendett. Műsorát a másutt elvárt aktuálpolitikai szempontok mellőzésével lehetett kialakítani. Ám gondot okozott a játszási jogok legalizálása, valamint ideológiai és egyéb szempontok miatt a második világháború előtt forgatott magyar filmek bemutatása.

A gazdálkodásról szóló beszámoló szerint a hatvanas évek derekán 73 fő dolgozott a Magyar Filmtudományi Intézetben. Az önállósulás ára volt, hogy – minisztériumi utasításra – jelentősebb összeget kellett átutalni a Színháztudományi Intézet támogatására.

Egy 1962 eleji adat szerint Nemes Károly töltötte be ekkor az igazgatóhelyettesi pozíciót. A vezetés meglehetősen kaotikus rendszerében 1962 őszén Tárnok János volt minisztériumi főtisztviselő szerepelt megbízott igazgatóként. Ezután a politikai és kulturális tevékenysége miatt nagy tekintélyű Ujhelyi Szilárd irányította a munkát első emberként.

1965. március 22-én a legfelsőbb irányításból új igazgató, dr. Papp Sándor került az intézmény élére. (Ujhelyi Szilárd még évekig hivatalban maradt, ami szintén a vezetés viszonyainak áttekinthetetlenségéről tanúskodik.) Papp Sándor Filmművészeti Tanács létrehozását javasolta a Filmfőigazgatóságnak, amelynek korábban ő állt az élén. A tervezet arra irányult, hogy a Magyar Filmtudományi Intézet érdemben részt vehessen a filmes területet érintő fontos kérdések megtárgyalásában. A kezdeményezés nem talált meghallgatásra.

1968. április 23-i dátummal készült el Molnár István archívumvezető belső tanulmánya *Irányelvek a Filmarchívum gyűjtőkörével és filmográfiai tevékenységével kapcsolatban* címmel. A szerző leszögezte: sem 1957-ben, sem az intézeti alapítólevélben nem tisztázódott tételesen a gyűjtés köre. Születtek ugyan filmfőigazgatósági utasítások e tárgyban, de továbbra sem egyértelműek a direktívák. A kötelezettségek felsorolásán túl nem szabályozták a tárolás és felújítás költségeinek megtérítését, s az Intézetnek a filmanyag hasznosításával kapcsolatos mozgásterét sem növelték.

Az új archívumi épület építése 1966-ban kezdődött. Hosszabb ideig nem sikerült megfelelő beruházót találni, végül – 1970. július 21-én – a Pest Megyei 4-es számú Építőipari Vállalatra esett a választás. A KÖZTI kivitelezési tervet készített: az épületre szánt 16 millió Ft helyett már 24,5 millióra rúgott a költség. Papp Sándor igazgató ezért beruházási támogatásért fordult elődjéhez, Ujhelyi Szilárdhoz. 1974-re a gondok megoldódtak.

Gondos ütemezés szerint be lehetett költözni a Budakeszi úti vadonatúj, korszerűnek mondható épületbe. Egy 1972. február 16-án dátumozott dokumentum szerint a Magyar Filmintézet az alábbi szerkezet szerint tevékenykedett: az igazgatás 3 főt számlált, a tudományos osztály vezetője egyszersmind igazgatóhelyettesi teendőket is ellátott. Hatan dolgoztak a tudományos csoportban. Ehhez a részleghez tartozott az ismeretterjesztés és a könyvkiadás is. Önálló egységet képezett a Filmkultúra szerkesztősége. A szociológiai terület vezetője szintén igazgatóhelyettesi besorolást kapott. Az Archívum vezetője irányította a filmográfiai csoportot, a könyvtárat és a raktárat. Sok munkatársat foglalkoztatott a Filmmúzeum. És természetesen ott volt még a gazdasági osztály. Összesen 89 főállású és 21 részfoglalkoztatású dolgozó alkotta a Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum állományát.

Az 1977-es, betűrendbe szedett listákból kiderül: a raktárban ekkor 4317 külföldi és magyar játékfilm, valamint számos dokumentumfilm található. Egy főigazgatósági utasítás intézkedett ugyan a filmek, valamint a fotók, plakátok, egyéb őrizendő anyagok átadásáról, a folyamatos adatszolgáltatás kötelezettségét azonban nem tartalmazta. Megpróbáltak változtatni ezen a helyzeten, ám a stúdiók később sem töltötték ki törzslapot a filmekről. Kivételnek számított a MOKÉP. Szabályozatlan maradt az úgynevezett reprodukciós kellékek ügye is. Állandóan ismétlődött az illetékesekhez intézett észrevétel: „egyszerre és egyidejűleg kell ellátni történeti-tudományos célú és műszaki termelési rendeltetésű anyagőrzést”.

1967. január 1-jétől Ujhelyi Szilárd igazgató lett a Művelődésügyi Minisztérium Kiadói Főigazgatóságának vezetője is. Az Intézet kiadói tevékenysége mégis sok nehézséggel járt. Néhány száz példányos szakkönyveket jelentetett meg, miközben a mércét a nagy kiadókkal szembeni követelmények alapján határozták meg. Egy 1970-es ügyviteli utasítás szerint „az Intézet kiadásában megjelenő összes kiadvány kéziratát az Intézet igazgatója engedélyezi nyomdába adás előtt.” Kivétel: az ismertető, filmkalauzok jóváhagyója az igazgatóhelyettes. 1971-ben kezdett a Filmtudományi Intézetben folyó kiadói tevékenység egy valódi könyvkiadóéhoz hasonlítani. Szorosabbá vált a kapcsolat a Népművelési Propaganda Irodával mint hivatásos műhellyel. A Filmbarátok Kiskönyvtára már több tucat kötetet számlált. A zsebkönyvek – főleg a rendezők és színészek pályafutását bemutató portrék – nagy népszerűségnek örvendtek. A szerzőket az Intézet kérte fel, a terjesztésről az Iroda gondoskodott. A hatvanas évek végén a könyvtári állomány mérsékelten gyarapodott: az állományban 4443 kötetet és 1581 forgatókönyvet regisztráltak. A Lajta-örökség 1335 könyvet, 3494 kéziratot és 1774 folyóiratot tartalmazott.

Tudományos tevékenység

Filmtörténetírás

Az Intézet feladatkörét meghatározó utasításban expressis verbis nem szerepelt a magyar filmtörténet megírásának kötelezettsége. 1964-től kezdődően jelentek meg Sötér István főszerkesztésében a zöld borítású, vaskos magyar irodalomtörténeti kötetek. Valami hasonló dukált volna a magyar filmművészetnek is. Ám az irodalom történetében lezajlott folyamatokat egy akadémiai intézmény kollektívája analizálta. Ilyen rangos háttérrel a mozgókép-krónikások nem rendelkeztek. A Színháztudományi és Filmtudományi Intézetben nem voltak meg az igények és a feltételek egy efféle szintézishez. 1959 nyarán Molnár István archívumvezető javasolta ugyan a Filmtörténeti Munkaközösségnek, hogy a még élő régi filmesekkel létesítsenek kapcsolatot, amit követett is néhány próbálkozás (Deésy Alfréd, Hevesy Iván, Lajta Andor, Radó István és mások megkeresése), de egy komoly filmtörténet megalapozásához mindez csupán szerény előjáték volt.

1960 februárjában összevonás eredményeképpen létrejött az Elméleti és történeti munkaközösség, ami lehetővé tette az erők koncentrálását. Megkezdődtek az előmunkálatok, az 1945 és 1957 közötti idő-

szak filmvonalatkozású publikációinak feldolgozása. A belső munkatársak tanulmányai, cikkei, írásai, publikációi mind egy-egy téglával járultak hozzá a lassan formálódó építményhez. Külön említést érdemel Magyar Bálint munkája, *A Nemzeti Színház és a film kapcsolatáról 1945 és 1955 között*; Molnár István esszéje (*Fejős Pál és a Tavaszi zápor*), valamint Kovács Ferenc tézisei „a magyar játékfilmművészet történetéhez”.

1971-ben még mindig anyaggyűjtés folyik Garai Erzsébet és Nemeskürty István irányításával. 1975. január 17-én a távlati tudományos tervben 3 éves határidővel fogalmazódik meg „a magyar filmtörténet megírásának kötelezettsége mint nemzeti vállalkozás”. Az indoklás: „A magyar filmtörténet megírásával és az élő magyar filmművészetre való folyamatos reflexiókkal hozzá akarunk járulni annak a szubjektívizmusnak a megszüntetéséhez, mely a magyar filmmel kapcsolatban a magyar szellemi élet (kritika stb.) részéről érvényesül.”

A *Magyar film 1948–1963* címmel megjelent kötetet „cikkgyűjteményként” aposztrofálják. Több is, kevesebb is annál, amit ígért. Az Előszó egyik mondata sejteti a folytatást: „A módszeres elemzést a Filmtudományi Intézet a felszabadult magyar film fennállásának 20. évfordulójára fogja elvégezni.” A Magvető gondozásában jelent meg Homoródy József albuma, *A magyar film húsz éve 1945–1965*: ebben egy-egy terület szakembere ad számot a filmtermésről és az eredményekről. Magyar Bálint hosszú esztendőket kutatási eredményeit összegezte alapos könyv- és levéltári búvárkodást követően (*A magyar némafilm története 1896–1918*), majd napvilágot látott a folytatás is, amely 1930-ig kíséri nyomon az eseménykrónikát. „Évfordulós” lehetőséget aknázott ki a Filmtudományi Intézet, amikor 1969-ben tetszetős kiállításban, fényképekkel illusztrálva megjelentette *A magyar film a Tanácsköztársaság idején* című összeállítást. Értékét főképpen a korabeli dokumentumok közreadása, a szövegválogatás, valamint a filmográfia, a sajtórepertórium és néhány – filmszalagról rekonstruált – forgatókönyv jelenti.

Intézeti viták eredményeképpen, Nemeskürty István szerkesztésében lát napvilágot a Filmművészeti Könyvtár 50. darabja, *A magyar hangosfilm története a kezdetektől 1939-ig*. Előszavában ez olvasható: „A Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum munkájának egyik jelentős vállalkozása a teljes magyar filmtörténet megírása. Egyes korszakait különböző szerkesztők és munkacsoportjaik önállóan készítik el. Ebből következően módszereik is különbözők, noha a szerzők a mű egészében egységes marxista filmtörténeti, esztétikai szemlélet megvalósítására töreksznek.” Politikai aggodalom volt érzékelhető az 1975-ben napvilágot látott könyv körül: a Horthy-korszak termékeit hosszan elemezni még ekkortájt sem bizonyult hálás feladatnak. Ezt a szakmai tudatállapotot tükrözte a megjelenés előtti vita. További háttérelmezések is megjelentek több szerző tollából. A kísérletek ígéretes darabjaként tartották számon Szilágyi Gábertől *A mai magyar társadalom filmen 1957–1972 – Viselkedésminták és konfliktusok* című tanulmányát. A szerző szociológiai szempontokat érvényesítve figyelembe veszi, hogy a film nyelvi természetű közlésforma. 75, egyszerre művészetként és társadalmi szabályzóként funkcionáló játékfilm szinkron és diakron vizsgálata adja a könyv anyagát. A MOKÉP és a Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum közös vállalkozása *A magyar film három évtizede* című kötet. A tanulmányok életműveket, tendenciákat, konkrét alkotásokat elemeznek. Folytatódik az egyes időszakok áttekintése is. Nemes Károly megírja az 1957 és 1967, majd az 1968 és 1972 közötti esztendőkrónikáját. Napvilágot lát az előzmények vizsgálata is, Papp Sándor és Nemes Károly közös munkája, *A magyar film 1945–1956 között*. 1980-ban jut el az érdeklődőkhöz Szabó György műve, *A magyar film 1973 és 1977 között*.

Nemeskürty István igazgatói megbízatása idején, 1984 és 1986 között, ismét elszántság mutatkozott a feladat teljesítésére. Nemeskürty igyekezett testre szabott feladatokat adni a tudományos munkatársaknak. El is készült a munka, megtalálható a Magyar Nemzeti Filmarchívum kéziratárában, de végül nem adták ki.

A Magvető Kiadó és a Magyar Filmintézet közös kiadványaként 1985-ben jelent meg a *Magyar filmkalauz*. Az ismeretterjesztő kötetben az 1945 utáni hazai filmtermés legfontosabbnak ítélt darabjairól írtak kritikákat, esszéket a szerzők. A szövegeket kritika-részletek, valamint fotók, filmográfiai adatok egészítették ki.

Hatásvizsgálatok

Az Intézet feladatai között a legfontosabbak egyike volt a visszacsatolás, a közönség elvárásainak, ízlésének, azaz a filmkultúra tágan értelmezett minőségének vizsgálata. A kutatás mégsem lehetett zavartalan, mert a kulturális és politikai élet vezetői roppant óvatosan viszonyultak ezekhez a kérdésekhez. Nem kedvelték, ha szociológia-szociográfiai vizsgálódás ürügyén olyasmi került napvilágra, ami nem esett egybe a követendő direktívákkal.

Dr. Taródi-Nagy Béla vállalkozott úttörő feladatra akkor, amikor a Filmkultúra 1960. áprilisi számában közreadta *Kultúrszociológiai vizsgálatok anyagából* című beszámolóját. Arról tudósított, hogy harmadik esztendeje folynak felmérések a Filmtudományi Intézet gazdaságkutató (működéstudományi) csoportjában. 1959 júniusában 1493 munkás és alkalmazott, 2385 paraszt család, összesen 14354 fő megkérdezésére került sor. Kétharmaduk falusi, mintegy 40%-uk 22 éven aluli volt. A mozilátogatás a legalacsonyabb jövedelem-kategóriában, nagy létszámú családok esetében bizonyult általánosnak, amelyek tagjai keveset olvasnak, inkább moziba járnak. Később is folytatódtak a felmérések. 1971 nyarán Garai Erzsí arról számolt be, hogy megkezdődött a filmszociológiai munkacsoport szervezése.

A Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum filmszociológiai tevékenységének legígéretesebb korszaka az 1970-es évtizeddel kezdődött az Eötvös Loránd Tudományegyetem szociológusaival és esztétaival való tartós együttműködés reményében. A kulcsszereplő Helmich Dezső volt. Ez a szociológiai munkacsoport többek között a *Szerelem*, a *Kitörés*, a *Staféta* és a *Horizont* című filmek hatásvizsgálatát végezte el. Kiadványok is őrzik a benne folyt munka eredményeit.

1973 végén az MSZMP Központi Bizottsága mellett működő Agitációs és Propaganda Bizottság fenntartásokkal nyilatkozott a szociológiai kutatómunkáról. A bátorítás helyébe megszorítás lép: „A szociológiai felméréseket központi engedélyezésekhez kell kötni. Az ellenőrzés nélkül kiadott kérdőívek gyakran téves vagy ellenséges ideológiai-politikai következtetések forrásaivá válnak.” 1976-ban az Intézet ügyviteli szabályzata arról rendelkezik, hogy a filmszociológia tárgyköre közvetlenül az igazgatóhoz tartozik.

Mindent összevetve, a Magyar Filmtudományi Intézetben érdemleges hatásvizsgálatok zajlottak. Az ELTE mellett kapcsolat létesült a Magyar Rádió és Televízió Szecső Tamás vezette Tömegkommunikációs Kutatóközpontjával is. A nyolcvanas évek elején Heleszta Sándor igyekezett markánsabb „fazont” adni az intézeti kutatócsoportnak, de a fokozódó külső és belső feszültségek közepette a kísérlet kudarcba fulladt.

Kiadványok

Az Aczél György nevével fémjelzett működési utasítás a Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum feladatául szabta a külföldi – elsősorban a szocialista – országok filmszakmai tapasztalatainak megismertetését. Ennek már a jogelőd intézmény is igyekezett eleget tenni Filmlektorátus működtetésével. Egy 1960-ban kelt jelentés megemlíti, hogy szemle készült 20 külföldi szakfolyóirat anyagáról. A legfontosabb cikkeket a rotaprintes technikával készült Filmkultúrában tették közzé. Berkesi András mindemellett igyekezett előre pillantani: „További tervünk az, hogy a magyar filmszakma és a film iránt jobban érdeklődő közönség számára magasnyomással előállított, a *Bianco e Nero*-hoz, illetve az *Irodalomtörténet*hez hasonlóan, havonta vagy kéthavonta, legalább tíz ív terjedelmű filmfolyóiratot jelentessünk meg.” A vágy csak 1965-ben csupán két lépcsőben teljesült. A nemzetközi kitekintésnek külön része volt a filmtechnikai-gazdasági tájékoztatás. 1957 és 1962 között csaknem 50 ország filmszakmai kutatásairól tájékozódhatott az érdeklődő szakembergárda a kéthavonta megjelenő Filmtechnikai és Gazdasági Tájékoztató hasábjain. Ezt segítette a Filmtechnika-Filmgazdaság elnevezésű könyvsorozat is. A külföldi szakirodalom közvetítésében a Nemzetközi Filmtájékoztató 1971 és 1984 között kiadott füzetei érdemelnek még említést. A korábbi publikációk szokásos külleméhez és szerkesztésmódjához képest előrelépést jelent 1972-től

a Filmtudományi Szemle című elméleti folyóirat elindítása. A példányszám ötszáz körüli, a rotaprintes technika jobb minőségű az előző kiadványokénál, a szöveggondozás minősége ugyancsak javult. A hatvanas évek közepén fölmerült, hogy az Intézetnek sokrétű feladatai ellátásához megfelelő nyomdai kapacitásra lenne szüksége. A Gondolat Könyvkiadóval 1961-ben keretszerződést kötöttek, amely szerint az Intézet minden kiadványt először a Gondolatnak ajánl fel megjelentetésre, és csak akkor fordul máshova, ha a cég válasza nemleges. Az együttműködés jelentős állomása volt a Kovács Ferenc és Maár Gyula szerkesztésében, 8600 példányban napvilágot látott *Filmévkönyv* (1961), amely sorozatnak indult, kiadása azonban ebben a formában 1962 után abbamaradt. 1979-től jelenik meg folyamatosan, évről évre korszerűbb köntösben, gazdagabb tartalommal, a filmes közélet eseménykrónikájának részletes ismertetésével.

A hatvanas évek elejétől rendszeressé váló nemzetközi tájékoztatás megoldása nem bizonyult egyszerű feladatnak, mivel bármikor változhattak a külső megítélési szempontok. Előfordult például, hogy bizonyos kérdésekben a „nyugati” álláspont volt „balosabb” a magyar politikai vezetés számára. Általában azonban a moszkvai irányvonal volt meghatározó, ami felfedezhető a Filmművészeti Könyvtár ekkoriban induló, igénytelen külsejű, szerény köteteiben is. A választék ellen viszont nem lehetett kifogás. A szerkesztőség nemcsak a játékfilmekkel foglalkozott, a dokumentum- és riportfilmről is képet adott. Az 1917-es forradalom ötvenedik évfordulójára jelentette meg az Intézet *A Patyomkin hullámverése – A szovjet filmművészet magyar sajtóvisszhangja a felszabadulás előtt* című kötetét. Magyar Bálint pedig *A svéd film lelke* címmel megírta az északi ország kinematográfiájának történetét.

A hetvenes évek második felében, a nyolcvanas esztendők elején megszorodtak a kiadványok, kiszélesedett a vizsgálódás szemhatára. A filmográfiai munka eredményeit a *Magyar Filmográfia* vaskos kötetei tették közzé.

A Filmkultúra

A folyóirat intézeti orgánumként indult útjára. Első számán ez áll: 1960. január, noha a megrendelés dátuma 1961. május 20. Az indulásnál Bíró Yvette és Molnár István végezte a szerkesztői munkát. A szerény rotaprintes lapnak természetesen szűk publicitása volt. 1965-re aztán megérték a változtatás, a bővítés, az előrelépés feltételei. Az 1965. első számtól fogva 500, később már 1000 példányban, évi hat alkalommal megjelenő, új arculatú orgánum munkatársai nehéz körülmények között dolgoztak. Papírgondok adódtak, különleges engedélyek váltak szükségessé a kiadáshoz.

Egy 1968-as dokumentum a szerkesztőbizottság működtetésének bonyolult rendszerét körvonalazta. Eszerint a testületet az Intézet javaslatára a Művelődésügyi Minisztérium Filmfőosztályának vezetője nevezi ki. Elnöke az Intézet igazgatója, titkára a szerkesztőség munkatársa. Tagjai a szerkesztőségből és a szakma képviselőiből tevődnek össze.

A Filmkultúra „felsőbb osztályba” lépve, a magyar film művészeihez, elméleti és gyakorlati szakembereihez kezdett szólni, és igazi fórumot teremtett számukra. A folyóirat a társadalomtudományi élet neves alakjainak bevonásával a legkülönbébb szempontok alapján elemezte a hazai és egyetemes filmkultúra helyzetét, törekvéseit, kapcsolódási pontjait a jelen valóságához, szellemi életéhez. Ellenvélemény című rovatában gyakorta kaptak fórumot a hivatalos állásfoglalásoktól, elfogadott értékítéletektől eltérő közlemények. A szerkesztőbizottságot Bíró Yvette irányította. 1967-ben, Velencében a lap dicsérő oklevelet kapott törekvéseiért.

Az intézmény vezetőségi ülésein – függetlenül a közvéleménytől – csaknem állandóan napirenden volt a Filmkultúra bírálata. Később „fentről” is becsapott a mennykő. Az MSZMP Központi Bizottságának Kulturpolitikai Munkaközössége 1972 szeptemberében tette közzé *Irodalom és művészetkritikánk néhány kérdése* című állásfoglalását. A szokatlanul kemény hangvételű dokumentum nevesítve sorol fel jó és rossz példákat. Mindez annak a támadásnak a része volt, amely az 1968-as reformmozgalom és annak

értelmiségi bázisa ellen indult. Ezt követően Bíró Yvette-et eltávolították, és emigrálásra kényszerítették. Az 1974/1. számtól kezdődően Garai Erzsébet igazgatóhelyettes kapott megbízatást a szerkesztőség vezetésére. Munkájában Hegedűs Zoltán, Illés György, Kovács András, Köllő Miklós, Makk Károly, Papp Sándor és Sára Sándor vett még részt. Az óvatos és lojális lapszerkesztés sem tarthatott azonban sokáig: csak idő kérdése volt, hogy Garai Erzsébet felváltsa valaki. A választás végül Kőhádi Zsoltra esett, aki az 1974/4. számtól kezdve jegyezte az orgánumot főszerkesztőként. Feladva az MSZMP KB Tudományos, Köznevelési és Kulturális Osztályán betöltött állását, 1978 elejétől már a Magyar Filmtudományi Intézet tudományos munkatársaként dolgozott.

Filmklubok, ismeretterjesztés

Berkesi András 1959. október 23-án tette közzé „a filmklub-mozgalom átszervezésére” vonatkozó javaslatát. Ebben az szerepelt, hogy a Filmtudományi Intézet alakítsa meg a Magyar Filmklub Szövetséget a Filmfőigazgatóság, a KISZ, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (TIT) és a Szakszervezetek Országos Tanácsa (SZOT) részvételével. A Magyar Filmklub Szövetség lépjen be az illetékes nemzetközi szervezetbe (FICC). 1960 februárjában határozat született a Központi Filmklub létrehozásáról, mégsem történt előrelépés. Csak 1964 őszén körvonalazódott a Filmklubok Országos Szövetségére vonatkozó előterjesztés. Végláthatatlan viták, gazdasági és egyéb csetepaték folytak az ügyben. Tisztázatlan maradt az alá- és fölérendeltségi viszony. A dokumentumtervezet alapvetéseinek értelmezhetetlensége miatt megint elnapolták a döntést. 1966. január 26-án az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottsága megtárgyalta a Magyar Filmklubok Szövetsége megalakítására vonatkozó előterjesztést. Határozatban fogadta el a javaslatot azzal a megszorítással, hogy a formális szerv a Nemzetközi Szövetséggel fenntartandó kapcsolat céljából alakul meg, státusigénnyel nem lép fel, s valamennyi társadalmi filmterjesztő szervezet tevékenységi körét változatlanul hagyja. A civil szervezet tehát létrejött – tisztikar, működési rend, jogosítványok nélkül. A Filmklub Szövetség a KISZ, a szakszervezetek, a Népművelési Intézet támogatását élvezte, de a koordinált, eredményes működésre irányuló erőfeszítéseket nem koronázta siker.

1967 első felében az Intézet 109, 83 helyszínen működő filmklubról tudott. Ez a szám 1968 azonos időszakában 118-ra nőtt. Budapest mellett 17 megye vett részt a mozgalomban. Eközben még mindig különböző beadványokban sürgetik a tisztázatlan kérdések rendezését, a Filmklub Szövetség érdemi megalakítását, egy demokratikusan megválasztott vezetőség és egy hivatásos apparátus munkába állását. Folytak az előkészületek, miközben már „demográfiai robbanás” figyelhető meg a mozgalomban. 1972-es adat: 272 helyen 342 filmklub működik – Budapesten 97, vidéken 245. A fenntartók általában a megyei moziüzemi vállalatok, de vannak köztük oktatási intézmények is.

1973 januárjában Kondor István filmfőigazgató filmbaráti körök létrehozását kezdeményezi „a megyei (fővárosi) tanácsok művelődésügyi osztálya és a moziüzemi vállalatok közös megállapodása alapján”. 1973 őszén a nemzetközi szövetség stockholmi ülésén – igaz, nem teljes jogú tagként – jelen van Magyarország képviselője is. De a hazai szervezet felépítése továbbra is várat magára.

A filmtörténeti ismeretterjesztés igazi bázisa kezdetektől fogva a Filmmúzeum volt. Ám az a tény, hogy kapuit a nagysikerű *Meseautó*-val nyitotta meg, mintha rányomta volna bélyegét a mozi további működésére. Ellentmondásos helyzet teremtődött, amelyet lehetetlenség volt feloldani. A vetítőhely azzal a feltétellel kapta meg a működési engedélyt, hogy bevételéből teljes mértékben fedezik az akkori Színház- és Filmtudományi Intézet filmtagozatának költségeit, továbbá jelentős támogatást nyújtanak a színházi tagozat fejlesztési és fenntartási költségéhez, valamint korszerű filmraktárt építenek állami támogatás nélkül. 1960-ban jogi bizottság próbálta tisztázni a Filmmúzeum helyzetét. Hont Ferenc várakozása ellenére nem született megállapodás, a Filmmúzeum műsorának „teljes legalizálása” elmaradt. Újhelyi Szilárd igazgatósága alatt sem történt előrelépés, ráadásul új feszültségek indukálódtak.

A programbővítés így is folyamatos volt. A műsorbizottság javasolta a modern filmművészet legértékesebb alkotásainak bemutatását. Így kerültek a repertoárba Varda, Buñuel, Rouch, Truffaut, Chabrol, Clouzot, Pasolini, Dassin, Kazan s még több ismert rendező filmjei. Magyar filmek országos bemutatójára is sor került a Filmmúzeumban. A különböző nehézségek, az előadások számának csökkenése ellenére 1973 első félévében még mindig 74,5%-os volt a mozi kihasználtsága.

Hazai és nemzetközi kapcsolatok

1960 nyarán, a Művelődésügyi Minisztériumban tartott igazgatósági értekezleten Kondor István helyettes filmfőigazgató szorosabb filmszakmai kapcsolatokat kért számon a Filmtudományi Intézettől. Mindenekelőtt a Filmművész Szövetséggel, illetve a Magyar Újságírók Szövetségével való együttműködés igénye merült fel. Az intézmény igyekezett is időről időre fölvenni a kapcsolatot különböző (társ)intézményekkel, köztük az MTA Filozófiai Intézetével, Irodalomtörténeti (később Irodalomtudományi) Intézetével, valamint az MSZMP KB Párttörténeti Intézetével. 1969 őszén Tudományos Tanács életre hívásáról érlelődött elképzelés, amelyben Tőkei Ferencre, Kulcsár Kálmánra, Szabolcsi Miklósrá, Aradi Nórára, Almási Miklósrá, Zoltai Dénesre, Herskó Jánosra, Fábri Zoltánra, Fukász Györgyre számítottak. A kapcsolatteremtés újabb kísérletként az Intézet Tudományos Osztálya 1974 őszén fiatal társadalomtudományi kutatók számára szervezett vetítéssorozatot és filmtörténeti előadásokat. A következő esztendő júniusában sikeresen zajlott az ELTE Esztétikai Tanszékén az MTA II. osztálya mellett működő Nemzeti Esztétikai Bizottságnak *A magyar hangosfilm története a kezdetektől 1939-ig* című programja. 1975 elején egy miniszterhelyettesi értekezleten „a filmszakma politikai és tartalmi színvonalának növelését” igényelték az intézménytől. Az irányítók a Magyar Rádióval, az Magyar Televízióval és a társadalomkutató intézetekkel, főként a Népműveléssel is szorgalmazták az együttműködést. Számon kérték a magyar filmek propagandáját is, ami pedig más szerv feladatának számított.

A külkapcsolatok alakulását a politikai konstelláció, az anyagi lehetőségek szükségessége s még számos további körülmény befolyásolta.

Sajátos mozzanatnak tekinthető az archívumok kooperációjában a „belgrádi vonal”. Vladimir Pogačić, a jugoszláv társintézmény igazgatója, a FIAF befolyásos tisztségviselője jelentős segítséget nyújtott a filmcserékhez. Az Intézet filmarchívuma 14 két világháború között készült magyar film kópiáját kapta meg Belgrádból. 1961. október 9–15. között Budapesten került sor a FIAF XII. közgyűlésére. A nemzetközi kapcsolatokban rendkívül fontos eseménynek számított a szocialista országok filmintézeti vezetőinek 1964-es, Karlovy Varyban zajlott találkozója.

1972-ben a FIAF bukaresti 27. kongresszusán megállapították, hogy megnőtt a „harmadik világ”, a fejlődő országok érdeklődése a szervezet iránt. Többségi vélemény alakult ki arról, hogy szélesíteni kell az archívumok gyűjtőkörét „mindennemű nemzeti filmtermék befogadására”, ideértve a televíziós produktumokat is.

A MAGYAR FILMINTÉZET

1981 márciusában a Művelődési Minisztérium miniszterhelyettesi értekezletén megtárgyalták a Magyar Filmtudományi Intézettel kapcsolatos előterjesztést, amelyből világossá vált, hogy a Filmmúzeum jegybevételeiből már nem működtethető az Intézet. Erről korábban már több levélváltás is történt.

Megoldási javaslat nem született a szükségessé vált központi támogatásról, de arról sem, hogy melyek lennének az Intézet arculatát meghatározó feladatok. Egyes javaslatok elsősorban tudományos tevékenységet vártak el, például a filmszociológiai kutatások folytatását. Fel sem merült a filmgyűjtemények helyzete, az ezzel kapcsolatos feladatok végzése, pontosabban a közgyűjteményi szerep, amely anyagi támogatás és koncepció nélkül megvalósíthatatlan volt. A külső és belső bizonytalanságok az Intézet feladatainak megítélésben egyre több feszültséget okoztak, ami végül Papp Sándor igazgató távozásához vezetett.

A korábbi válsághelyzet megoldódni látszódott, miután a Művelődési Minisztérium 1984. július 1-jétől Dr. Nemeskürty Istvánt nevezte ki a Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum élére. Nemeskürty ezt megelőzően a magyar filmgyártás egyik legjelentősebb stúdiójának igazgatója volt, így az Intézettel kapcsolatos elképzeléseiben is szerepelt a filmgyártás. A Svéd Filmintézet mintájára akarta az átalakítást megvalósítani, annak analógiájára született meg az új név is: Magyar Filmintézet.

Nemeskürty nagyon kedvelte a filmtár elnevezést. Kiemelt feladatnak tartotta „a magyar filmkultúra őrzését, gyarapítását, fejlesztését és a társadalom számára hozzáférhetővé tételét.” Ugyancsak fontos szerepet szánt a filmforgalmazásnak is. Emellett a magyar filmtörténet kutatása, a Filmkultúra című folyóirat havonta történő megjelenítése és a filmoktatás is a tervei között szerepelt. Ez utóbbi megszervezésére kérte fel Gyürey Verát, az Intézet későbbi igazgatóját.

A tanári továbbképzés 1985-ben kezdődött el a Magyar Filmintézet szervezésében. Az anyagi problémák miatt kezdetben még a TIT országos szervezete is adott erre támogatást. Az első két évben a vidéki régiókban is szerepelt egy-egy napos program, de az előadók utaztatása, a Budapestről való szervezés nehézségei miatt a továbbképzés végleges helye a Magyar Filmintézet lett.

Miután Nemeskürty István nagy tervei nem részesültek anyagi támogatásban, és koncepcióját sokszor értetlenség fogadta, 1986. december 31-én megvált a Magyar Filmintézettől.

Távozása után több hónapos interregnum következett, majd Marx József, aki korábban az Objektív Filmstúdió igazgatója és MAFILM vezérigazgató-helyettese volt, 1987. február 1-jétől 1990. szeptember 7-ig kinevezéssel lett az Intézet igazgatója. 1987. augusztus 1-jétől igazgatóhelyettesnek nevezte ki Gyürey Verát. Marx József távozása után, pályázati úton, ő kapott kinevezést az Intézet igazgatói állására.

Az Intézet alapításától, 1957-től kezdve a mindenkor kulturális tárca háttérintézményeként működött, ami megmutatkozott az intézmény finanszírozásában és szerepének meghatározásában. A támogatással kapcsolatos problémákat a kulturális vezetés áthárította az Intézetre azzal, hogy a Tanács körüli Filmmúzeum bevételei biztosítani tudják a működőképességet. Ez soha nem tette lehetővé a gyűjtemények hosszú távú megőrzésének biztosítását, a rendszeres felújítást.

A 80-as évek második felétől ez a bevételi forrás már végképp illúziónak bizonyult. Marx József igazgató arra is törekedett, hogy az Intézet munkatársainak elvont bölcsész szemléletét szembesítse a gazdasági tényszámokkal. Ez teljesen szokatlan volt – és nem csak az Intézetben. A 80-as évek végétől azonban már nem lehetett a kulturális intézményekben sem eltekinteni a gazdasági körülményektől. Marx József az Intézet bizonytalan alapon álló működését részben úgy akarta javítani, hogy az 1945 előtti játékfilmállományból 80 film televíziós és kábeltelevíziós jogát apportként bevitte az akkor alakult Intervideo Kft.-be.

1991-ben az Intézet visszakapta a filmek televíziós jogát, de a videójogokat a később megszűnt Intervideo Kft. átadta a Multi Home Video Kft.-nek, amely azóta más-más néven működik és jelenteti meg a 80 filmet rossz minőségű elektronikus hordozókon. 1996-ban a Filmintézet a jogok visszaszerzéséért pert indított a Kft. ellen. A bíróság tehetetlennek bizonyult az eredeti mű és az arról készült másolat bonyolultnak mutakozó értelmezése miatt.

Marx József 1990 nyarán bejelentette, hogy nem kíván pályázni az igazgatói állásra, így helyettese nyújtott be egy sikeresnek bizonyult pályázatot.

A MAGYAR NEMZETI FILMARCHÍVUM

A 80-as évek végétől egyre inkább tudatosult az Magyar Filmintézet vezetésében, hogy az itt őrzött filmgyűjtemények, elsősorban a magyar filmek technikai állapota miatt új célkitűzéseket kell választani. A XX. században a film is a nemzeti kultúra részévé vált Magyarországon is, ahol a verbális kultúra hagyományai határozták meg a közgondolkodást. Míg a többi művészet alkotásait száz évre visszamenőleg is múzeumok, könyvtárak őrizték, a filmes alkotások közgyűjteményi megőrzéséig hosszú út vezetett. A filmértékek őrzése, felújítása, hozzáférhetővé tétele közgyűjteményi feladat, amely központi anyagi támogatást is igényel. A Kulturális Minisztérium közgyűjteményekért felelős államtitkárságával 1991 elejétől folytak a megbeszélések a Magyar Filmintézet háttérintézményből közgyűjteménnyé történő átalakításáról. Az egyik legfőbb akadálnak az bizonyult, hogy ehhez a tárcának központi költségvetési támogatást is biztosítania kellett. A hosszú viták végül is eredményre vezettek, és 1992. január 1-jétől a Magyar Filmintézet a nemzeti közgyűjtemények sorába került. A kezdetben szerény központi költségvetési támogatás összege később évről évre emelkedett, de még jelenleg sem több, mint az intézmény éves költségvetésének 40-45%-a. Az európai archívumokkal ellentétben a Magyar Filmintézet, majd a Magyar Nemzeti Filmarchívum közgyűjteményi feladatai mellett szolgáltatói funkciót is betölt, mert a működéséhez szükséges, előírt bevételi kötelezettségeit nem tudná másképpen teljesíteni.

1992-ben megjelent a Közalkalmazottak Jogállásáról szóló törvény, és utána a Magyar Filmintézet munkatársai is közalkalmazotti besorolást nyertek, ami egzisztenciálisan is nagyobb biztonságot nyújt az itt dolgozók számára.

1991-ben megalakult a Magyar Mozgókép Alapítvány, amelynek egyik alapító tagja lett az Intézet, és ezt a szerepét megőrizte azután is, hogy 1999-ben a Magyar Mozgókép Alapítvány közalapítvánnyá alakult át.

Az Archívum elhelyezése

A Magyar Filmintézet még a 90-es évek elején is három helyen működött: a II. kerület Budakeszi út 51. szám alatt, a Népstadion úton (ma Stefánia út) és a Tanács (ma Károly) körúton, a Filmmúzeumban. A Népstadion úti elegáns épület nemcsak felújításra szorult, hanem az épület adottságai miatt sem volt alkalmas az intézeti funkció betöltésére. Talán elég annyit megemlíteni, hogy a könyvtár olvasóterme alatt a könyv- és folyóirat gyűjteményeket csak a nedves pincékben lehetett tárolni. Már Nemeskürty István is próbált változtatni az elhelyezésből fakadó problémákon, és egy hirtelen elhatározással a Népstadion úti épületben dolgozók egy részét a gazdasági osztállyal együtt átköltöztette a Budakeszi útra. A könyvtár helyzetét ez az összevonás nem oldotta meg, és később a 80-as évek végén a Budakeszi útra áttelepített egységeket visszahelyezték a Népstadion útra. Nem volt meglepő, hogy a helyváltogatás egy ideig belső feszültségek forrása volt. De nem látszott más lehetőség, mivel a Budakeszi úti épületben a filmraktárak az évek során beteltek, a város egymástól távol eső részeiben elhelyezkedő épületekben folyó munkák és a munkatársak elszigetelődtek, a közgyűjteményi feladatok legfontosabb helye, az archívum távol esett az irányítástól.

1993-ban az Ökocentrum Rt. váratlan ajánlattal kereste meg az Intézetet. A Népstadion úti villaépületet cserébe felajánlotta, hogy a Magyar Filmlaboratórium területén üresen álló épületet megvásárolja az Archívum számára, s ebben klimatizált raktárakat épít a filmek és a könyvgyűjtemények tárolására. Így az is lehetővé vált, hogy az Intézet valamennyi csoportja gyakorlatilag egy helyre kerüljön.

Hosszú külső és belső harcok után 1993. december 28-án az akkori kulturális miniszter, Mádl Ferenc hozzájárult az épületcseréhez. A Minisztérium a költözés költségeihez nem tudott hozzájárulni. Így került sor a csereszerződés megkötésére, amelynek tartalmát az Ökocentrum korrekt módon betartotta. A költözésre és az épület felavatására 1994 augusztusában került sor. Ezzel a cserével évekre megoldódott a gyűjtemények elhelyezésének gondja, s megszűnt az archívum, a szakkönyvtár, a gazdasági osztály közötti távolság is.

A 2000-től Magyar Nemzeti Filmarchívum néven működő intézmény épületei azóta a Budakeszi úton helyezkednek el, mozija, az Örökmozgó Filmmuzeum pedig az Erzsébet körúton. A 2001. január 1-jétől, költségvetési támogatással az intézményhez került Magyar Filmtörténeti Fotógyűjtemény helye a MAFILM területén, a Róna utcában van.

Jelenleg a pozitív filmgyűjtemények 6 biztonsági raktárban, a gyúlékony nitrofilmek pedig egy külön épületben kerülnek megőrzésre. Az Archívum épületeit biztonsági berendezések és rendszeresített éjjel-nappali rendészeti szolgálat védi, ennek a technikai feltételeit 1999-től részben minisztériumi hozzájárulással sikerült kiépíteni. 2005-ben a központi épület – önerőből – felújításra került, az épület szigetelésével, új nyílászárókkal, amelyek a fűtés szempontjából is jelentős megtakarítást eredményeznek. 2005-ben további raktárbővítésre nyílt lehetőség. Az Archívum területén roskadozó, nem használt garázsépület helyén a kulturális tárca 50 milliós támogatásával újabb klimatizált raktár épülhetett.

Archívumi gyűjtemények

A Magyar Nemzeti Filmarchívum (MNFA) legfontosabb tevékenysége a film- és különgyűjtemények őrzése, ezek gyarapítása, a magyar filmek felújítása és a jogi feltételek betartásával ezek terjesztése.

Az 1980-as évek elejéig a gyűjtemények közül a külföldi állomány nagyobb jelentőséget kapott, mint a magyar. Nemeskürty István változtatott ezen, és a magyar filmgyűjteményeket helyezte az Intézet tevékenységének a középpontjába.

A gyűjtemények archiválása

Az Archívumban őrzött gyűjtemények tízes alapú könyvtári katalogizálását az informatika megjelenésével felváltotta a számítógépes adatbázis. 1995-ben a kulturális tárca 15 milliós támogatásával sikerült megkezdeni a hardver kiépítést, de ettől kezdve az Archívum évről évre önerőből végzi a fejlesztést. Az Archívum adatbázisa saját fejlesztésű rendszer, első verziója 1996-ban indult. Ekkor még a technikai feltételek és a rendelkezésre álló program kapacitása is meglehetősen korlátozott volt. A feldolgozási munka során folyamatosan bővültek az igények és a lehetőségek. A rendszer alapjaiban átstrukturált, korszerűsített, jelenleg is működő formáját 2000 óta használják. 2005-ben már ennek fejlesztésére került sor.

A rendszer megalkotásánál – a cédulakatalogusokban már alkalmazott – FIAF katalogizálási szabályzat szolgált alapul. Figyelembe kellett venni a különgyűjtemények egyedi feldolgozási és tárolási módszereit. A rendszer jelenleg azonnal, külön programfejlesztés nélkül reagálni tud az új filmes technikák, nyersanyagok (HD, BLUE RAY, stb.) megjelenésére. Belső kereső programja alkalmas mind egyszerű, mind összetett keresések elvégzésére a különgyűjteményi adattárak és a tartalmi leírások viszonylatá-

ban is. A felület folyamatosan bővíthető, a tervek között szerepel a könyvtári rendszerbe nem illeszthető dossziétár (újságcikk-gyűjtemény) anyagainak integrálása is.

Az adatbázis alapeleme a filmográfiai tétel, amelyet öt alapadat határoz meg: a film nyilvántartási és eredeti címe, gyártási éve, gyártó országa, életrajzi adatokkal beazonosított rendezője. A magyar filmográfiai tételek tartalmi feldolgozása igen sokrétű. A teljes stáblistán túl felvitelre kerül a filmről rendelkezésre álló összes adatolható információ, a támogató szervektől, a premier dátumán át a díjakig; a film magyar és angol tartalmától, a képsorleírásán és a Filmévkönyvbe kerülő annotáción át a felhasznált irodalmi és zenei forrásművekig. A rendszer feldolgozza a filmváltozatokat és a filmsorozatok – esetenként önálló – részeit is.

Minden különgyűjtemény (fotó- és plakáttár, médiatár) leltári tétele a filmográfiai tételnek van alárendelve, hogy a felhasználók azonnali információt kapjanak az adott film hordozóinak meglétéről és hozzáférhetőségéről. A különgyűjtemények adatfelviteli felületein az igényeknek megfelelő legnagyobb részletességgel történik meg a kópiák, fotók, plakátok, elektronikus hordozók anyagának, méretének, forrásának és adott esetben szerzőségi jellemzőinek rögzítése.

Az adatbázisban tárolt információk leginkább érdeklődésre számot tartó része az on-line látogatók számára elérhető az Archivum web-lapján.

Magyar filmgyűjtemények

Az Archivum legfontosabb tevékenységének tekinti a magyar játék-, híradó-, dokumentum-, tudományos-ismeretterjesztő, oktató, animációs, kísérleti, rövid- és amatőrfilmek gyűjtését, megőrzését, archiválását és felújítását.

A magyar filmgyártás a múlt század 10-es éveinek elején indult, az évtized közepére már virágkorát élte, és nagy népszerűsége tett szert a közönség körében. A gyártók és a forgalmazók, de még a rendezők számára is csak a film bemutatása volt fontos. Megőrzésének még az igénye sem merült fel, ennek a technikai feltételeit sem ismerhették. Ezért is veszett el az egész világon a némafilmek jelentős része. A filmtörténeti adatok szerint Magyarországon kb. 600 némafilm készült. Ennek ma az Archivum 10%-át őrzi. Ezt is csak az elmúlt évtizedek kutatásaival, a külföldi archívumokkal való jó szakmai kapcsolatokkal lehetett elérni. A némafilmek keletkezése óta eltelt közel 100 év ellenére az elveszettnek hitt filmekből még fel lehet lelni egy-egy alkotást. Efféle szerencsés véletlennek köszönhető például, hogy 2008-ban az Archivumba került Kertész Mihály 1914-ben készült játékfilmje, *A tolonc*.

Az Archivum a lehetőségeken belül a magyar filmgyűjtemények teljessé tételére törekszik. Nemcsak a filmek pozitív kópiái, hanem a hosszú távú megőrzést biztosító eredeti negatívok is a gyűjtemény részei. A hagyománnyá vált gyakorlat szerint az 1945 után gyártott játékfilmek negatívjait a Magyar Filmlaboratórium őrizte, majd egy idő után átadta az Archivumnak. 1990 óta az új gyártási technikák és a filmek tulajdonjogának változása miatt ez a korábbi gyakorlat már nem érvényesülhet maradéktalanul.

- 1931 és 1945 között 365 játékfilm készült, és ennek több mint 90%-a a játékfilm-gyűjtemény része.
- Az 1945 előtti dokumentumfilmek nagy része elpusztult a háború következtében.
- A heti és más tárgyú filmhíradók a kezdetektől a 90-es évekig szinte teljességgel a gyűjtemény részei.
- Az 1945-től napjainkig készült játékfilmek állománya teljesnek mondható.

A magyar gyűjtemények különböző filmállományok átadásával is jelentősen gyarapodtak az elmúlt évtizedekben. 1995-ben az Állami Vagyon Ügynökség (ÁVÜ) felszámolta a Magyar Mozi- és Videofilmgyártó Vállalatot (MOVI), de az ott készült híradó- és dokumentumfilmeket megőrzésre átadta az Archivumnak, amivel a privatizálástól is megmenekült ez a filmállomány. A Balázs Béla Stúdió Alapítvány a biztonságos megőrzés érdekében az Archivumban helyezte el gyűjteményét. A magyar játékfilmek

hanganyaga a 90-es évek elején a bezárásra került zuglói Porcelángyárban hanyódott, ahonnan sikerült az Archívum raktáraiba szállítani. A Budapest, a Dialóg, a Hunnia és az Objektív filmstúdió anyagi támogatásával a hanganyag technikai és tartalmi rendezése 2008-ban befejeződött.

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) által 1945 előtt gyártott oktatófilmek gyűjteménye kiegészült a felszámolt TANÉRT önként felajánlott állományával. A gyűjtemények jelentős gyarapodását segíti a sajtótermékek kötelezpéldányairól szóló 1973-as, majd az 1998-as Kormányrendelet. Utóbbi szigorúan kötelezi a filmgyártókat, hogy jó minőségű pozitív kópiát, negatívot és duppozitívot adjanak át az Archívumnak megőrzésre. Igaz, a rendeletnek nem minden esetben könnyű érvényt szerezni. A Magyar Mozgóképek Közalapítvány azzal segíti végrehajtását, hogy a filmgyártási támogatás elnyerésének feltételei közé sorolja kötelezpéldány átadását az Archívum számára.

A gyűjtemények gyarapodásának változatlanul fontos eszköze az archívumok között folytatott cserék és vásárlások.

Külföldi filmgyűjtemények

Az Archívumban a mennyiségileg kezdettől fogva túlsúlyban lévő külföldi állomány alapját a MAFILM egykori Pásztói telephelyén raktározott régi filmek alkották. A magyar feliratos forgalmi nitrokópiák nagyrészt, feltehetően, a filmek „beszolgáltatásáról” szóló 1949-es népművelési miniszteri rendelet eredményeként kerültek elő. Először az Adyról Filmmúzeumra keresztelt 596 férőhelyes intézeti moziban tervezett – többnyire zártkörű, bérletes – vetítésekhez vizsgálták meg őket az akkori munkatársak. (Néhány feljegyzés még megtalálható a filmek dossziéjában.) Ennek az öröklött és meglehetősen szedett-vedett gyűjteménynek a filmjei a gyakori vetítés és a természetes technikai romlás következtében részben megsemmisültek, részben a FIAF által is szorgalmazott átírási program keretében nitrofilmről biztonsági anyagra kerültek. Ezek a kópiák szinte futószalagon és néha hibásan készültek el. Az eredeti anyagok kis részét az Archívum nitroraktárában őrzik.

Az 50-es évek végén beinduló tudatos gyűjtés egyik szempontja még sokáig a legfőbb bevételi forrást jelentő Filmmúzeum ellátása maradt, amely hagyományos filmmúzeumi programját fokozatosan kortárs filmművészeti kínálatával bővítette. Ezt segítette elő az Archívumot filmvásárlási joggal felruházó 1961-es rendelet. Így az évek során az állomány egyetlen mozira szóló filmvásárlási joggal – bár elég szűkös devizakeretből – jelentős filmtörténeti irányzatok, köztük a francia, olasz, angol, svéd újhullám alapműveivel gazdagodott. Jelentős részük – élettartamukat lehetőség szerint házi sokszorosítással meghosszabbítva – sokáig állhatott a filmklubok rendelkezésére.

Ezzel párhuzamosan érvényesült a gyűjtés másik, inkább tudományos-ismeretterjesztő szempontja: az egyetemes filmtörténet klasszikus értékeinek beszerzése. Ez olykor vásárlással, de elsősorban az archívumok közti cserével történt. E téren főleg a szomszédos szocialista országokra, mindenekelőtt az igen gazdag cseh, lengyel és szovjet archívumra lehetett támaszkodni. Ugyanebből a forrásból – a kortárs filmek cserére felajánlott fölös külföldi forgalmi kópiáiból válogatva – jelentősen gyarapodott egyébként a Filmmúzeum zártkörű sorozataiban vetíthető művek köre is. A hazai forgalmazásból, az egykori arányoknak megfelelően, nagyrészt a szocialista országok nálunk bemutatott filmjei kerültek az Archívum állományába, olykor dupnegatívval, egyéb kellekkel, munkakópiával együtt. A tőkés országok magyarországi kínálatából csak azok az alkotások, amelyek archiválására a joglejárát után az illetékes gyártó engedélyt adott. Nem változtatott ezen az 1973-as kötelezkópia rendelet sem, mivel csak magyar filmekre vonatkozott. Amikor azonban az Archívum állománya jelentette a MOKÉP mellett az egyetlen forrást az országos hálózattá bővült filmkluboknak (számuk 1977-ben 500 fölé emelkedett, igaz, az 1990-es évekre 30-ra csökkent), az egyre több helyen folyó filmoktatásnak és kutatásnak, a tartalmi szempont háttérbe szorította a kópiák sokszor tragikus műszaki állapotának kérdését, és el lehetett fogadtatni, hogy a gyűjteményben számos „fehér folt” is akad.

A helyzet az 1990-es évek elejétől kezdett radikálisan megváltozni. Az új forgalmazók megjelenésével megszűnt az Archívum és a MOKÉP monopóliuma, ami hamarosan véget vetett az MNFA korábbi, a gyűjtemény gyarapítását is szolgáló forgalmazói tevékenységeinek. Az 1998-as kötelespéldány rendelet megjelenéséig, és ezt követően még évekig nem sikerült minden forgalmazott filmből archív kópiát kapni. Szerencsére ez a helyzet megváltozott, és jelenleg a köteleskópiák jelentik a külföldi állománygyarapítás legfőbb forrását. Az új helyzetben már a filmek technikai állapotával kapcsolatos elvárások miatt sem lehetett folytatni a korábbi rossz minőségű átmásolásokat. Az archívumok közötti csere pedig minimálisra redukálódott a szerzői, gyártói jogok és a technikai elvárások szigorodása miatt.

Jelenleg a kópiavásárlásnak, az erre a célra nyerhető MMKA-támogatások ellenére, az egyre növekvő árak már rendkívül szűk határt szabnak. Ennek megfelelően 1990 óta a gyűjtemény vásárlás útján az alábbi filmekkel gyarapodott: Jean Renoir: *A játékszabály*; Woody Allen: *Annie Hall*; Federico Fellini: *Amarcord*; Billy Wilder: *Van, aki forrón szereti*; Luis Buñuel: *A nap szépe*; Stanley Donen: *Ének az esőben*; Miloš Forman: *Hair*. Archívumi cserék: Satyajit Ray: *Apu-trilógia*; Th. H. Dreyer: *A harag napja*.

Az új hordozók (videó, DVD, internet) megjelenésével és a televíziós csatornák számának óriási növekedésével megugrott filmkínálat megváltoztatta a mozinézők, oktatók, tanulók és kutatók elvárásait, akik teljesebb és műszakilag jobb állapotú gyűjteményt igényelnének. Ennek az elvárásnak az Archívum csak részben tud megfelelni rohamosan bővülő videó- és DVD-gyűjteményével, amelyek a kópiák kímélésében is fontos szerepet játszanak. A megváltozott médiavilág ellenére sem mondhatunk le azonban a filmek eredeti hordozón való gyűjtéséről. A FIAF-tagság is erre kötelez. A változások nem a külföldi filmállomány lezárását jelentik, csupán az új feltételekhez alkalmazkodni próbáló stratégia kezdetét.

Az Archívum különgyűjteményei

Az elektronikus hordozók gyűjteményei

A gyűjtemény anyaga a kötelespéldányokból (VHS- és DVD-kiadványok) és elektronikus hordozókra átírt filmekből áll. Az archívumi szolgáltatások során végzett belső átírások a filmgyűjtemény védelmét szolgálják, és a szerzői jogok betartásával a filmek nagyobb hozzáférhetőségét teszik lehetővé kutatók, oktatók, egyetemi hallgatók és más érdeklődők számára.

1991-ben, Hanák Gábor kezdeményezésére, az Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Televízió Rt., a Magyar Filmintézet (a későbbi MNFA) és a Külkereskedelmi Bank (később Magyar Kereskedelmi Bank) létrehozta a Magyar Mozgóképkincs Megismertetéséért Alapítványt. A kuratórium elnöke Kosáry Domokos volt, aki a múlt alaposabb megismerésének lehetősége miatt messzemenően támogatta a magyar híradó- és dokumentumfilmek megőrzését, felújítását és hozzáférhetővé tételét. A Külkereskedelmi Bank és utóda, a Magyar Kereskedelmi Bank évente támogatást adott, hogy a felújított magyar filmgyűjtemények – elsősorban a híradó- és dokumentumfilmek – elektronikus hordozóra kerüljenek, és így hozzáférhetővé válhassanak könyvtári használatban. Az Országos Széchényi Könyvtár, a Történeti Interjúk Tára és az Archívum videómegtekintőjében ezek az anyagok, igen kedvezményes áron, elérhetővé váltak. Amikor csak filmszalag őrizte a híradókat, ez széles körben nem volt lehetséges. Az Archívum gyűjteménye, részben ennek az alapítványnak köszönhetően, jelentősen gyarapodott Beta- és videóhordozókkal.

A gyűjtemény adatai:

Beta: 3.702 db – a filmállomány védelmére

VHS (SVHS): 17.696 db – a szolgáltatások meggyorsítására, filmek gyűjtésére, könnyebb elérhetőségére, a filmszalagok védelmére

DVD: 3.873 db

Blue Ray lemez: 26 db

Az Archívumnak videóműhelye van, amely saját filmátíró berendezéssel rendelkezik. A technikai eszközöket (filmátíró, megtekintő- és tekercselőasztalok, videó- és DVD-lejátszók) az intézmény önerőből, folyamatosan fejleszti.

Fotó- és plakátgyűjtemény

Az utóbbi években került az Intézet kiemelten gondozott gyűjteményeinek sorába. Elsősorban a magyar, de az egyetemes filmtörténet fotó- és plakátanyagának is legjelentősebb hazai gyűjteménye. A fotóanyag túlnyomórészt hazai és külföldi forgalmazási, werk- és sztárfotókból, valamint dokumentumfelvételekből áll. Kiemelten fontos részét képezik a némafilm korszak fotói. 2008-ban az MMKA támogatásával megvásárlásra került a kolozsvári némafilmgyártás igen nagy értékű fotógyűjteménye. 2000. január 1-jétől az Archívum része lett a Magyar Filmtörténeti Fotógyűjtemény, amely az 1948 után készült magyar játékfilmek digitalizált fotóanyagát tartalmazza.

Az ország legnagyobb filmes plakátgyűjteményének legértékesebb részét a magyar némafilmek képzőművészeti értékű plakátjai alkotják, amelyek egyedi dokumentumai a hazai filmtörténetnek is. A gyűjtemény kötelezpéldány-szolgáltatás, vásárlás és ajándékozás útján gyarapodik. A magyar anyagon kívül részét képezik az itthoni filmforgalmazásban megjelenő filmplakátok is. A biztonságos megőrzéshez szükséges speciális védőpapírok beszerzése jelentős anyagi ráfordítást igényel. A fotók digitalizálása, archiválása a gyűjtemény nagysága miatt hosszú éveket vesz még igénybe. A magyar filmplakátok restaurálása pályázati támogatással évről évre folyamatosan zajlik.

A gyűjtemény legfontosabb adatai:

Kb. 200.000 film vagy filmmel kapcsolatos fotó, levelezőlap, nyomat, reprodukció.

Több mint 50.000 magyar és külföldi filmplakát.

Közel 300 magyar játékfilm díszlet- és jelmeztervei.

A digitalizált magyar plakátok száma: 2.759 db.

A digitalizált fotók száma (1947 előtti magyar filmek anyagából): 2.435 db.

A restaurált korai filmplakát: 200 db.

A fotó- és plakátgyűjtemény a többi különgyűjteményhez hasonlóan – a szakkönyvtár kivételével – évtizedeken át nem tartozott az Intézet kiemelten gondozott gyűjteményeinek sorába.

Szakkönyvtár és dokumentációs gyűjtemény

Az ország egyetlen filmes szakkönyvtára, amelynek gyűjtőkörébe a mozgóképpel foglalkozó magyar és külföldi folyóiratok, szakkönyvek és egyéb dokumentumok tartoznak. 1994 óta korszerű raktárban van elhelyezve. 2002-ben a könyvtár része lett a filmes sajtódokumentáció dossziétára.

A könyvtár anyagát nem lehet kölcsönözni.

Az állomány kötelezpéldány-szolgáltatások és vásárlás útján gyarapodik. Az elmúlt két évben pályázati úton kapott támogatással a könyvtár informatikai rendszere jelentősen fejlődött, ami lehetővé teszi egy korszerű adatbázis építését és hozzáférhetővé tételét.

A hatvanas évek végén a könyvtári állomány mérsékelten gyarapodott: az állományban 4443 kötetet és 1581 forgatókönyvet regisztráltak. A Lajta-örökség 1335 könyvet, 3494 kéziratot és 1774 folyóiratot tartalmazott.

Jelenleg a gyűjtemény 17.082 kötet könyvből, 3.208 forgatókönyvből, 2.949 kéziratból, 109 CD-ROM-ból és 2.785 folyóiratból áll.

A Tanács körüli Filmmúzeumtól az Örökmozgóig

A régi Filmmúzeum a VII. kerületi Tanács, később Önkormányzat tulajdona volt, a Magyar Filmtudományi Intézet, majd a Magyar Filmintézet bérleményként működött.

A kezdetektől a 80-as évek közepéig a mozi jegybevétele mintegy „anyagi fenntartója” volt az Intézetnek. Nemeskürty István igazgatásának idején a Magyarországon addig nem forgalmazott *Elfújta a szél* volt az utolsó kasszasiker, ezt követően ehhez hasonló bevételt egyetlen film bemutatásával sem lehetett már elérni. Az 1980-as évek második felében az Intézet a Filmklub Szövetséggel közösen Chaplin-filmeket vásárolt, amelyek azonban meglepően alacsony nézőszámot értek el a Filmmúzeumban.

Az évek során a széleskörű moziforgalmazás megváltozása is hozzájárult ahhoz, hogy a Filmmúzeum már nem tudott olyan egyedi forgalmazási szerepet betölteni, mint korábban. A mozi befogadóképessége is túl nagyra bizonyult, és az állandó műszaki, technikai problémák – mint például a víz betörése az alagsorból a nézőterre – egyre rosszabb állapotot idézett elő. Az Intézetnek így el kellett fogadnia, hogy a MOKÉP Rt. anyagi ellenszolgáltatással, filmmúzeumi program nélkül üzemeltesse a mozit.

Az Intézet az új körülmények között sem akarta feladni a feladatai közé tartozó filmtörténeti vetítések megtartását. Kezdetben a Budapest Film Kft. a VII. kerület Erzsébet krt. 39. szám alatti Mátra Mese Mozi egy-egy előadásában helyet adott a filmtörténeti programoknak. Két évvel később a Budapest Film átadta működtetésre az Intézetnek az egész mozit, amely *Örökmozgó Filmmúzeum* néven nyílt meg 1991. október 3-án, felújított nézőterrel, kávézóval és könyvtárral. Az egyik legnagyobb technikai beruházás a magyar felirat nélküli filmek élvezhető vetítéséhez elengedhetetlenül szükséges korszerű tolmácsberendezés volt.

1998. december 31-ével a MOKÉP Rt. felmondta az akkor már Broadway néven működő mozira kötött szerződését a látogatók számának jelentős csökkenése miatt. Az Intézet nem tudta vállalni a mozi működtetését, be kellett zárni, és két évig üresen állt. Ezalatt a vezetés a legkülönbözőbb helyekre fordult anyagi támogatásért, hogy a felújításra váró Tanács körüli filmszínházban – a párizsi Boubourg-hoz hasonlóan – mozi- és videó-vetítőhely, szakkönyvtári olvasó, videókölcsonzó és kiállítóhelyiség kaphasson helyet. Az elutasításokban nemcsak a magas költség játszott szerepet, hanem részben az elképzeléssel szembeni értetlenség is. Később, 2000. március 29-én a tulajdonos, a VII. kerületi Erzsébetvárosi Önkormányzat az Intézet kérésére megszüntette a mozi bérleti jogát, amit 36.250.000 Ft-tal ellentételezett. Ez az összeg lehetővé tette, hogy sor kerülhessen a mind rosszabb állapotba került Örökmozgó teljes átalakítására. A felújítás után 2000. szeptember 9-én nyílt meg újra. A Fővárosi Önkormányzat Kulturális Bizottságának jóváhagyásával a Budapest Film Kft. nagyvonalú szerződést kötött az Intézetrel, amelyben 15 évre lemondott a bérleti díjról.

A mozi programján napi három előadásban az egyetemes és a magyar filmtörténet klasszikus alkotásai, valamint kortárs művek szerepelnek. A filmek új hordozókon való megjelenése szükségessé tette projektor felszerelését is. Átlagosan 90 film kerül ma is havonta vetítésre részben az Archívum, részben külföldi filmtárak gyűjteményéből. A nemzetközi kapcsolatok lehetővé teszik, hogy különböző filmheteken Magyarországon nem forgalmazott filmek is a programba kerülhetnek. Az évek során szinte rendszeressé vált új argentin, ausztrál, bolgár, cseh, francia, német, holland, indiai, iráni, izraeli, spanyol, svéd, lengyel, mexikói és orosz filmek bemutatása. A rendezvényeken kiemelkedő filmes személyiségek is jelen vannak. Néhány név az utolsó 10 év vendégeiből. Rendezők: Volker Schlöndorff, Margarethe von Trotta, Dušan Makavejev, Jiří Menzel, Jan Hřebejk, Jerzy Kawalerowicz, Rumjana Petkova, Želimir Žilnik, Franci Slak, Ardak Amirkulov. Filmtörténészek, kritikusok: David Robinson, Gian Luca Farinelli, Dinko Tucaković. Megfordult a moziban az orosz film egyik csillaga, Renata Litvinova, és jeles producere, Igor Tolsztunov. Itt gyűltek össze 2005-ben az európai archívumok filmrestaurátorai, itt ünnepelte születésnapját a világhírű kirgiz író, Csingiz Ajtmatov.

Az Örökmozgó egyedi és különlegesnek nevezhető programja a nyugdíjas bérleti nap, amely a régi Filmmúzeumból öröklődött tovább három előadással. Közönsége az általa kedvelt régi filmeket nézheti meg igen olcsó bérlettel. Két éve egyre több filmklub is működik az Örökmozgóban külsős és archívumi

munkatársak vezetésével. A mozi Galériáján kialakított videómegtekintő-helyiségben pedig magyar és közép-kelet-európai filmeket nézhetnek meg az érdeklődők.

Az Örökmozgó programját a 90-es években külön műsorfüzet népszerűsítette. 2003. szeptember 1-jétől egy havonta megjelenő – 2008-tól a Filmultúra rovatává vált – újság, a Muszter melléklete tartalmazza a mozi műsorát.

Az Örökmozgó Filmmúzeum az art-mozi hálózatban egyedi szerepet tölt be, és tevékenységét a továbbiakban is folytatni kívánja a megváltozott nézői érdeklődés, a mozilátogatók számának általános csökkenése ellenére. Hasonló gondokkal küszködnek a külföldi filmmúzeumok és art-vetítőhelyek is a filmtörténet iránti érdeklődés megcsappanása miatt. Jelenleg nem könnyű tehát, sőt, szinte képtelenség az Archivum Alapító Okiratában is megfogalmazott filmmúzeumi terjesztési tevékenységnek változatlan formában megfelelni.

Archívumi kiadványok

Folyóiratok

A *Filmkultúra* című filmes folyóirat nagy múltra tekintett vissza, de az 1960-as évek óta bekövetkezett társadalmi és kulturális változások folyamatosan arra készítették a szerkesztőket, hogy módosítsák a folyóirat arculatát. A Filmkultúra Nemeskürty István igazgatósága idején szerkesztőbizottság nélkül, havonta jelent meg. 1988-tól ismét évi 6 alkalommal látott napvilágot. Szerkesztőbizottságot ekkor sem szerveztek, a lapot az 5. számtól kezdve mindig más szerkesztő jegyezte, majd 1989-ben Erdélyi Z. Ágnes és Urbán Mária kezébe került. 1990 után már szemléletében, tartalmában és formájában is megfigyelhető a változás. 1990 és 1993 között kéthavonta jelent meg Urbán Mária szerkesztésében, majd 1993 és 1996 között újságformátumú havi lap lett. Utóbbi főszerkesztője Forgács Iván volt.

A Filmkultúra 1996-tól on-line formában folytatódott, abban a reményben, hogy az előállítás költsége így olcsóbb lehet, és az internetes forma újdonsága gazdagabb és impozánsabb formai lehetőségeivel nagyobb érdeklődést kelthet a fiatal olvasók körében. Az orgánium szerkesztését ismét Urbán Mária vette át. 2003 szeptemberétől a Filmkultúra mellett az Archivum elindította az Örökmozgó programját is tartalmazó újságot, a *Musztert*. Állandó szerkesztője Forgács Iván és Tanner Gábor lett. A lapban a mozgókép valamennyi megjelenési formájáról szóló népszerű írások, interjúk, fesztiválbeszámolók jelennek meg a megszokottnál személyesebb hangvételben. 1992-ben indult útjára Szilágyi Gábor szerkesztésében a *Filmspirál* című időszak kiadvány, amelynek eddig 33 száma jelent meg. Tudományos igényű, elsősorban hazai és külföldi filmtörténeti tárgyú írások közlésére vállalkozik.

Szilágyi Gábor majd Urbán Mária tragikus halála után újra kellett gondolni az archívumi folyóiratok, a Filmkultúra, a Muszter és a Filmspirál további sorsát. 2008-ban a három kiadvány a Filmkultúra alatt egyesült. Szerkesztői: Forgács Iván (főszerkesztő), Fazekas Eszter, Kovács Adrien és Tanner Gábor. Az új Filmkultúra jelenleg internetes lap, de a Muszter és a Filmspirál örökségét folytató két rovata nyomdai formában is megjelenik.

1991-ben a Magyar Filmintézet kezdeményezte, hogy a közép-kelet-európai archívumok, szaklapok, filmközpontok indítsanak egy közös angol nyelvű folyóiratot a térség filmművészetének és tudományos tevékenységének szélesebb nemzetközi megismertetésére. A *Moveast* című kiadvány a Filmintézet, majd az Archivum szerkesztésében és kiadásában működött. 2004-ig 9 számot élt meg. Azonban a közép-kelet-európai kultúra és film iránti csökkenő érdeklődés, valamint a költségek szinte egyedüli vállalása a folyóirat megszűnéséhez vezetett.

Szakkönyvkiadás

Az Archívum gondozásában az elmúlt évtizedekben megjelent szakkönyvek listáját a melléklet tartalmazza. Ezek közül azokat a köteteket emeljük ki, amelyek más-más megközelítésben a magyar film-történet egy-egy korszakával foglalkoznak.

Szilágyi Gábor *Tűzkeresztység* (1992) és *Életjel* (1994) című munkáiban filológiai alaposággal, szemiotikai módszer alkalmazásával dolgozta fel az 1945 és 1956 közötti magyar film történetét. Mára mindkét kötet a filmtudományi kutatás és oktatás egyik kézikönyvévé vált.

Kőhádi Zsolt a magyar néma- és hangosfilm történeti összefoglalására vállalkozott *Tovamozduló ember tova-mozduló világban* (1996) című könyvében. Az 1945 előtti magyar hangosfilm korszakát történeti és stílári-s szempontból, monografikus igénnyel közelítette meg Balogh Györgyi–Király Jenő *Csak egy nap a világ* (2000) című köteté. Sándor Tibor két munkája, az *Őrségváltás* (1992) és az *Őrségváltás után* (1997) a fasizálódó Magyarországot és az ezzel összefüggésben álló korabeli filmpolitikát elemzi dokumentumok alapján. A *Magyar filmográfia – játékfilmek* (1931–1998) című kiadvány a megjelölt időszakban keletkezett játékfil-mek adatait tartalmazza magyar és angol nyelven. A kötet eddig két kiadásban jelent meg.

Hiánypótló kiadvány a kétkötetes *Magyar Filmlexikon* (2005). Hosszú kutatómunkával készült a magyar filmtörténet valamennyi személyiségéről és intézményéről. Az enciklopédiát Veress József szerkesz-tette, a munkatársak Féjja Sándor, Kőhádi Zsolt és Sándor Tibor voltak.

2007 januárjában *Magyar Filmtörténeti Képeskönyv* megjelentetését kezdeményezte az Osiris Kiadó Igazgatója, Gyurgyák János. A kiadó vállalta a kiadás költségeit, az anyagot az Archívum magyar filmmel foglalkozó re-ferensei, a fotó- és plakátgyűjtemény valamint a Magyar Fotótörténeti Gyűjtemény munkatársai állították össze. A kötetet Lencső László és Veress József szerkesztette. 2007 decemberében jelent meg 3.000 példányban.

1979 óta jelennek meg az Archívum kiadásában, részben külső támogatással, a *Filmévkönyvek*, amelyek a magyarországi mozgóképgyártás, terjesztés, valamint a hazai filmes cégek és intézmények adatait teszik közzé.

MozgóKépTár

A MozgóKépTár az Archívum adatbázis szerkezetű magyar és angol CD-kiadványa a magyar filmtör-ténetről. MozgóKépTár egyéni programként 1993 decemberében indult, rögtön azután, hogy a számí-tógép vizuális anyagok és mozgóképek megjelenítésére is alkalmassá vált. Kezdeményezője és szerkesztője Komár Erzsébet. Szakadát István, Kovács István és Yasar Meral készíti az adatmodellezést, a programozást és a design-t. A vállalkozás arra tesz kísérletet, hogyan lehet az adatolható informáci-ókat és az elemző gondolatokat filmfotókkal, filmjelenetekkel új típusú filmtörténeté összekapcsolni. Ez az elv határozza meg a MozgóKépTár mind a hat CD-ROM-jának szerkezetét. A kiadványok alapja jelenleg 15 adatbázis integrált rendszere, amely 2001-ben külön szerverre került. A magyar filmtörté-net korszakairól a következő CD-ROM-ok készültek el:

MozgóKépTár 1. – *Játékfilmek a kezdetektől 1944-ig* (1996)

MozgóKépTár 2. – *Dokumentumfilmek a kezdetektől 1920-ig* (2003)

MozgóKépTár 3. – *Játékfilmek 1945 és 1962 között* (2002)

MozgóKépTár 4. – *Dokumentumfilmek 1920 és 1944 között* (megjelenés előtt)

MozgóKépTár 5. – *Játékfilmek 1963 és 1998 között* (1999)

MozgóKépTár 6. – *Dokumentumfilmek 1945-től napjainkig* (2008)

A MozgóKépTár egyedülálló kezdeményezés. Az elkészült lemezeket televíziók szerkesztőségei használ-ják, és a világ több pontján ennek segítségével tanítják a magyar filmtörténetet.

Az archívumi website (www.filmarchiv.hu)

2004 óta az intézményre vonatkozó információk, napi új hírek és változások, valamint az Örökmozgó programja olvasható a website-on, Löwensohn Enikő szerkesztésében. Az angol nyelvű fordítást Szilágyi Blanka készíti. 2008 óta a magyar játékfilmek filmográfiai adatait és 32.454 heti híradóesemény leírását is elérhetővé teszi.

Kiállítások

A Magyar Nemzeti Filmarchívum 1995-ben, a film születésének 100. évfordulóján magyar film-, technika- és moztörténeti kiállítást rendezett a Ludwig Múzeumban.

2008-ban a Kogart Alapítvány kereste meg az Archívumot, hogy kiállítóhelyükön bemutatásra kerüljön a magyar filmtörténet a kezdetektől napjainkig. Az időszakos kiállítás sikeresnek bizonyult: nagy számban vonzott nemcsak magyar, hanem külföldi látogatókat is.

Nemzetközi kapcsolatok

Az Archívum 1957 óta tagja a Filmarchívumok Nemzetközi Szövetségének (FIAF). Az 1999. évi madridi kongresszuson a magyar archívum igazgatóját a vezetőségi tagok közé választották. Az elmúlt évtizedekben a külföldi archívumokkal kialakított szakmai kapcsolatnak volt köszönhető, hogy az MNFA 1995-ben, a film születésének 100. évfordulóján, a filmek felújítására létrehozott Lumière Alapítványtól jelentős anyagi támogatást kapott az *Aphrodité*, *Az aranyember*, *A hegyek alján*, *A tizennegyedik* és a *János vitéz* című néma játékfilmek restaurálására. A filmek felújításában részt vett az amszterdami és a londoni filmarchívum. Az Archívum filmfelújítási munkájának elismerését fejezte ki az is, hogy 2001-ben a pordenonei filmfesztiválon elnyerte az amszterdami Haghe Film 10 ezer eurós díját. Ebből az összegből a Haghe Film felújította Janovics Jenő *Az utolsó éjszaka* című, 1917-ben készült némafilmjét.

A nemzetközi kapcsolatoknak is köszönhető, hogy az elmúlt 15 évben jelentősen gyarapodott az igen hiányos magyar némafilm-gyűjtemény. Korábban mindössze 12 néma játékfilm volt található a gyűjteményben, jelenleg már 50 teljes és 36 rövid töredék a némafilmes anyag. Az új szerzemények nagy része a 90-es években az alábbi külföldi archívumokból került a gyűjteménybe: Archiva National de Filme (Bukarest), British Film Institute (London), Bundesarchiv-Filmarchiv (Berlin, Koblenz), Centre National de la Cinematographie (Bois D'Arcy), Cinemathèque Française (Párizs), Cinemathèque Royale de Belgique (Brüsszel), Deutsche Kinemathek (Berlin), Filmarchiv Austria (Bécs), Fondazione Cineteca Italiana (Milano), Goszfilmofond (Moszkva), Jugoslovenska kinoteka (Belgrád), Národní Filmový Archiv (Prága), Netherlands Filmmuseum (Amszterdam), Österreichisches Filmmuseum (Bécs).

A Magyar Nemzeti Filmarchívum rendszeresen szerepel felújított filmjeivel az archívumok Pordenonében és Bolognában évente megrendezett fesztiválján. 2007-ben, fennállásának 50. évfordulója alkalmából a pordenonei fesztivál külön vetítési sorozatot rendezett 1945 előtt magyar filmekből. 1999-ben az Archívum részt vett a Frankfurti Könyvvásár kísérőprogramjaiban egy filmhónap megszervezésével. A város Film-múzeumában zajló programnak a vetítések mellett része volt egy magyar filmtörténeti plakátkiállítás is. 1995 óta minden szeptemberben, *Filmemlékezet* elnevezéssel külön programot szervezünk az Örökmozgó Filmmúzeumban. Évről évre más-más külföldi archívum mutatkozik be gyűjteményének egy-egy felújított filmjével. Az ötletet a 1990-es évek elején a Párizsban megrendezett Cinémémoire Fesztivál adta, amely sajnos két év után megszűnt. A Filmemlékezet Fesztiválon a külföldi archívumok munkatársai, a filmrestaurálással foglalkozó szakemberek is részt vesznek. Minden túlzás nélkül állítható,

hogyan valamennyi külföldi archívum, Los Angeles-től Belgrádig, élő kapcsolatot tart fent a Magyar Nemzeti Filmarchívummal. A külföldi archívumok mellett a Magyarországon működő külföldi kulturális intézetek és magyarországi diplomáciai testületek is – köztük Argentína, Ausztrália, Brazília, Csehország, Hollandia, India, Irán, Izrael, Japán, Kanada, Szlovákia követsége – jelentős segítséget nyújtanak, elsősorban a külföldi filmhetek megrendezésében. Ezek a kapcsolatok az 1990-es években jöttek létre és megőrzésükért nagyon sok erőfeszítést kellett és kell tenni. Mind a nagykövetségekkel, mind a kulturális intézetekkel való együttműködés az anyagi lehetőségeken kívül mindig személyeken, azok hozzáállásán múlik.

A közép-kelet-európai országok európai uniós tagságát megelőzően a térség többi archívumával együtt a magyar is állandó meghívottja volt a különböző filmes tárgyú konferenciáknak Párizsban, Brüsszelben és Strasbourgban. Az uniós tagsággal azonban csökkent az érdeklődés ezeknek az országoknak a kulturális élete iránt, és így a meghívások is lassan elmaradtak. A formális konferenciákat felváltotta a hatékonyabb európai támogatással megvalósuló szakmai programokban való részvétel.

2006-ban indult a MIDAS-program, az Európai Bizottság Média Plusz programjának kísérleti projektje. 2008-ban is folytatódott 18 európai ország részvételével, a Német Filmintézet (DIF) irányítása alatt. A projekt elsődleges célkitűzése egy olyan nemzetközi filmes adatbázis (www.filmarchives-online.eu) létrehozása volt, amelyben az érdeklődők betekintést nyerhetnek Európa filmarchívumainak mozgóképes gyűjteményeibe. A Magyar Nemzeti Filmarchívum a közös adatbázishoz az 1924 és 1944 között készült filmhíradók anyagával járult hozzá. A filmhíradók tartalmi, filmográfiai és műszaki leírása magyar és angol nyelven is hozzáférhető. A program 2008. december 31-én befejeződött.

2008. szeptember 1-jén indult az *Európai Filmátjáró* (European Film Gateway – EFG), ugyancsak a Német Filmintézet kezdeményezésére. Az Európai Bizottság által támogatott hároméves programban 15 európai filmarchívum vesz részt. Célja, hogy 2011-re több mint 700.000 jogtisztta fotót, plakátot, szöveget, audiodokumentumot és filmrészletet tegyen on-line formában elérhetővé. A Magyar Nemzeti Filmarchívum 1.000 db fotó és 1.200 db plakát digitalizálását, illetve azok jogi háttérének rendezését vállalta. Ennek az összköltségvetése: 28.041 euró, ebből 22.432 euró uniós támogatás, 5.608 euró pedig önrész. Az Archívum munkatársai közül négyen vesznek részt ebben a munkában.

Az Archívum működésének gazdasági feltételeiről

A Magyar Nemzeti Filmarchívum 1991-es közgyűjteményi besorolása óta költségvetési támogatásban részesül, amely minden évben költségvetésének csak 40-45%-a. Így az Alapító Okiratban meghatározott feladatait csak alapítványi támogatásokból és szolgáltatásokból tudja végezni. Az MMA, majd később az MMKA és a Nemzeti Kulturális Alap évente változó összegű támogatást nyújt a pályázatokra.

A kulturális tárca 2004 és 2008 között 4,5 millió forintot adott az Archívum biztonsági berendezéseinek a fejlesztésére. 2005-ben 50 millió forintos támogatásával új filmraktár épült fel.

2004-ben a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma 30 millió forintos támogatásával vált lehetővé az első színes magyar játékfilm, a *Ludas Matyi* és az első, 1949. május 1-jéről készült színes filmhíradó digitális restaurálása.

2004-ben az Informatikai és Hírközlési Minisztérium 70 millió forinttal támogatta 100 magyar játékfilm és 590 heti híradó digitalizálását.

2008-ban a Nemzeti Kulturális Alap támogatta 20 millió forinttal a digitalizálási munka folytatását.

2008-ban a Magyar Fejlesztési Bank 15 millió forinttal szponzorálta a *Hyppolit, a lakáj* című film digitális restaurálását.

2008-ban az OKM Közgyűjteményi Főosztályának 3,5 millió forintos támogatásával lehetővé vált a biztonsági raktárak páratartalmát szabályozó berendezés beruházása.

Az Archívum bevételeinek egy része a Magyar Televízióval, a Duna Televízióval, az RTL Klub és a Film-múzeum csatornával kötött átalányszerződésekből származik. A bevételek másik lényeges forrását szolgáltatásokra kötött egyedi megállapodások jelentik.

NEMZETI FILMKINCSENK GYARAPÍTÁSA ÉS FELÚJÍTÁSA

Az örökség

A gyűjtés kezdeti időszakában sok nehézséggel kellett szembenézniük az Archívum munkatársainak. Nem csupán a magángyűjtőket volt nehéz rávenni, hogy a tűzveszélyes filmeket őrizték a Filmarchívum szakszerűen hűtött és gondozott raktáraiban, de még a nagyobb filmes vállalatok számára sem volt egyértelmű a feleslegessé vált filmek sorsáról megnyugtatóan gondoskodni. „Egy raktárt ürítettek ki a XIV. kerületi Bácskai utcában – különös raktár volt; tele mozdulatokkal, mosolyokkal, futással, állatokkal, fákkal, tudományos módszerekkel, szórakozva tanítással. – Filmraktár volt a Bácskai utcában – a volt Budapest Stúdióból ideszállították a túlforgatott jeleneteket, az elrontott kópiákat, a vágószobából kikerülő felesleges celluloid kilométereket. Rengeteg tekercs volt, mennyezettől a plafonig: fel kellett már számolni az egészet. A raktár helyén lakást, szövetkezeti házat fognak építeni. A tekercsek egy részét, a használhatót kiválogatták. A Kollányi- és Homoki-filmek ebből a szempontból a legértékesebbek, tízszeresen megismételt jeleneteiket is megőrzi. Más filmekhez is lehet még használni. A természeti felvétel drága kincs, nehezen pótolható vagy. – A többit, a pusztulásra ítélt teherautóra rakták, Vác felé indult vele néhány ember, közöttük a gyári tűzrendészeti felelős. Vác és Sződliget között, a Duna partján megálltak – van ott egy kopár, homokos terület. Letekercselték a filmeket – nagy munka volt, egész napos –, aztán összehalmazták, hegyekbe rakták és meggyújtották. Sokáig égett – sok ezer méter volt –, akik arra mentek, megálltak, nézték a különös máglyát. A filmgyári tűzrendészeti felelősnek egyébként rendszeres kötelezettsége a filmégetés – a gyár havonta 4 mázsát (milyen furcsa ez a prózai meghatározás) ítél égetésre. Azazhogy most már sokkal kevesebbet. A filmes KISZ-esek eredményes tárgyalásokat folytattak egy szövetkezettel – a celluloid filmszalagok egy részét nekik adják ezentúl. A szövetkezetben különleges kéfével ledörzsölik majd a tekercsekről a mozdulatokat, mosolyokat, a vi-
rágokat és fákat – szitavásznat csinálnak a filmekből férfizakókba. Lószórt pótol majd az elhasznált film.”⁵⁸

A hatvanas évektől kezdve a Filmarchívum a teljességre törekvő igényével, módszeresen vásárolja, a külföldi társintézményekkel pedig cseréli nemzeti filmgyűjteményének hiányzó darabjait. Az évtizedek alatt kialakult és általánossá vált a hosszú távú megőrzés szükségszerű mechanizmusa. A régi magyar filmek, ideológiai-tartalmi szempontokra való tekintet nélkül, gondos restauráláson esnek át, majd átmásolják őket biztonsági filmszalagra úgy, hogy a felújítás során keletkezett ún. kellekanyag (dupnegatív, duppozitív) biztosítsa a megfelelő minőségű reprodukálhatóságot és a hosszú távú megőrzést. A szisztematikus gyűjtés sikerét mi sem jellemzi jobban, mint hogy az alapítás óta eltelt majd fél évszázad alatt a 600 magyar némafilmből mintegy 50 előkerült, de ezek is az utóbbi évek kitartó munkájának eredményeképpen, amelyet elsősorban Balogh Gyöngyi, az 1945 előtti magyar filmek szakreferense végzett, együttműködve számos neves nemzetközi kutatóval. Különösen dicséretes munkára vall ez a szám-
arány, ha tudjuk, hogy a hatvanas években, a korszakról szóló első nagyobb magyar tanulmányok⁵⁹ megszületésekor, mindössze csak egy tucat némafilm volt közülük megtalálható az archívumban! Az intézmény 25 éves jubileumára megjelent kiadvány is ennyit említ,⁶⁰ az 1945 előtt készült hangosfilmekről

⁵⁸ Elégett mosolyok, lángra lobbant mozdulatok – Szita készül a felgyülemlett filmekből. In: *Esti Hírlap*, 1965. május 27. p. 3.

⁵⁹ Magyar Bálint, Nemeskürty István munkái

⁶⁰ Molnár István: Filmgyűjtemény-filmtár. In: *Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum*, 1957–1982. p. 101.

pedig azt írja, hogy több mint a negyede, tehát kb. 120 elveszett. Az azóta tartó folyamatos és kitartó munka eredményeképpen ezek a számarányok jócskán megváltoztak. Az Archívum munkáját összefoglaló 1990-es kiadvány⁶¹ már 18 „viszonylag teljes” és további 8 töredékesen fennmaradt magyar némafilmet említ, s így 96%-os pusztulást állapít meg a magyarországi némafilmgyártás tekintetében. A másfél évtizede megjelent kiadvány az 1945 előtt készült magyar hangosfilmek fennmaradási arányáról azt közli, hogy a „364 magyar hangosfilmből jelenleg 319 található meg valamilyen formában a gyűjteményünkben. Tizennyolcból csak 16 mm-es kópia van, harmincöt film pedig csak töredékként maradt fenn.”⁶² A tízoldalas tanulmány ebből a korszakból még mindig 80, a nagyközönség számára hozzáférhetetlen magyar hangos játékfilmről számol be, amelyek lajstroma napjainkra, a külföldi archívumokban fellelt és az idehaza vásárolt régi magyar filmekkel együtt alig 3 tucatnyira apadt. A rendszerváltást követő néhány évben olyan régóta keresett filmek kerültek haza, elsősorban az Egyesült Államokból, mint a *Havi 200 fix*, *Az ember néha téved*, vagy Kabos Gyula két korai hangosfilmje, a *Piri mindent tud* és a *Repülő arany*.

Minden filmarchívum számára a legértékesebb forrás a legelső, az eredeti anyag, vagyis a kameranegatív és a hozzá tartozó hangnegatív. Optimális esetben ezek együttesen képezik a legtokéletesebb kép- és hangminőséget, tónusgazdagságot, vonalélességet. Az ilyen kellékről, minden filmarchívumban, a pozitív kópiák mellett lágy tónusú duppozitívot és arról másodnegatívot (dupnegatív) is készítenek, ami a hosszú távú megőrzést szolgálja. Az 1945 előtt készült magyar hangos játékfilmeknek szerencsére számos esetben fennmaradt az eredeti negatívja, amelyet a háború alatt és után a Hunnia Filmgyár pasaréti telepén őriztek, amit az 1958-ban felfektetett leltárkönyv említ is. Nem csupán a véletlen műve, hogy a fennmaradt negatívok mindegyike a Hunnia Filmgyár produkciója volt, hiszen a Magyar Filmiroda játékfilmjeinek negatívjai a budafoki borospincékben az ostrom után történt hatalmas filmrobbanás során pusztultak el.⁶³ Az eredeti kép- és hangnegatívok fennmaradási aránya az 1931–1945 között készült játékfilmek tekintetében nagyjából egyharmad, jóllehet számos játékfilmnek csak hiányosan kerültek elő kellékei, azaz elveszett némely kép- és hangtekercse. Ez elsősorban az eredeti negatívok terjedelmével magyarázható, amely a standard kópia hosszának kétszerese. Vagyis, ha átlagosan 9 felvonás (tekercs) egy film hossza, akkor a negatív 9 kép-, 9 hangnegatív felvonásból, valamint a főcímből, előzetesből és fényszalagokat tartalmazó dobozból áll, azaz a terjedelme kb. 20 doboznyi. Az évtizedeken át mostoha körülmények között történt tárolásra és korlátozott igénybevételre emlékeztetnek az ilyen csonkán fennmaradt negatívok, amelyeket a legtöbb esetben a bemutathatóság igénye zár még ma is a filmarchívum karanténjába.⁶⁴ Csak az elmúlt évtizedek kitartó és áldozatos munkája tudta megmenteni némelyiküket. Egyiket-másikat például néhány hangtekercs hiányában utószinkronizálással⁶⁵ vagy máshonnan előkerült standard pozitívról történő pótlással⁶⁶ sikerült kiegészíteni.

Az említett korszak játékfilmjeinek eredeti negatívjai azonban nem csupán a Hunnia pasaréti telepéről kerültek be a Filmarchívumba. Még a hatvanas években sikerült nagyobb tételt megvásárolni az Egyesült Államok magyarlakta vidékeiről, közvetlenül az akkor még élő korabeli forgalmazóktól.⁶⁷ A hetvenes évek végén az archívum kapcsolatba lépett dr. Erdélyi Istvánnal, az egykori Kárpát filmvállalat tulajdonosával, aki kamionszámba szállította haza Münchenből, és adta el az archívumnak a háború után először Olaszországba, majd Németországba kicsempésztett, saját gyártású filmjeit, köztük számos értékes eredeti negatívot.⁶⁸ Ezek között sajnos jócskán akadt hiányos⁶⁹, vagy időközben átvágott, külföldi forgalmazásra „átalakított” anyag is.

⁶¹ A Magyar Filmintézet Filmtára. Összeállította: Pintér Judit, Magyar Filmintézet, 1990.

⁶² A Magyar Filmintézet Filmtára. I.m. p. 5.

⁶³ Molnár István: Filmgyűjtemény-filmtár. I.n: Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum 1957–1982. p. 92.

⁶⁴ pl. *Tizenhárom kislány mosolyog az égre* (1938. R: Ráthonyi Ákos)

⁶⁵ *Hetenként egyszer láthatom* (1937. R: Szlatinay Sándor dr.)

⁶⁶ pl. *A III-es* (1937. R: Székely István), utolsó felvonása gyengébb minőségű moziforgalmi kópián maradt fenn.

⁶⁷ pl. *Egy szív megáll* (1942. R: Kalmár-László), amelynek az amerikai forgalmazáshoz készült főcíme is fennmaradt.

⁶⁸ pl. *Az új földesúr* (1935. R: Gaál Béla)

⁶⁹ pl. *Az aranyember* (1936. R: Gaál Béla)

Az értékes filmkincseket az akkori Művelődési Minisztérium komoly anyagi segítségével sikerült hazahozatni. Az Erdélyi-hagyatékkal számos film más, nitroalapú kellékanyaga is hazakerült⁷⁰, amelyeknek minőségi értéke vetekszik az eredeti negatívokéval. Ezek olyan lágy tónusú duppozitívok, amelyek közvetlenül az eredeti negatívról készültek, illetve dupnegatívok, amelyeket másodnegatívként a duppozitívról kopíroztak. Ezek tónusgazdagsága rendszerint lényegesen jobb, mint a forgalmi pozitívoké, nem is beszélve az intaktságukról, amelynek köszönhetően ezeknél a másolatoknál nem találkozunk a régi kópiáknál oly zavaró karcokkal és kockahiánnyal. Ehhez hasonló minőségű nitro-dupnegatív sajnos nem maradt fenn a Hunniától örökölt raktárban, csupán olyan, amelynek kiindulási anyaga két rossz minőségű kópiából összevágott forgalmi kópia volt⁷¹, és még a nitro-korszakban másolták dupnegatívra. Így tehát sajnálattal állapíthatjuk meg, hogy a két világháború közötti korszak magyar hangosfilmjeinek többsége, egykori forgalmi pozitívok formájában maradt az utókorra. Ez, köztudottan, számos filmhiba forrása lehet, hiszen ezek a kópiák esetenként több száz pergetést is megértek, mire az archívum raktárába kerültek. Mindegyiküknél általános az eső- és kötélkarc, a kockahiányok okozta „csuklás”, valamint a hangcsik sérülése, ami rendszerint a bemutathatatlanságig degradálja a film élvezetét. Mindez természetesen nem befolyásolja a film archívumi megőrzésének fontosságát, mint ahogyan az sem, amikor egy, a gyűjteményből hiányzó produkció, keskeny, 16 mm-es másolat formájában kerül be nemzeti filmtárunkba. Azonban nem csupán az Erdélyi-hagyatékból kerültek elő pótolhatatlan értékű felvételek, hanem számos magángyűjtőtől⁷² is. A filmgyűjtés kontinuitását és fontosságát mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a Magyar Nemzeti Filmarchívum legutóbbi vásárlása 2007 nyarán történt, amikor a mindezidáig elveszettnek hitt, 1942-es *Gyávaság* című magyar játékfilm különböző tekercseit sikerült fellelni a Moszkvai Állami Filmarchívumban és egy békéscsabai padláson.

Téves az a felfogás, amely szerint a magyar filmeknek csak az 1945 előtti korszakát fenyegette a pusztulás veszélye a félszázaddal ezelőtt történt archívumalapítást megelőző időkben. Az ötvenes években készült jó néhány játékfilmünk eredeti negatívjának holléte sem ismert. Valószínűleg a külföldi szinkronkópiák elkészítésekor kallódtak el a *Mágnás Miska*, az *Erkel* és a *Talpalatnyi föld* kameranegatívjai, de hiányzik a gyűjteményből Fábri Zoltán első filmjének, a *Viharnak* eredeti színes negatívja is. Utóbbit öt évvel ezelőtt mégis sikerült színesben felújítani a német Bundesarchivban megtalált egyetlen színes nitrokópia alapján. A magyar filmtörténetírásban a „felszabadulás után készült első magyar filmként” emlegetett *Tanítónő* negatívja is elveszett, sőt a fennmaradt pozitívna közeli egyharmada is hiányzott, amikor a filmarchívumban kezdetét vette az 1945 utáni magyar játékfilmállomány szisztematikus restaurálása, felújítása. A már régen időszerű koncepció érdekében, a Magyar Filmintézet kezdeményezésére 1989. január 2-án életre hívott Magyar Film Múltja és Jövője Alapítvány támogatásával évről-évre, filmről-filmre haladva sikerült felújítani a legveszélyeztetettebb „korban” és állapotban lévő magyar játékfilmeket, híradókat. Több tucat szakember éveken át tartó aprólékos munkája tette lehetővé, hogy ma a nemzeti filmgyűjtemény polcain sorakozzanak e filmek felújított kópiái és kellékanyagai. A sok fázisban végzett munka nagyszerű iskolának is bizonyult. A szakemberek sokat tanulhattak egymás munkájából, s az újabb és újabb problémák, feladatok folyamatos kutatásra, kísérletezésre sarkallták a filmmentőket. A két évtizede tartó munkálatok alatt több száz játékfilm esett át teljes revízió és újult meg. Nagy szerep jutott ebben a munkafolyamatban a Magyar Filmlabornak, ahol az első filmek átmentését még az akkori igazgató, Dobrányi Géza szakmai felügyeletével végezték. Ma ugyanebben az épületben, de alapvetően megváltozott technikai eljárásokkal ezeknek a filmeknek nagyfelbontású digitális másolatait készítik el. Egyfajta keretet ad a hatalmas munkának az a különös véletlen, hogy a közelmúltban a kutatók egy amerikai filmgyűjteményben váratlanul rábukkantak a *Tanítónő* egy teljes kópiájára, s így az első háború utáni játékfilmünk felújítása újrakezdődött. Nemzeti filmörökségünk az alapításkor természetesen nem csupán fikciós filmekből állt. Jelentős volt azoknak a heti filmhíradók-

⁷⁰ pl. *Szerető fia, Péter* (1942. R: Bánky Viktor)

⁷¹ pl. *Sári bíró* (1943. R: Hegedüs Tibor)

⁷² pl. *A pénz beszél* (1940. R: Csepreghy Jenő. Vásárlás Reitz Lajos mozigépésztől 1995-ben.)

nak a száma, amelyeket kisebb-nagyobb megszakításokkal 1924-től kezdődően hetente készített a Magyar Film Iroda Rt. (MFI) és utódvállalatai: a Magyar Filmipari Rt. (Mafirt), Új Magyar Filmiroda (UMFI) és a Magyar Híradó és Dokumentumfilmgyár (MHDF)⁷⁴. E cégek archív gyűjteménye csaknem teljes egészében fennmaradt. A Könyves Kálmán körúton működött egykori filmgyár – amelyre a helyén épült autóbusz-pályaudvar szélén emlékmű hívja fel a figyelmet – messze földön híres volt adminisztrációjáról. Ennek köszönhető a tízperces híradófilmek viszonylag magas fennmaradási aránya, valamint az, hogy a Magyar Nemzeti Filmarchívumban az utóbbi néhány esztendőben sikerült rekonstruálni a hiányzó híradófilmek és események tartalmi leírását, s így mintegy kétórányi 1945 előtti híradóeseményt beazonosítani és visszailleszteni eredeti helyére. Az aprólékos kutatómunka feltétele volt az alapítványi támogatás is, amely lehetővé tette a heti filmhíradók konzerválta nemzeti mozgóképes történelmünk folyamatos felújítását, a kezdetektől a filmhíradó-korszak végéig, vagyis a rendszerváltásig. Eddig csaknem 2500 filmhíradó újult meg. Ezeknek nem csupán vadonatúj, restaurált kópiájuk található meg az Archívumban: alapos tartalmi leírásuk is felkerült az intézmény weboldalára. A több éve tartó digitalizálási projektnek köszönhetően az interneten keresztül egyetemek, könyvtárak számára szabadon megtekinthető és kutatható maga a film is a Nemzeti Audiovizuális Archívum NAVA-pontjain. Az interneten történő archív filmkutatás jelenkorunk újdonsága. A Magyar Nemzeti Filmarchívum csatlakozott ahhoz az archívumok közötti nagy munkához, melynek segítségével felkutathatók és közzétehetőek a filmtárakban őrzött, azonosítatlan némafilmtekercsek és dokumentumfelvételek. A néhány éve tartó hasznos munka eredményeképpen megkerült néhány töredék elveszettnek hitt magyar némafilmekből, és a budapesti raktárakból is olyan száz esztendős francia és olasz filmcsodák kerültek elő, amelyekből csak ez az egy, Magyarországon őrzött kópia maradt fenn.

Különös szerencseként könyvelhetjük el, hogy jelentős filmanyaggal rendelkezünk a századelő mozgóképes dokumentációjából, vagyis az első magyar filmhíradókból, melyeknek gyártói az akkori idők filmgyártó és nevesebb hírközlő cégei voltak, így például a Pesti Napló, a Concordia és a Corvin, valamint a Schwarzenberg és társa filmgyár. A Károlyi-forradalom és a Tanácsköztársaság napjainak eseményeit megörökítő Az Est és Vörös Riport Film 20-20 híradószáma a M. kir. Belügyminisztérium által lefoglalt bűnügyi dokumentumként maradt fenn, csakúgy, mint Kertész Mihály agitációs rövidfilmje, a *Jön az ősém*. Az Uher filmgyár, számos játékfilmje mellett, kétségtelenül legértékesebb dokumentumfelvételeit az utolsó magyar király, IV. Károly koronázásán készítette, 1916 decemberében. Erről a filmről számos másolat készült, így az archívum is a még fellelhető eredeti példányokat egybevetve végezte el a restaurálást az esemény 90. évfordulóján. Ugyancsak felbecsülhetetlen értéket képvisel az 1906 őszén Budapesten és Kassán fényképezett gyászszünet, amely II. Rákóczi Ferenc és bujdosótársai hamvainak hazahozatalát örökítette meg. Az archívumokban párhuzamosan folyó aprólékos kutatómunka és a szoros együttműködés értelmét igazolja, hogy éppen nemrégiben százesztendős magyar filmdokumentumra bukkantak egy olasz gyűjteményben. Egyik legrégebbi anyagunk a *Vasúti szerencsétlenség Budapesten* címet viselő százméteres felvétel, amely egy 1908-ban bekövetkezett katasztrófa mentési munkálatait örökítette meg. Nem sok ország filmarchívuma büszkélkedhet azzal, hogy birtokosa filmtörténetének őskorában készült lokális felvételekkel is. A magyar némafilmgyártás drasztikus veszteségeit némiképp kárpótolja, hogy az 1896-os Millenniumi ünnepségeken készült két filmfelvétel ugyancsak megtalálható a Magyar Nemzeti Filmarchívum gyűjteményében. A párizsi *Lumière-fivérek forgatta képsorok* egyike ünnepi felvonulást örökített meg a várbeli Dísz téren. A másik a *Lánchíd budai hídfőjének forgalmát* mutatja be 1896 májusában. Utóbbi mára nemzeti filmtörténeti dokumentummá vált.

Míg az 1945 előtti idők heti híradóinak folyama helyenként hiányos, a háború utáni évek híradói csaknem teljes épségben fellelhetők a filmarchívum gyűjteményében. Az ebben a korszakban is jelentkező hiányok elsősorban a koalíciós éveket megörökítő, nitro-alapú híradók sorozatában fordulnak elő. A később keletkezett, biztonsági filmanyagra forgatott híradókat lényegében hiánytalanul sikerül restaurálni,

⁷³ A második világháború utolsó hat hónapjában és az 1956-os forradalom idején 8 hétig nem készült filmhíradó.

⁷⁴ 1995 óta az egykori filmgyár teljes vagyonának kezelője és megőrzője az Állami Vagyonügynökség pályázata alapján a Magyar Nemzeti Filmarchívum.

azonban ezek képnegatívjai is erősen hiányosak a korábbi dokumentumfilm készítőik önkényes csonkításai miatt. Ezek a hiányok szerencsére csaknem kockavesztés nélkül pótolhatók az egykor készült pozitív másolatokból, ám a hanganyagot sok esetben csak egy-egy rosszabb minőségű keskeny kópiáról lehet digitalizálás útján visszanyerni⁷⁵. Csak akik tisztában vannak a filmlaborálás és a filmnyersanyagok horrorális költségeivel, mérhetik fel igazán a veszteséget, amelyet az egykor híradókat készítő filmgyár gondatlansága okozott, amikor helyhiányra hivatkozva megsemmisítette több tucat híradóévfolyamának eredeti hangnegatívját.

Az archívum gyűjteményének jelentős részét alkotó rövidfilmek, propaganda céllal készült agitkák, olykor nagyobb vállalatok megbízásából készült referenciamunkák szintén fontos szeletei a feldolgozási és gyűjtőmunkának. Ami a háború előtt készült belőlük, szinte kivétel nélkül átkerültek már biztonsági hordozóra. Az 1953-ig tartó nitro-korszak filmjeiről is elkészültek már a hosszú távú megőrzést biztosító vadonatúj dupnegatívok és -pozitívek. Valójában egyik kategóriába sem sorolhatóak, mégis rendkívüli értéket képviselnek azok a filmtεκercsek, amelyeknek gyűjtéséről és rendszerezéséről az archívum alapítóinak nem volt határozott elképzelése. Ezek a filmszakma peremére szorult alkotások ma már a filmtörténet jelentős dokumentumainak számítanak, hiszen egy-egy korszak legplasztikusabb reprezentációi. A régi reklámfilmek, korunk retró-hullámának keresett árucikke lett. Ki gondolta volna egykor, hogy a filmre fényképezett árucikk is méltó helyet kap majd a nemzeti gyűjtemény megőrzendő értékei között? Talán még a műfaj hazai megteremtője, Macskássy Gyula sem, akinek a háború esztendeiben rajz- és tárgyanimációs technikával készült filmjei új életre keltek a Filmarchívumban. Ma már a teljes nitro-alapú életmű restaurált formában áll a kutatók és az érdeklődő közönség rendelkezésére, csakúgy, mint a Kádár-korszak közel 20 órányi, hatalmas veszteségek mellett megmaradt reklámfilm-anyaga.

A magyar filmtörténetnek ugyancsak marginális, ám annál érdekesebb „lábjegyzetét” teszik ki azok a megőrzött játékfilm-próba felvételek, amelyek többségükben az 1948–63 közötti idők filmkészítésének kulisszatitkaiba engednek tanulságos betekintést. A *Körhinta*, a *Hannibál tanár úr* és sok más legendás magyar film szereplőválogatása mellett fennmaradt például Latinovits Zoltán első filmszerepe Fábri Zoltán soha el nem készült *Milyen madár volt* című filmjének egy próbaképp felvett jelenetében⁷⁶, és Jávor Pál utolsó filmfelvétele Várkonyi Zoltán 1958-ban forgatott *Sóbálvány* című filmjének próbafelvételei között.

Téves filmrestaurálási értelmezések

A volt szocialista országok, köztük Magyarország filmarchívumi mentalitására a hatvanas években a művészi-politikai szelekció volt jellemző. Rengeteg egykori filmsiker hosszú évtizedeken át hozzáférhetetlen volt a nagyközönség számára. Ezeket szinte kizárólag szereplőinek politikai beállítottsága, alkotóinak valós vagy vélt jobboldali kompromittálódása zárta dobozba. A Magyar Nemzeti Filmarchívum technikai osztályának régi regiszterein még ma is megtalálhatók az egykor bejegyzett vörös „Z”, vagyis „zárolt” jelzések. Az ilyen filmeket az archívum őrizte ugyan, de gyűjtésükre, átmentésükre, hosszú távú megőrzésükre nem törekedtek kifejezetten. Rendkívül szomorú tény, hogy ez a mentalitás a csodálatos módon fennmaradt, másfél tucatnyi magyar némafilmet is hasonló módon kezelte. A hatvanas-hetvenes évek belső cenzori rostáján átjutott más, 1945 előtti magyar játékfilmek sem élveztek különösebb prioritást a felújítások során, néhány kivételével, amelyeknek fénykorrekcióval másolt kópiáit a közönség nosztalgikus igénye miatt vetítette az ország néhány mozija. A többiből az Archívum saját moziójában, a Tanács körúti Filmmúzeumban⁷⁷ sokszor csak hitvány másolatokat vagy az egyetlen, eredeti nitrokópiát pergették le a kíváncsi érdeklődőknek. Ennek beláthatatlan következményeire akkor senki sem gondolt.

⁷⁵ A legutóbbi ilyen munka: Magyar Filmhíradó 1963/12. szám [1963. március]

⁷⁶ A felvétel operatőre Hegyi Barna volt, a próba-jelenetben Latinovits partnere Pécsi Ildikó.

⁷⁷ Ma Belvárosi Színház.

A filmrestaurálást egészen a nyolcvanas évek végéig szinte az egész világon az úgynevezett „nitro le-
húzás” fogalma és gyakorlata helyettesítette. Ez lényegében egyfajta gyorsmásolást jelentett, amelyet
a korabeli kópia, vagy eredeti negatív(!) nitro-nyersanyagától való félelem motivált. Tömegével kerültek
ekkoriban a Magyar Filmlaboratórium kopírgépeire az eredeti tűzveszélyes nitrofilmanyagok, amelye-
ket sokszor szakszerű felügyelet és lelkiismeretes meőzés nélkül másoltak át a keletnémet ORWO gyár
biztonsági filmszalagjaira, majd ezt követően az eredeti nitro filmanyagokat a Dunakanyarban eléget-
ték. Ez a hozzáállás számos filmünk archívumban őrzött eredeti negatívjának másolat nélküli pusztu-
lásához vezetett. Sokszor előfordult ugyanis, hogy a lényegesen egyszerűbb utat választva, az eredeti
negatív helyett a film sokkal rosszabb minőségű standard nitropozitívját jelölték ki a másolandó anyag-
nak.⁷⁸ Ezzel, mintegy megspórolták a duppozitív anyagköltségeit és azonnal dupnegatívhoz jutottak, de
annak minősége meg sem közelítette az eredetét.

A hatvanas-hetvenes évek fordulóján még drasztikusabb „laboreljárásokkal” is igyekeztek 1945 előtti
veszteségesnek tűnő magyar filmek átmentésének költségeit megkurtítani. Egy időben, a dupnegatív
költségeit megtakarítva, ún. fordítós pozitív filmanyagra másoltak számos magyar játékfilmet,⁷⁹ így a
nitrokópiákról történt kopírozás után reprodukív kellékanyag egyáltalán nem is keletkezett! Ennél
az eljárásnál még azt sem vették figyelembe, hogy a lágy tónusú fordítós másolat készítésekor a kellék
és a nyersanyag emulziója nem fekszik közvetlenül egymáson, és így a nitrokópia köztük lévő hor-
dozója életlenné teszi majd a másolatot.

A felszínes igyekezet természetesen a magyar némafilmek átkopírozásakor is megnyilvánult. Mivel a
némafilmkorszak perforációtól perforációig terjedő képméretéből a hangosfilm a fény-hangcsik számára
a kép baloldalából jókora sávot lekanyarított magának, az Archívum alapítása idején már ezt az ún.
„hangoskapus” képkivágást tekintették etalonnak. Ez az elgondolás sajnos a hatvanas-hetvenes évekre
sem változott, így a magyar némafilmkincs átmásolási munkálataihoz is otromba felkészületlenséggel
fogtak hozzá. Szerencsére, a némafilmek iránti tisztelet ekkoriban kezdett világszerte kialakulni, így a
dupnegatívok és kópiák elkészülése után az eredeti példányokat a legtöbb esetben tovább őrizték. Be-
láthatatlan lenne a veszteség, ha Kertész Mihály 1919-es agitkája, a *Jön az ősém*, vagy az 1921-ben készült
A megfagyott gyermek ma már csak a dekomponált képi világú hangos kapuval, valamint az eredeti, tó-
nusus vegyi színezés helyett fekete-fehérben volna látható! Sajnos azonban a másolat elkészültét köve-
tően az eredeti nitropéldányt mégsem minden esetben őrizték meg. Az 1975-ös és 1984-es filmarchívumi
nitrofilm-selejtezésnek számos, pótolhatatlan érték esett áldozatául. Deésy Alfréd, 1920-ban készült,
Mackó úr kalandjai című, sok budapesti helyszínt bemutató filmjátéka az eredeti nitrokópia hiányában
csak fekete-fehér, hangoskapus változatban maradt fenn. Ezeket a technikai problémákat csak tetézi,
hogy a nitrofilmanyag zsugorodása miatt a másolásakor képremegés és képelugrás történt. Ugyancsak
a hangcsik helyén szereplő képanyag nélkül láthatjuk ma már Kabos Gyula egyetlen ránk maradt néma-
filmszerepét, az 1914-es *Pufi cipőt venne* című bohózatot, vagy a *Casanova* 1918-ban készült filmváltozatának
töredékét, amelyet dupnegatív nélkül, fekete-fehér fordítós pozitívra másoltak át a hatvanas években.

A mai értelemben vett igényes filmfelújítás, vagyis a szakszerű restaurálással kiegészített valóság-
hű filmmásolás igénye az egész világon majdnem a mozgóképek százéves születésnapjára várakozott magára.
Egészen az 1990-es évek elejéig nem álltak rendelkezésre azok a technikai feltételek, amelyek előnye-
it a filmtörténészek és restaurátorok ma is használják a világ szinte valamennyi filmarchívumában. Cél-
szerű e helyütt leszögeznünk azt a tényt, hogy Nyugat-Európa nem minden országában hagyomány,
hogy a nemzeti filmarchívum filmfelújító műhellyel és hozzá kapcsolódó laboratóriummal rendelkez-
zen. A saját kopírműhely kialakításának igénye a kezdetekben nálunk sem volt nyilvánvaló. Évtizedeken át
mennyiségi alapon folyt az archívum anyagainak nagyüzemi átmásolása a térségben kiemelkedő ka-
pacitású Filmlaboratórium Vállalat kopír- és hívógépein. A már-már irreálisan nagyméretű intézmény⁸⁰

⁷⁸ pl. *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* (1935. R: Deésy Alfréd), amelynek másolásakor egy leszakadt filmdarab a képkapuba szorult, és
lefedte a kép 3/4 részét.

⁷⁹ pl. *Egy éjszaka Erdélyben* (1941. R: Bán Frigyes)

⁸⁰ A vállalat dolgozóinak létszáma a nyolcvanas évek közepén meghaladta a 630 főt.

a hatvanas évek elején épült – az akkori kulturális miniszter, Aczél György egyébként figyelemre méltó, centralizált filmgyártásra felépített elgondolása alapján – az akkor még külvárosnak számító Budakeszi úton, a Pannónia Filmstúdió és a pasaréti filmgyár közelében. A laboratórium többszörösen túlméretezett kapacitását elsősorban kínai és más kelet-európai szocialista országok bér munka-igényeire alapozták, de ez végül hosszútávon nem vált gyümölcsözővé. Ennek a három műszakban felépített, éjjel-nappal folyó labortevékenységnak vált egy vékonyka szeletévé 1964-től kezdődően a nitroalapú magyar nemzeti film-hagyaték átkopírozása biztonsági filmszalagra, aminek a fentebb vázolt módon sok érték esett áldozatul. A pótolhatatlan veszteséghez természetesen maga a megrendelő, a Filmarchívum is nagyban hozzájárult, amikor a felújításként elkönyvelt laborlelőzéseket követően azonnal megvált a nitrokellékektől. A régi regisztereken olvasható selejtezési bejegyzések alapján szomorú elképzelni a füstté vált kópiákat és gyártási kellékeket, amelyek szelekciójánál az sem számított szempontnak, hogy a szanálásra kerülő filmanyag színes, és a fennmaradó biztonsági másolatok már csak fekete-fehérben maradnak meg Magyarország legnagyobb filmgyűjteményében. Az esztelen selejtezéseknél olyan alkotások színvilága esett áldozatul, mint Jancsó Miklós *Arat az orosházi Dózsa* című nagyszabású propagandafilmje, vagy Macskássy Gyula 1953-ban készült *Kutyakötelesség* című rajzfilmje, amelynek színeit ma már csak leg-feljebb az egykorú diafilmváltozat alapján lehetne rekonstruálni.

Korszakváltás

Az 1980-as évek elejétől kezdve, a kelet-európai archívumokat mind gyakrabban invitálták a nyugati filmgyűjtemények fesztiváljaira, rendezvényeire, így betekintést nyerhettek a fejlettebb szinten álló társintézmények életébe, és közelebbről megismerhették a felújítás szakszerű menetét. A kapcsolatteremtés egyik fő oka az archív filmek értékszemléletének nemzetközi szinten bekövetkezett gyökeres megváltozása volt. A kutatás és forrásfeldolgozás mellett a legfontosabb feladattá lassan a mindenfajta szelekciótól mentes, szakszerű leletmentés és eredeti formában történő helyreállítás vált. Hamar kiderült, hogy a körütekintő munkához – amelynek anyagi, tárgyi és etikai elvei napjainkig heves vitákat váltanak ki világszerte –, mindenképpen szoros együttműködésre van szükség.

Egy alkotásból néha számos másolat, átvágott verzió is fellelhető a világ kisebb-nagyobb gyűjteményeiben. Ezek felkutatása, megszerzése, cseréje, olykor „in situ” átmentése ma már a sokszor évekig is elhúzódó teljes felújítás alapja. Az egyetemes filmművészet már-már egy-egy közismert darabjának többszöri felújítása alkalomról alkalomra megtoldja egy fejezettel a film restaurálásainak több évtizedes történetét. Erről az utóbbi időben dokumentumfilm készül, amely általában a felújított kópia DVD-kiadásának extrái között kap helyet.

A magyar film nemzetközi reputációjáról egészen az ötvenes évek közepéig nem beszélhetünk. Igaz ugyan, hogy a némafilmkorszak első két évtizedében jelentős számú kópiaexportunk volt (elsősorban német nyelvterületre), ezek a filmpéldányok azonban a külföldi filmlerakatokban és a kölcsönzők rak-táraiban – a befogadó ország nemzeti filmtermésének színe-javával együtt – többnyire az enyészet sor-sára jutottak. Mindezek ellenére, a magyar némafilmtermés ma is látható darabjai szinte kizárólag külföldi archívumokban maradtak fenn. Meglepő módon még Angliában is találtak magyar némafilmet. E helyütt kell megemlítenünk Vittorio Martinelli olasz kutató nevét, akinek az elmúlt évtizedben több elveszettnek vélt magyar filmre is sikerült rábukkannia a külföldi archívumok elfekvő, beazonosítatlan filmtengerében. Nyilvánvaló, hogy itt viszonylag kevés magyar némafilm maradt fenn eredeti felirataival. Pedig a mai nemzetközi filmrestaurálás a képközi inzertek eredetiségének éppoly fontosságot tulajdonít, mint maguknak a jelenetsoroknak. Ebből a szempontból még belegondolni is rossz az olyan veszteségekbe, mint az 1917-es *Jobbra én, balra te*⁸¹ című háromfelvonásos bohózat, amelynek kópiájához az eredeti, Vértés Marcell rajzaival illusztrált feliratokat Karinthy Frigyes írta!

⁸¹ Balogh Gyöngyi – Pocsai József: *Magyar Filmográfia – Játékfilmek (1901–1929.)* Kézirat

A korszerű felújításoknak ma már határozott igénye a némafilmek eredeti tónusos színezésének szak-szerű és korhű átmentése is. A néhány európai városban évről évre megrendezésre kerülő archív-filmfesztiválokon, a világ filmgyűjteményeiben frissen restaurált kópiák bemutatása mellett, fontos szerepük van a szakmai tapasztalatcseréknek, amelyeken a Magyar Nemzeti Filmarchívum munkatársai is aktívan részt vesznek. Az évente Budapesten megrendezésre kerülő háromnapos filmrestaurálási konferencia a szakmai ismeretek bővítésén túl személyes kapcsolatok kialakítására is jó alkalmat nyújt. Ennek köszönhető, hogy magyar kutatók is betekintést nyerhetnek más gyűjtemények beazonosíthatatlan filmanyagába, s kölcsönös segítséggel kiegészíthetik nemzeti kollekciójukat. A rendszerváltás óta lefolytatott kutatások eredménye öt elveszettnek hitt magyar némafilm a Filmarchiv Austria gyűjteményéből, és csaknem ugyanennyi Szerbia filmarchívumából. Meg kell említenünk egy másik jelentős lelőhelyet, a Moszkva melletti Goszfilmofond archívumát, amelynek raktáraiban a magyar kutatók több tucat 1945 előtti magyar hangosfilm rendezetlen állapotban fellelt tekercsét regisztrálták. Ezeket a filmeket a Vörös Hadsereg katonái részben az MFI budafoki pincéjéből, részben Európa városainak moziáiból és filmlerakataiból szállították a háború után a világ harmadik legnagyobb filmarchívumába. Ha a kópiákat sikerül visszavásárolni Oroszországtól – mivel nem képezik restitúciós tárgyalások alapját –, az érdeklődő közönség a televíziók archív műsorkínálatának bővüléséből fogja látni, hogy a befektetett munka nem volt hiábavaló.

A nemzeti gyűjteménybe került régi magyar filmek felújítása folyamatos. Csaknem minden esztendőben sikerül egyszerre több régi produkciót a mai igényeknek megfelelően átmenteni, s a hazai és nemzetközi fesztiválokon bemutatni. A legtöbb esetben hosszú hónapokon át tartó munka vezetője Balogh Gyöngyi, aki a tartalmi rekonstrukció mellett a filmlaboratóriumban folyó technikai felújítást is felügyeli. Az ő irányítása mellett történik minden 1945 előtt készült magyar játékfilm restaurációs munkája. Kitartó levelezéseinek és kutatómunkájának gyümölcse több tucat, korábban elveszettnek hitt magyar játékfilm kópiája, amelyeknek biztonsági filmre mentett, restaurált másolatai ma már a Magyar Nemzeti Filmarchívum féltve őrzött kincsei.

Az archívumban folyó filmfelújítási munka másik fontos pillére a filmszalaggal történő manuális munka, amely sok esetben újabb és újabb kihívások elé állítja a szakembereket. Az utóbbi két évtizedben teljesen új eljárásokat lehetővé tevő technikai berendezésekkel bővült a szakszerű filmrestaurálást elősegítő géppark. A különleges eljárást igénylő munkákat a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján a korábbi nitrofilmraktár helyiségeiből kimetszett archívumi kopírműhelyben végezték, rendszerint kisipari módszerekkel, olykor házilag barkácsolt eszközökkel. A napjainkban ugyanitt folyó munka vezetője, Benyó Miklós, valamint Szabó Antal gépészmérnök számos olyan módosítást vezetett be, amelyek eredményeképpen a kopírgépről lefutó filmszalagok minőségileg a lehető legtökéletesebb másolatként kerülhetnek a filmtár állományába.

Ma már nem ritka eset, hogy egy régi film digitális hangfelújítással, vagy az ún. „folyadékos” karctalanító másolással születik újjá, noha ennek költsége az egyszerű felújítás többszöröse. A magyar filmarchívum történetének legköltségesebb restaurálása 2004-ben fejeződött be. Ekkor került a közönség elé az első magyar színes játékfilm, a *Ludas Matyi* teljes terjedelmében digitális restaurálással felújított kópiája. Ennek a több cég és kutatócsoport – a Magyar Filmlabor, a SZTAKI és a Veszprémi Egyetem – munkáját összefogó projektnek a felelőse Fazekas Eszter, az Archívum munkatársa volt, aki az 1945 utáni magyar játékfilmek felújítási munkáival foglalkozik. Ennek a nagy szakmai vállalkozásnak mintegy előtanulmánya volt a hasonló színfakulási problémákkal rendelkező *Beszélő kőntös* című 1941-es játékfilm egy tízperces tekercsének 2002-es restaurálása. Ez a digitális filmátmentés magában foglalta a Magyar Nemzeti Filmarchívumban jelenleg folyó filmátmentési munka csaknem valamennyi alaptípusát. A film színes részeinek kiindulási kelléke a hetvenes évek végén Erdélyi Istvántól vásárolt eredeti kép- és hangnegatív tekercs volt, míg a fekete-fehér részek bázisa két korábban készült dupnegatív. Az egyik nem sokkal korábban került elő a milánói filmarchívum⁸² gyűjteményéből, *La vergine ribelle* címen. A két-

⁸² Fondazione Cineteca Italiana, Archivio Storico del Film Milano

féle forrásból származó nyersanyag összehasonlításán, kikopírozásán és összevágásán kívül 24 kockás hangátírást és digitális hangtisztítást is alkalmazni kellett, ugyanis a bázisként használt dupnegatív a *Beszélő köntös* egy korábban lerövidített, külföldön forgalmazott verziója volt. Emiatt veszett nyoma a film eredeti főcímének is, amelyet trükkpadon kellett pótolni az eredeti források alapján. De nem csak a fakult színes filmek szorulnak a digitális megmentésre. Első hangosfilmsikerünk, a *Hyppolit, a lakáj* is ezzel az eljárással vált olyan minőségűvé a közelmúltban, amilyennek még soha, senki sem láthatta. A Magyar Nemzeti Filmarchívum szerteágazó gyűjteményi koncepciója sokszor magát a felújítás módját is új utakra, kisebb-nagyobb kísérletezésekre, innovációra sarkallja. Az elmúlt évek nagy beruházásai közé tartozik egy speciális megtekintőasztal, amelyen egyszerre két monitoron lehet kópiák összehasonlítását végezni, valamint egy Oxberry trükkpad, amelynek segítségével már több tízezer méter némafilm összeroncsolt és zsugorodott kópiáját sikerült megmenteni. Voltaképpen ennek a professzionális, optikai másoláson alapuló, folyadékos trükkpadnak mintájára épült az a másolóberendezés, amellyel számos, 1945 előtt készült amatőr játékfilmet sikerült karctalanítva dupnegatív anyagra másolni. A több hónapig tartó művelet jelentősége nem csupán az eredeti, negatív nélkül készült fordított kópiák hosszútávú megőrzésében rejlik. A lényeg, hogy lehetővé vált a korabeli, középen perforált 9,5 milliméteres filmméret 35-ösre történő felnagyítása is.

Az itt felsorolt tevékenységek külön-külön vagy együttesen gyakran ismétlődnek az 1945 előtt készült filmek felújításánál, amelyek megmentése terén a világ összes archívuma a huszonnegyedik órába lépett. A nitrofilm félszázada különösen veszélyes robbanóanyagnak számít, főként az öngyulladás és a legideálisabb tárolási körülmények között is jelentkező bomlás miatt. A mozgóképkultúránk örökségét fenyegető kór nem válogat a tekercsek között. A restaurátorok világszerte versenyt futnak az idővel, hogy mementsék, ami még menthető. Olyan kópiák is bomlanak már, mint Chaplin világhírű *Kölyök* című filmjének kameranegatívja, amelyet ebben az állapotában voltak kénytelenek átmenteni a film legutóbbi, 2002-es restaurálásakor. Egy-egy világhírű film restaurálása kapcsán komoly szakirodalom is születik. Az alkotásokkal való kockánkénti megismerkedés újabb és újabb rejtelmek feltárásához vezet, sokszor még a film készüléseinek körülményeibe is betekintést nyújt. Kis túlzással, egyfajta személyes kontaktusra ad alkalmat a szereplőkkel és az alkotókkal.

A munka világszerte egyre eredményesebben folyik. Nemrég váratlanul előkerültek Fritz Lang kultikus *Metropolis*ának eddig egyáltalán nem ismert félórányi kivágásai. És bátran büszkélkedhetünk nemzeti filmgyűjteményünk legfrissebb és talán legértékesebb szerzeményével, a leghíresebb magyar filmrendező, Kertész Mihály⁸³ egyik első munkájával, a Kolozsváron 1914-ben készült *Tolonccal*, amelynek felújítási munkálatai éppen most folynak a Magyar Nemzeti Filmarchívumban.

Filmtörvény

A nemzeti filmvagyon védelméről és a Magyar Nemzeti Filmarchívum ezzel kapcsolatos feladatairól a Magyar Országgyűlés által 2004 decemberében egyhangúlag elfogadott filmtörvény (2004. II. törvény) IV. fejezete foglalkozik. A törvény legnagyobb jelentősége, hogy a nemzeti filmvagyon az állami tulajdon része, nem idegeníthető el, kezelője a Magyar Nemzeti Filmarchívum mint közgyűjtemény. A Magyar Nemzeti Filmarchívum történelmi jelentőségűnek tartja a filmtörvényt a magyar filmes kultúrkincs védelme szempontjából.

1989 ÓTA FELÚJÍTOTT FILMEK

Korszak, filmtípus	Felújított filmek*	Digitalizált filmek**	Digitálisan restaurált filmek***
A néma korszakban készült magyar játékfilmek	30		
1931–1945 között készült magyar játékfilmek	127	2	2
1945–1988 között készült magyar játékfilmek	311	150	1
1944 előtt készült rövid-, dokumentum- és animációs filmek	120	15	
1945–1988 között készült rövid-, dokumentum- és animációs filmek	232	86	1
Híradók	2 261	821	
Mindösszesen	3 051	1 074	4

* A filmfelújítás az új, vetíthető filmkópia mellett biztosítja a film megőrzéséhez és reprodukálásához szükséges kellékek elkészítését is.

** A digitalizálás során a kép- és hanganyag videofelbontásban digitális hordozóra kerül a megfelelő minőségű TV- és DVD-anyag szolgáltatása érdekében.

***A digitális restaurálás során a filmes felbontásban beszkenelt kép- és hanganyagon digitális technika segítségével javítják ki a hagyományos módon már nem korrigálható filmhibákat. A korrigált kép- és hanganyag a restaurálás végén újra filmszalagra kerül. Az eljárás költsége minden esetben több tízmillió forint.

A hagyományos filmfelújítás során a filmanyagokat úgynevezett kontakt kopírozási eljárással másolják. Ennek során a két filmanyagot, az ún. kelléket és a nyersanyagot emulziós oldalukkal szemben egymásra fektetik és a kellék oldaláról átvilágítják. Így jön létre a másolat, ami valójában méretazonos eredetijével, de fordított fotográfiai fedettségű, mint a kellék. A kellék egyaránt lehet negatív vagy pozitív, így a hagyományos másolással valamennyi filmtípus előállítható.

Hátránya, hogy a kellék valamennyi hibája átöröklődik a másolatra, így a képanyag és a hang a másolás során voltaképpen nem javul. Hagyományos felújítással csak a jó minőségű kellékekről érdemes másolatot készíteni, bár egy ilyen másolással újabb, addig nem létező hibákat is generálhatunk (pl. képremegés, hangegyenetlenség, tónusváltozás stb.) Ugyancsak nem másolható hagyományos módon a 35 mm-nél kisebb hordozójú filmanyag, mert a kis méret miatt a kép fotográfiai jellege „szétesik”, lényegesen életlenebb lesz.

Költségesebb technikával épült másológépek (kopírgépek) alkalmasak kisebb hibák kiküszöbölésére, pl. ún. folyadékos kopírozással eltüntethető a karcok mintegy 70-80 százaléka, illetve folyamatos kopírozással nem léphet fel a másolatban képremegés.

A MNFA hagyományos filmfelújítással készíti híradó- és játékállományának a hangosfilm korszakához tartozó filmjeit, fekete-fehér és színes dokumentumfilmjeit és színes játékfilmjeinek zömét.

A digitális filmfelújítás során lényegében teljesen új, az eredeti állapothoz sokkal közelebb álló másolat készülhet egy kifejezetten gyenge állapotú kellékről is. Az ilyen, lényegesen nagyobb szakértelmet igénylő, több ember munkájára épülő munkafolyamatnak nemcsak költsége, de átfutási ideje is többszöröse a hagyományos felújításnak. Ennél a másolásnál lehetőség nyílik a karcok eltüntetése mellett a hiányzó képkockák pótlására, az egymást követő képkockák zavaró mozgásának, remegésének megállítására, a kellemetlen vibráló fényegyenetlenség homogenizálásra, a fakult színek tökéletes korrekciójára. Ennél a módszernél a film valamennyi képkockáját analitikus úton tesztelik és korrigálják, egyedi hibáit (foltok, szakadások) manuális beavatkozással javítják meg. Digitális úton javítható a kép mellett a hang is, sőt a felvételtől eredő hiányosságok pótlására, javítására is lehetőség nyílik.

A MNFA digitális filmfelújítással készítette első megmaradt színes filmjeit (*Ludas Matyi*, 1949. május 1., *A beszélő kőöntös*) és 2008-ban a *Hyppolit*, a *lakáj* című első hangosfilmsikerét.

A MNFA-ban folyó filmdigitalizálás több éves múltra tekint vissza. Ennek során az archívum által kiválasztott játékfilmeket és több évfolyamnyi filmhíradókat ún. telecine-rendszeren szalagos digitális hordozóra másolják a kor követelményeinek megfelelően. Az átíráskor születő digitális változat lényegesen jobb minőségű a hagyományos analóg videomásolathoz, kontúrélessége, sorfelbontása is lényegesen több, jobb annál, de a filmen található hibák kijavítására nincs ennél a technikánál lehetőség. A digitális videomásolat leginkább a filmekhez való minőségi hozzáférést és a szolgáltatási rendszert segíti, amellyel, hogy a magyar filmkincs méltó megőrzésében is fontos szerepet játszik.

MNFA FORGALMAZOTT FILMEK

1990

Marco Ferreri:	<i>A nagy zabálás (felújítás)</i>
Franco Zeffirelli:	<i>Názáreti Jézus</i>
Wim Wenders:	<i>Berlin fölött az ég</i>

1991

Luis Buñuel:	<i>A burzsoázia diszkrét bája</i> <i>A szabadság fantomja</i> <i>Egy szobalány naplója</i> <i>A vágy titokzatos tárgya</i> <i>Téjút</i> <i>Tristana</i>
Jim Jarmusch:	<i>Mystery Train</i>
Akira Kurosawa:	<i>Kurosawa – Álmod</i>
Vitalij Kanyevszkij:	<i>Dermedj meg, halj meg, támadj fel!</i>
Drahomíra Vihanová:	<i>Szélolt vasárnap</i>
Kira Muratova:	<i>Végelgyengülés</i>

1992

Dušan Makavejev:	<i>Szerelmi ügy</i> <i>Az ember nem madár</i> <i>Védtelen ártatlanság</i> <i>W. R.</i> <i>Sweet Movie</i>
Akira Kurosawa:	<i>Ran</i>
Alekszandr Szokurov:	<i>Az ember magányos hangja</i> <i>Második kör</i>

1993

John Cassavetes:	<i>Férjek (felújítás)</i>
Tom Kalin:	<i>Ájulás</i>
Orson Welles:	<i>Aranypolgár</i> <i>A sanghaji asszony</i>
Jean-Claude Lauzon:	<i>Léolo</i>
Goran Marković:	<i>Tito és én</i>
Dušan Makavejev:	<i>A gorilla délben fürdik</i>

1994

Yasujiro Ozu:	<i>Tokiói történet</i>
Wim Wenders:	<i>Távol, és mégis oly közel</i>
Satyajit Ray:	<i>A látogató</i>
Zhang Yimou:	<i>Kjú Dzsü története</i>

1998

Nick Cassavetes:	<i>Csillagot az égről</i>
Oldřich Lipský:	<i>Limonádé Joe (felújítás)</i>

1999

Karen Sahnazarov:	<i>A telihold napja</i>
Srdan Dragojević:	<i>Sebek</i>

2000

Nyikolaj Doszta:	<i>Felhőmenyország</i>
------------------	------------------------

Magyar filmek:

Szász János:	<i>Woyzeck</i>
Janisch Attila:	<i>Árnyék a havon</i>
Pacskovszky József:	<i>Esti Kornél csodálatos utazása</i>
Kardos Ferenc:	<i>A világ legkisebb alapítványa</i>
Dárday István:	<i>Tükröződések</i>
Szőke András:	<i>Helyfoglalás</i>
	<i>Tündérdomb</i>

A MAGYAR NEMZETI FILMARCHÍVUM KIADVÁNYAI

Összeállította: Ignéczi Lilla

1. **A Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum** / Közread. a Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1968. - I-III. kötet; 30 cm. - „Bizalmas”, kereskedelmi forgalomba nem került. - kötött D 3741/1-3 18865 18865

2. **A magyar film a Tanácsköztársaság idején** : 1919. április 12. 1979. április 12. / Bevez.: Garai Erzsi. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1969. - 35 p.: ill.; 20 cm. - Készült A magyar film a Tanácsköztársaság idején című tanulmánykötet alapján 952.439 (Magyarország) B 3980 8886 8886

3. **Zalán Vince – Santiago Alvarez kubai filmrendező dokumentumfilmjeiből**; Zalán Vince. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1973. - [16] p.: ill.; 25 cm 952.729.1 (Kuba) - 979.2 (Rendező) C 3960 14869 14869

4. **Bikácsy Gergely (1941–) (Glauziusz Tamás) – A Filmmúzeum barátai : Luis Buñuel életművéből**; Bikácsy Gergely (1941–) (Glauziusz Tamás); Buñuel, Luis (róla szól). - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1978. - 19 p.; 20 cm 917 (Műsorfüzetek, Ismertető) - 952.46 (Spanyolország) B 8095 18234 18234

5. **A magyar film három évtizede** / szerk. biz. Gombár József, Karsai Kulcsár István, Papp Sándor, Tárnok János, Veress József. - Budapest : MOKÉP : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1978. - 223 p.; [7] t. ill.; 19 cm. - Fotóillusztrációkkal. - 9630116626 fűzött : 20B 3260 7696 7696

6. **Féjja Sándor – A Ludas Matyi c. animációs és élőszereplős film konfrontációs hatásvizsgálata**; Féjja Sándor. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet) : MOKÉP, 1979. - 130 p. - (Film és közönség). - 5.952.439 (Magyarország) - 961.13 (Filmkritika, Elemzés) C 2191 7935 7935

7. **Ford, John (róla szól) – Film és szórakozás** / Szerk.: Király Jenő. - Bp. : MOKÉP : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1981. - 334 p. - Összeállítás 914 (Filmográfiák, Egyes adatok) - 961.1 (Filmesztétika) B 3990 9021 9021

8. **Hevesy Iván – A filmjáték esztétikája és dramaturgiája** / utószó: Gyertyán Ervin. - Hasonmás kiadás. - Budapest : Múzsák Közművelődési Kiadó (Múzsák) : Magyar Filmintézet (Magyar Nemzeti Filmarchívum), 1985. - 217, XX. p.; 16 cm. - Az eredeti kiadás megjelenésének adatai: Budapest : Athenaeum, 1925974 (Színész játék) B 4615 10341 10341

9. **Magyar Filmkalauz : Negyven év száz magyar nagyjátékfilmje** / vál. és szerk. Karcsai Kulcsár István, Verness József. - Budapest : Magyar Filmintézet (Magyar Nemzeti Filmarchívum) : Magvető, 1985. - 630 p.: ill.; 24 cm 952.439 (Magyarország) - 961.13 (Filmkritika, Elemzés) C 2820 10319 10319

10. **Megyeri Lili – Rainer Werner Fassbinder**; Megyeri Lili; Fassbinder, Rainer Werner (róla szól). - Budapest : Magyar Filmintézet (Magyar Nemzeti Filmarchívum) : Múzsák, 1986. - 132 p.: ill.; 17 cm. - (Filmbarátok kiskönyvtára) 952.430.1 (NSZK) - 979.2 (Rendező) B 4676 10485 10485

11. **Kabos Gyula** (róla szól) – Kabos Gyula : 1887-1941 / írta és összeáll. Cenner Mihály, Geréb Anna et al. - Budapest : Magyar Filmintézet (Magyar Nemzeti Filmarchívum), 1987. - 519 p.: ill.; 20 cm 952.439 (Magyarország) - 979.6 (Színész, Statiszta) C 2938 10827 10827

12. **Bereményi Géza – Eldorádó**; Bereményi Géza. - Budapest : Magyar Filmintézet (Magyar Nemzeti Filmarchívum) : Hunnia Stúdió (Hunnia Filmstúdió), 1988. - 123 p.; 18 cm. - (Filmforgatókönyv) 971 (Irodalmi forgatókönyv, Dialóglista, Script) B 5125 11368 11368

13. **Simonyi Lia – Ennyi! : Visszatekintés ötven év filmmunkájára 1937–1987** / jegyz., utószó: Erdélyi Z. Ágnes. - Budapest : Magyar Filmintézet (Magyar Nemzeti Filmarchívum), 1988. - 182 p.: ill.; 20 cm. - (Pályaképek) 952.439 (Magyarország) - 979.2 (Rendező) B 5131 11374 11374

14. **Corder, E. M. – A szarvasvadász** / Ford. Kelenhegyi Péter. - Budapest : Zrínyi Ny. : Magyar Filmintézet (Magyar Nemzeti Filmarchívum), 1989. - 173 p.; 20 cm. - Eredeti cím: The Deer Hunter - 820(73)-31 B 5292 11726 11726

15. **Hungarian cinema now** / ed. by Lia Somogyi. - Budapest : Magyar Filmintézet (Magyar Nemzeti Filmarchívum), 1989. - 31 lev.; 30 cm 952.439 (Magyarország) D 2364 11484 11484

16. **Scibor-Rylski, Aleksander (Aleksander Scibor-Rylski) – A vasember** / ford. az interjúkat és az életrajzokat kész. Pap Pál. - Budapest : Magyar Filmintézet (Magyar Nemzeti Filmarchívum), 1989. - 169 p.: ill.; 20 cm. - Eredeti cím: Człowiek z żelaza 971 (Irodalmi forgatókönyv, Dialóglista, Script) - 952.438 (Lengyelország) B 5307 11749 11749

17. **Szóts István – Röpirat a magyar filmművészet ügyében** / utószó: Marx József. - Budapest : Magyar Filmintézet (Magyar Nemzeti Filmarchívum), 1989. - [4], 87, [6] p.; 20 cm. - Az 1945-ös kiadás reprintje 979.2 (Rendező) - 952.439 (Magyarország) B 5244 11607 11607

18. **Blatty, William Peter (William Peter Blatty) – Az ördögűző** / ford. Hajdú Gábor. - Budapest : Zrínyi Ny. : Magyar Filmintézet (Magyar Nemzeti Filmarchívum), 1989. - 239 p.; 23 cm. - Eredeti cím: The exorcist - 820(73)-31C 3148 11530 11530

19. **A magyar film most** / szerk. Somogyi Lia. - Budapest : Magyar Filmintézet (Magyar Nemzeti Filmarchívum) : MOKÉP, 1989. - 107 p.; 20 cm 952.439 (Magyarország) B 5128 11371 11371

20. **A Magyar Filmintézet filmtára** / Összeáll. Pintér Judit. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1990. - 10 lev.; 30 cm 923 (Szakmai szervezetek, Egyesületek, Intézmények, Filmklubok) D 3164 15319 15319

21. **Hirsch Tibor (1955–) – Bosun! : Greenaway-jegyzetek**; Hirsch Tibor (1955-); Greenaway, Peter (róla szól). - Budapest : Magyar Filmintézet (Magyar Nemzeti Filmarchívum), 1991. - 155 p.: ill.; 17 cm. - (Filmkultúra-könyvek) B 5622 12416 12416

22. **Fénykép a tanítványoknak Balázs Béláról : Jegyzetek Tényi István dokumentumfilmjéhez** / összeáll. Karcsai Kulcsár István. - Budapest : Magyar Filmintézet (Magyar Nemzeti Filmarchívum), 1991. - 28 p.: ill.; 20 cm 952.439 (Magyarország) - 962.9 (Híradó- és dokumentumfilm, Filmriportázs) B 5601 12357 12357
23. **Berkes Ildikó (1949–) – Kurosawa Akira**; Berkes Ildikó (1949–); Kurosawa, Akira (róla szól). - Budapest : Magyar Filmintézet (Magyar Nemzeti Filmarchívum), 1991. - 149 p.: ill.; 17 cm. - (Filmkultúra-könyvek) 979.2 (Rendező) - 952.52 (Japán) B 5594 12333 12333
24. **Szilágyi Gábor – Tűzkereszttség : A magyar játékfilm története 1945–1953**; Szilágyi Gábor. - Budapest : Magyar Filmintézet (Magyar Nemzeti Filmarchívum), 1992. - 357 p.; 20 cm. - (Magyar filmtörténet) 931 (Gyártástörténet) - 952.439 (Magyarország) B 5647 12487 12487
25. **Sándor Tibor – Őrségváltás : A magyar film és a szélsőjobboldal a harmincas-negyvenes években**; Sándor Tibor. - Budapest : Magyar Filmintézet (Magyar Nemzeti Filmarchívum), 1992. - 199 p.; 16 cm. - (Filmkultúra-könyvek) 952.439 (Magyarország) B 5773 12799 12799
26. **Deésy Alfréd (Désy Alfréd) – Porondon, deszkán, mozivásznon : Visszaemlékezések** / szerk. Kőháti Zsolt. - Budapest : Magyar Filmintézet (Magyar Nemzeti Filmarchívum) : Orsz. Színháztörténeti Múzeum, 1992. - 202 p., 8 t.: ill.; 23 cm 952.439 (Magyarország) - 979.2 (Rendező) C 3495 12896 12896
27. **Hevesy Iván – A némafilm egyetemes története 1895–1929**; Hevesy Iván. - Budapest : Magyar Filmintézet (Magyar Nemzeti Filmarchívum), 1993. - 407 p.; 20 cm 951.1 (Némafilm) - 952 (A filmművészet története országok szerint) B 5879 13022 13022
28. **Geréb Anna – Szmoktunovszkij**; Geréb Anna. - Budapest : Magyar Filmintézet (Magyar Nemzeti Filmarchívum), 1993. - 131 p., [24] t.: ill.; 28 cm 952.47 (Szovjetunió) - 979.6 (Színész, Statiszta) D 2737 13029 13029
29. **Kracauer, Siegfried (Siegfried Kracauer) – Caligaritól Hitlerig : A német film pszichológiai története**; Kracauer, Siegfried (Siegfried Kracauer). - Budapest : Magyar Filmintézet (Magyar Nemzeti Filmarchívum), 1993. - 338 p.; 21 cm 952.430 (Németország) - 961.1 (Filmesztétika) B 5806 12872 12872
30. **Szilágyi Gábor – Életjel : A magyar filmművészet megszületése 1954–1956**; Szilágyi Gábor. - Budapest : Magyar Filmintézet (Magyar Nemzeti Filmarchívum), 1994. - 603 p.; 20 cm. - (Magyar filmtörténet) 952.439 (Magyarország) B 5968 13216 13216
31. **Magyar történelmi dokumentumfilmek filmográfiája 1970–1990** / Összeáll. Márton Ágnes, Varga Balázs; bev. Vásárhelyi Miklós. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet) : Magyar Film- és TV-művészek Szövetsége, 1995. - 67 p.; 21 cm 914 (Filmográfiák, Egyes adatok) - 952.439 (Magyarország) B 6461 14265 14265
32. **Szilágyi Gábor – A film fogalma : A sajtóság természetrajza**; Szilágyi Gábor. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1995. - 340 p.; 20 cm 961 (A filmművészet elmélete általában) - 961.1 (Filmesztétika) B 6272 13858 13858
33. **100 éves a mozi: Album** / Műv. vez. Lencső László; Gyulai Liviusz, Szabó Tamás [et al.] grafikái. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1995. - 4 + 25 lev. 952.439 (Magyarország) E 77 13960 13960

34. **100 éves a mozi: Magyar film és mozitörténeti kiállítás: Katalógus** / Szerk. Lencső László. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1995. - 32 p.: Ill.; 32 cm 952.439 (Magyarország) - 917 (Műsorfüzetek, Ismertető) D 2955 14053 14053
35. **Szilágyi Gábor – Magyar fotográfia története : A fémképtől a színesfényképig**; Szilágyi Gábor. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1996. - 337 p.; 24 cm - 77(439) C 3814 14251 14251
36. **Bordwell, David – Elbeszélés a játékfilmben** / Ford. Pócsik Andrea. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1996. - 379 p.: Ill.; 24 cm 961 (A filmművészet elmélete általában) - 961.1 (Filmesztétika) C 3851 14383 14383
37. **Truffaut, Francois – Alfred Hitchcock** / Közrem.: Helen Scott; Ford. Ádám Péter, Bikácsy Gergely. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet) : Pelikán Kiadó, 1996. - 248 p.: Ill.; 27 cm 972 (Rendezés) - 979.2 (Rendező) D 2959 14064 14064
38. **Kőhádi Zsolt – Tovamozduló ember tovamozduló világban: A magyar némafilm 1896–1931 között**; Kőhádi Zsolt. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1996. - 412 p.; 23 cm 952.439 (Magyarország) C 3778 14077 14077
39. **Berkes Ildikó (1949–) – A japán film világa**; Berkes Ildikó (1949–); Nemes Károly (1930-). - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1997. - 371 p.: Ill.; 21 cm 952.52 (Japán) - 979.2 (Rendező) B 6705 14745 14745
40. **Sándor Tibor – Őrségváltás után: Zsidókérdés és filmpolitika 1938–1944**; Sándor Tibor. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1997. - 234 p.: Ill.; 20 cm 920 (Filmpolitika általában) - 921 (Törvények, Rendeletek, Moziengedélyek) B 6718 14771 14771
41. **Magyar filmográfia: Játékfilmek = Hungarian feature films 1931–1997** / Fel. szerk. Varga Balázs; szerk. Balogh Gyöngyi [et al.]. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1997. - 1024 p.; 29 cm 914 (Filmográfiák, Egyes adatok) - 952.439 (Magyarország) D 3084 14820 14820
42. **Hungarian film directors** / Ed. by Gábor Gelencsér. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet) : Magyar Filmunió, 1999. - 383 p.: Ill.; 24 cm 911 (Lexikonok) - 979.2 (Rendező) C 4271 15821 15821
43. **Szilágyi Gábor – Elemi képtan elemei: Az álló- és mozgófényképről**; Szilágyi Gábor. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1999. - 570 p.; 24 cm - 77.01961 (A filmművészet elmélete általában) - 961.1 (Filmesztétika) C 4159 15480 15480
44. **Magyar rendezők könyve** / Szerk. Gelencsér Gábor. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet) : Magyar Filmunió, 1999. - 326 p.: Ill.; 24 cm 911 (Lexikonok) - 979.2 (Rendező) C 4344 16021 16021
45. **Kömlődi Ferenc – Az amerikai némafilm**; Kömlődi Ferenc. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1999. - 354 p.: Ill.; 20 cm 951.1 (Némafilm) - 952.73 (USA) B 7081 15590 15590
46. **Szilágyi Gábor – Potpourri : Egyveleg a (krono)fotográfia történetéből**; Szilágyi Gábor. - Budapest : Magyar Nemzeti Filmarchívum (Hungarian National Film Archive), 2000. - 391 p., [12] t.: ill.; 23 cm - 77.01 C 4522 16410 16410

47. **Balogh Gyöngyi – „Csak egy nap a világ...” : A magyar film műfaj- és stílustörténete 1929–1936;** Balogh Gyöngyi; Király Jenő. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 2000. - 712 p.; 24 cm 952.439 (Magyarország) - 961.1 (Filmesztétika) C 4293 15884 15884

48. **Györffy Miklós – A tizedik évtized : A magyar játékfilm a kilencvenes években és más tanulmányok;** Györffy Miklós. - Budapest : Palatinus : Magyar Nemzeti Filmarchívum (Hungarian National Film Archive), 2001. - 371 p.; 20 cm 979.2 (Rendező) - 952.430 (Németország) B 7469 16585 16585

49. **A magyar film olvasókönyve 1908–1943 : Szöveggyűjtemény** / Kőhádi Zsolt (vál., szerk., jegyzeteket írta). - Budapest : Magyar Nemzeti Filmarchívum (Hungarian National Film Archive), 2001. - 554 p.; 24 cm

50. **Magyar filmlexikon : I–II köt.** / szerk. Veress József. - Budapest : Magyar Nemzeti Filmarchívum (Hungarian National Film Archive), 2005. - 1571 p.; 24 cm. - I. köt. A – N 911 (Lexikonok) C 5147/1-2 18134 18134

51. **A magyar filmtörténet képeskönyve** / szerk. Gyürey Vera, Lencső László, Veress József. - Budapest : Osiris, 2007. - 382 p.: ill.; 30 cm. - (Libri de libris). - kötött : 9800 952.439 (Magyarország) D 3735 18859 18859

Sorozatok

Filmévkönyv

Filmévkönyv : A magyar film egy éve : 1979–2008. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet, Magyar Nemzeti Filmarchívum). - 21 cm

Filmspirál

Filmspirál 1 : Christian Metz szeminárium. - Budapest : Magyar Filmintézet (Magyar Nemzeti Filmarchívum), 1992. - 199 p.; 21 cm. - Szilágyi Gábor: A ruházat mint filmbeli kód B 5757 12741 12741

Filmspirál 2 : A sajtóság természetrajza; Magyar film magyar hangot keres; Párbeszéd a vetítővászonnal / Szerk. Györffy Miklós [et al.]. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1996. - 201 p.; 21 cm 961.1 (Filmesztétika) - 952.439 (Magyarország) B 6420 14184 14184

Filmspirál 3 : A film lélektana, 1937; Magyar film magyar hangot keres; A sajtóság természetrajza / Szerk. Györffy Miklós [et al.]. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1996. - 201 p.; 21 cm 961.1 (Filmesztétika) - 952.439 (Magyarország) B 6423 14187 14187

Filmspirál 4 : Metafora/metonímia; A film lélektana, 1937; Film és irodalom / Szerk. Györffy Miklós [et al.]. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1996. - 197 p.; 21 cm - 952.0961.1 (Filmesztétika) - 961.16 (Filmszemiotika, Strukturalizmus) B 6445 14232 14232

Filmspirál 5 : Metafora/metonímia; Kinegrafikus nyelvtan 1948; elemi képtan elemei / Szerk. Györffy Miklós [et al.]. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1996. - 199 p.; 21 cm 961.1 (Filmesztétika) - 961.16 (Filmszemiotika, Strukturalizmus) B 6482 14306 14306

Filmspirál 6 : Film és emlékezés; Metafora/metonímia; elemi képtan elemei / Szerk. Györffy Miklós [et al.]. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1997. - 196 p.; 21 cm 961.1 (Filmesztétika) - 961.16 (Filmszemiotika, Strukturalizmus) B 6547 14450 14450

Filmspirál 7 / Szerk. Györffy Miklós [et al.]. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1997. - 194 p.; 21 cm 961 (A filmművészet elmélete általában) - 961.1 (Filmesztétika) B 6627 14606 14606

Filmspirál 8 / Szerk. Györffy Miklós [et al.]. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1997. - 190 p.; 21 cm 961.1 (Filmesztétika) - 961.16 (Filmszemiotika, Strukturalizmus) B 6643 14629 14629

Filmspirál 9 : Jelek a filmben; A tér-idő jelölése; Nyelv, metafora, filmkép / Szerk. Györffy Miklós [et al.]. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1997. - 199 p.; 21 cm 961.1 (Filmesztétika) - 961.16 (Filmszemiotika, Strukturalizmus) B 6702 14736 14736

Filmspirál 10 : A mozgófénykép, 1911; A filmmontázs, 1926; A cseh film formanyelve / Szerk. Györffy Miklós [et al.]. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1997. - 201 p.; 21 cm 940 (A technika elmélete és története általában) - 961.1 (Filmesztétika) B 6721 14780 14780

Filmspirál 11 : A mozgófénykép, 1913; Mozgás-kép; Metaforák / Szerk. Györffy Miklós [et al.]. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1998. - 198 p.; 21 cm 951.1 (Némafilm) - 951.2 (Hangosfilm) B 6878 15103 15103

Filmspirál 12 : A mozi, 1915; Pudovkin, magyar filmdramaturg; történetek a magyar filmről / Szerk. Györffy Miklós [et al.]. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1998. - 200 p.; 21 cm 979.2 (Rendező) - 952.439 (Magyarország) B 6821 15007 15007

Filmspirál 13 : Vizuális szövegelmélet; A lenyomat színe; Mozgás-kép / Szerk. Györffy Miklós [et al.]. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1998. - 200 p.; 21 cm 952.439 (Magyarország) - 961 (A filmművészet elmélete általában) B 6855 15067 15067

Filmspirál 14 : A filmdráma, 1921; A film filozófiája, 1926; Analogikus vagy digitális / Szerk. Györffy Miklós [et al.]. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1998. - 196 p.; 21 cm 952.439 (Magyarország) - 961.16 (Filmszemiotika, Strukturalizmus) B 6873 15098 15098

Filmspirál 15 : Álomgyár, 1927; a filmdráma, 1921; Sztálin a filmről / Szerk. Györffy Miklós [et al.]. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1998. - 199 p.; 21 cm 961 (A filmművészet elmélete általában) - 961.14 (Műfajelmélet) B 6917 15167 15167

Filmspirál 16 : A Führer ízlése; A Párt a filmről; Hol a többi részem / Szerk. Szilágyi Gábor. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1998. - 199 p.; 21 cm 952.430 (Németország) - 952.439 (Magyarország) B 6946 15233 15233

Filmspirál 17 : Video/film; A Lasky-féle világítás; Aranyember 1918, 1936, 1962 / Szerk. Szilágyi Gábor. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1999. - 200 p.; 21 cm 931 (Gyártástörténet) - 920 (Filmpolitika általában) B 6987 15331 15331

Filmspirál 18 : Balázs Béla : Kiadatlan dokumentumok; Nyelv, film, ábrázolás: beállítás/ellenbeállítás; A filmszereplő belső nyelve / Szerk. Szilágyi Gábor. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1999. - 198 p.; 21 cm 961 (A filmművészet elmélete általában) - 961.1 (Filmesztétika) B 7023/a 15474 15474

Filmspirál 19 : A filmfelvevő- és vetítógép eredete, 1909; Tíz évvel Lumière után; A román némafilm / Szerk. Szilágyi Gábor. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1999.

- 199 p.; 21 cm 941 (Képfelvetőberendezések és felhasználásuk) - 947 (Archív munkák, Megőrzés, Restaurálás, Felújítás) B 7050 15531 15531

Filmspirál 20 : A filmtechnika története; Magyar műterem, 1937; Szabadalmak, 1932–1938 / Szerk. Szilágyi Gábor. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1999. - 200 p.; 21 cm 961 (A filmművészet elmélete általában) - 961.1 (Filmesztétika) B 7091 15617 15617

Filmspirál 21 : Sadoul, filmtörténetírás; Kézi színezés; 25 éves a mozi / Szerk. Szilágyi Gábor. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1999. - 197 p.: Ill.; 21 cm 940 (A technika elmélete és története általában) - 942 (Filmtrükk) B 7169 15836 15836

Filmspirál 22 : Az elbeszélő a filmben; Jazz, zene, film; Gépi színezés, 1900 / Szerk. Szilágyi Gábor. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 2000. - 198 p.: Ill.; 21 cm 940 (A technika elmélete és története általában) - 947 (Archív munkák, Megőrzés, Restaurálás, Felújítás) B 7184 15903 15903

Filmspirál 23 : Kisérleti filmszemiotológia; (Jazz)zene, film, atmoszféra; a film útja a mozivászonig / Szerk. Szilágyi Gábor. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 2000. - 200 p.; 21 cm 961 (A filmművészet elmélete általában) - 940 (A technika elmélete és története általában) B 7261 16057 16057

Filmspirál 24 : Kronosz gyermeke; Vetítések Budapesten; Gondolati tér és metafora / Szerk. Szilágyi Gábor. - Budapest : Magyar Nemzeti Filmarchívum (Hungarian National Film Archive), 2000. - 198 p.; 21 cm 961 (A filmművészet elmélete általában) - 961.1 (Filmesztétika) B 7334 16293 16293

Filmspirál 25 : Utalás a filmen; A magyar filmlaboratóriumok története 1901–1961; Régebbi történet / szerk.: Szilágyi Gábor. - Budapest : Magyar Nemzeti Filmarchívum (Hungarian National Film Archive), 2001. - 197 p.; 21 cm 961.1 (Filmesztétika) - 952.439 (Magyarország) B 7426 16508 16508

Filmspirál 26 : Mire megvénülünk; 2 x digitális; Pereg a film / Szerk. Szilágyi Gábor. - Budapest : Magyar Nemzeti Filmarchívum (Hungarian National Film Archive), 2001. - 200 p.: Ill.; 21 cm 940 (A technika elmélete és története általában) - 947 (Archív munkák, Megőrzés, Restaurálás, Felújítás) B 7471 16600 16600

Filmspirál 27 : A mozirevizió; Utalás a filmen; Új színvilág / Szerk. Szilágyi Gábor. - Budapest : Magyar Nemzeti Filmarchívum (Hungarian National Film Archive), 2001. - 196 p.; 21 cm 940 (A technika elmélete és története általában) - 946 (Fényképezési anyagok, Eszközök, Világítás) B 7504 16683 16683

Filmspirál 28 : A kinematográfiai idő-tér és montázs; Gázolás; Történetek a magyar film(díszlet)ről, 1956–1985 / szerk. Szilágyi Gábor. - Budapest : Magyar Nemzeti Filmarchívum (Hungarian National Film Archive), 2001. - 193 p.; 21 cm 922 (Filmjog) - 961 (A filmművészet elmélete általában) B 7605 16979 16979

Filmspirál 29 : A Goszokino esztétikája; Államszocialista ünnepeink filmhíradón / szerk. Balogh Gyöngyi et al. - Budapest : Magyar Nemzeti Filmarchívum (Hungarian National Film Archive), 2002. - 155 p.: nincs; 21 cm 952.47 (Szovjetunió) - 952.439 (Magyarország) B 7661 17137 17137

Filmspirál 30 : Janovics Jenő / szerk. Balogh Gyöngyi et al. - Budapest : Magyar Nemzeti Filmarchívum (Hungarian National Film Archive), 2002. - 160 p.; 21 cm 951.1 (Némafilm) - 947 (Archív munkák, Megőrzés, Restaurálás, Felújítás) B 7793 17442 17442

Filmspirál 31 : Máriássy Félix 1919–1975 / szerk. Balogh Gyöngyi et al. - Budapest : Magyar Nemzeti Filmarchívum (Hungarian National Film Archive), 2003. - 200 p.; 21 cm 952.439 (Magyarország) - 979.2 (Rendező) B 7796 17445 17445

Filmspirál 32 : Filmkultúra 2002 / szerk. Balogh Gyöngyi et al. - Budapest : Magyar Nemzeti Filmarchívum (Hungarian National Film Archive), 2003. - 193 p.; 21 cm 961.13 (Filmkritika, Elemzés) - 979.1 (Filmíró) B 7799 17448 17448

Filmspirál 33 : Fejős Pál 1897–1963 / összeáll. Balogh Gyöngyi. - Budapest : Magyar Nemzeti Filmarchívum (Hungarian National Film Archive), 2004. - 214 p.; ill.; 21 cm 952.439 (Magyarország) - 952.73 (USA) B 7890 17718 17718

Moveast (1–9.)

Moveast : International film periodical / ed. by Ivan Forgács et al. - Budapest : Magyar Nemzeti Filmarchívum (Hungarian National Film Archive), 1991–2003. - ill.; 24 cm

Magyar Filmográfia

Magyar Filmográfia : Rövidfilmek 1945–1960 / szerk. Molnár István, Luttor Márta. - Budapest : Magyar Film-tudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1979. - 563 p. 914 (Filmográfiák, Egyes adatok) - 952.439 (Magyarország) B 3303 7783 7783

Magyar Filmográfia : Játékfilmek 1970–1974 / összeáll. Lendvai Gáborné. - Budapest : Magyar Film-tudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1980. - 240 p. 913 (Katalógusok, Bibliográfiák, Repertóriumok) - 914 (Filmográfiák, Egyes adatok) B 3430 8198 8198

Magyar Filmográfia : Rövidfilmek 1961–1970 / szerk. Luttor Márta, Hollós Adrienne. - Budapest : Magyar Film-tudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1981. - 890 p. 952.439 (Magyarország) - 914 (Filmográfiák, Egyes adatok) B 3674 8348 8348

Magyar Filmográfia : Játékfilmek 1975–1979 / összeáll. Lendvai Erzsi. - Budapest : Magyar Filmintézet (Ma-gyar Nemzeti Filmarchívum), 1985. - 263 p.; 20 cm 952.439 (Magyarország) - 914 (Filmográfiák, Egyes adatok) B 4551 10207 10207

Magyar Filmográfia : Játékfilmek 1980–1984 / összeáll. Lendvai Erzsi. - Budapest : Magyar Filmintézet (Ma-gyar Nemzeti Filmarchívum), 1987. - 160 p.; 20 cm 952.439 (Magyarország) - 914 (Filmográfiák, Egyes adatok) B 4880 10865 10865

Magyar Filmográfia : Animációs filmek 1971–1980 / összeáll. Lendvai Erzsi. - Budapest : Magyar Filmintézet (Magyar Nemzeti Filmarchívum), 1990. - 258 p.; 20 cm 952.439 (Magyarország) - 962.5 (Animáció, Rajz- és báb-film, Trükkfilm, Reklámfilm) B 5527 12217 12217

Magyar Filmográfia : Játékfilmek 1985–1989 / összeáll. Gombos Judit. - Budapest : Magyar Filmintézet (Ma-gyar Nemzeti Filmarchívum), 1991. - 190 p.; 20 cm 952.439 (Magyarország) - 914 (Filmográfiák, Egyes adatok) B 5604 12361 12361

Magyar Filmográfia : Dokumentumfilmek 1971–1980 / összeáll. Farkas Márta. - Budapest : Magyar Film-intézet (Magyar Nemzeti Filmarchívum), 1991. - 741 p.; 20 cm 914 (Filmográfiák, Egyes adatok) - 952.439 (Ma-gyarország) B 5590 12326 12326

Magyar Filmográfia : Dokumentumfilmek, animációs-, rövid- és reklámfilmek 1933–1938 / összeáll. Komár Erzsébet. - Budapest : Magyar Filmintézet (Magyar Nemzeti Filmarchívum), 1993. - 515 p.; 20 cm 952.439 (Magyarország) - 914 (Filmográfiák, Egyes adatok) B 5882 13025 13025

Magyar Filmográfia : Dokumentumfilm, animációs film, rövidfilm / összeáll. Farkas Márta, Lendvai Erzs. - Budapest : Magyar Filmintézet (Magyar Nemzeti Filmarchívum), 1993. - 439 p.; 20cm 914 (Filmográfiák, Egyes adatok) - 962.9 (Híradó- és dokumentumfilm, Filmriportázs) B 5819 12899 12899

Magyar Filmográfia = Hungarian feature films 1931–1998 : Játékfilmek / Fel. szerk. Varga Balázs. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1999. - 1276 p.; 24 cm 914 (Filmográfiák, Egyes adatok) - 952.439 (Magyarország) C 4290 15877 15877

Filmográfiai Közlemények

Filmográfiai közlemények 1965–1974 : A Filmarchívum Filmográfiai Csoportjának évi közlönye / szerk. Luttor Márta, Traser Mária, Luttor Márta. - Budapest : Magyar Nemzeti Filmarchívum (Hungarian National Film Archive), 1965–1974. - 30 cm

Filmművészeti könyvtár (1–67.)

Szalay Károly (1929) – A filmkomikum anatómiája; Szalay Károly (1929). - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1967. - 239 p. - (Filmművészeti könyvtár). - 33. - 82.081961.1 (Filmesztétika) C 1308 3347 3347

Garroni, Emilio (Emilio Garroni) – Szemiotika és esztétika : Válogatott tanulmányok / Vál., szerk. Szilágyi Gábor. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1979. - 446 p. - (Filmművészeti könyvtár). - 61. - 003.62961.1 (Filmesztétika) B 3482 8192 8192

Zalán Vince – Fejezetek a dokumentumfilm történetéből; Zalán Vince; Flaherty, Robert (róla szól); Vertov, Dziga (róla szól). - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1983. - 354 p.; 18 cm. - (Filmművészeti könyvtár). - 70.961.14 (Műfajelmélet) - 962.9 (Híradó- és dokumentumfilm, Filmriportázs) B 4149 9389 9389

A tömegművészetek szemiotikájának problémáiról / szerk. Alicja Helman, Maryla Hopfinger, Hanna Książek-Konicka. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1982. - 331 p. - (Filmművészeti könyvtár). - 69. - 003961.16 (Filmszemiotika, Strukturalizmus) B 4026 9131 9131

Szilágyi Gábor – Film és cselekmény : A szöveg/cselekmény fogalma és modellálása a filmben; Szilágyi Gábor. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1983. - 387 p.; 18 cm. - (Filmművészeti könyvtár). - 68.961 (A filmművészet elmélete általában) - 961.1 (Filmesztétika) B 4098 9246 9246

Filmbarátok kiskönyvtára

Nemes Károly (1930–) – Pier Paolo Pasolini; Nemes Károly (1930–); Pasolini, Pier Paolo (róla szól). - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet) : NPI, 1975. - 99 p.; ill. - (Filmbarátok kiskönyvtára). - 6.952.45 (Olaszország) - 979.2 (Rendező) B 2904 6865 6865

Karcsai Kulcsár István (1925–) – Michelangelo Antonioni; Karcsai Kulcsár István (1925–); Antonioni, Michelangelo (róla szól). - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet) : NPI,

1976. - 109 p.: ill. - (Filmbarátok kiskönyvtára). - 7.952.45 (Olaszország) - 979.2 (Rendező) B 3692 6868 6868

Kelecsényi László – Zbigniew Cybulski / szerk. Karcsai Kulcsár István. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet) : Népművelési Propaganda Iroda, 1977. - 89 p.: ill.; 17 cm. - (Filmbarátok kiskönyvtára). - Fotókkal. - 9635622767 fűzött B 8392 18989 18989

Szabó György – Gaál István; Szabó György; Gaál István (róla szól). - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet) : NPI, 1978. - 101 p.: ill. - (Filmbarátok kiskönyvtára). - 13.952.439 (Magyarország) - 979.2 (Rendező) B 3226 7610 7610

Veress József (1934–) – Kovács András; Veress József (1934–); Kovács András (róla szól). - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet) : NPI, 1980. - 140 p.: ill. - (Filmbarátok kiskönyvtára) 952.439 (Magyarország) - 979.2 (Rendező) B 3689 8358 8358

Karcsai Kulcsár István (1925–) – Liv Ullmann; Karcsai Kulcsár István (1925–); Ullmann, Liv (róla szól). - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet) : NPI, 1980. - 94 p.: ill. - (Filmbarátok kiskönyvtára) 952.485 (Svédország) - 979.6 (Színész, Statiszta) B 3444 8212 8212

Deák Attila – Ruttkai Éva; Deák Attila; Ruttkai Éva (róla szól). - Budapest : Magyar Nemzeti Filmarchívum (Hungarian National Film Archive) : Népművelési Propaganda Iroda, 1981. - 103 p.: ill. - (Filmbarátok kiskönyvtára) 952.439 (Magyarország) - 979.6 (Színész, Statiszta) B 3708 8402 8402

Nemes Károly (1930–) – Alfred Hitchcock; Nemes Károly (1930–); Hitchcock, Alfred (róla szól). - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet) : NPI, 1982. - 86 p.: ill.; 17 cm. - (Filmbarátok kiskönyvtára) 952.73 (USA) - 979.2 (Rendező) B 4063 9188 9188

Karcsai Kulcsár István (1925–) – John Cassavetes; Karcsai Kulcsár István (1925–); Cassavetes, John (róla szól). - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet) : NPI, 1982. - 79 p.: ill. - (Filmbarátok kiskönyvtára) 952.73 (USA) - 979.2 (Rendező) B 3851 8641 8641

Kelecsényi László – Vaszilij Suksin; Kelecsényi László; Suksin, Vaszilij (róla szól). - Budapest : NPI : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1983. - 112 p.: ill.; 17 cm. - (Filmbarátok kiskönyvtára) 952.47 (Szovjetunió) - 979.1 (Filmíró) B 4184 9444 9444

Bányai Gábor – Sándor Pál; Bányai Gábor; Sándor Pál (róla szól). - Budapest : NPI : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1983. - 109 p.: ill.; 17 cm. - (Filmbarátok kiskönyvtára) 952.439 (Magyarország) - 979.2 (Rendező) B 4188 9447 9447

Karcsai Kulcsár István (1925–) – Ranódy László; Karcsai Kulcsár István (1925–); Ranódy László (róla szól). - Budapest : NPI : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1983. - 77 p.: ill.; 17 cm. - (Filmbarátok kiskönyvtára) 952.439 (Magyarország) - 979.2 (Rendező) B 4191 9450 9450

Tarján Tamás – Bessenyei Ferenc; Tarján Tamás; Bessenyei Ferenc (róla szól). - Budapest : NPI : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1983. - 97 p.: ill.; 17 cm. - (Filmbarátok kiskönyvtára) 952.439 (Magyarország) - 979.6 (Színész, Statiszta) B 4194 9453 9453

Zay László – Huszárik Zoltán; Zay László; Huszárik Zoltán (róla szól). - Budapest : Magyar Filmintézet (Magyar Nemzeti Filmarchívum) : Múzsák, 1985. - 126 p.: ill.; 17 cm. - (Filmbarátok kiskönyvtára) 952.439 (Magyarország) - 979.2 (Rendező) B 4598 10307 10307

Pörös Géza – Gábor Pál; Pörös Géza; Gábor Pál (róla szól). - Budapest : Magyar Filmintézet (Magyar Nemzeti Filmarchívum) : Múzsák Közművelődési Kiadó (Múzsák), 1985. - 103 p.: ill.; 16 cm. - (Filmbarátok kiskönyvtára) 952.439 (Magyarország) - 979.2 (Rendező) B 4546 10202 10202

Filmtudományi szemle

Filmtudományi Szemle 1–41. - Budapest : Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (Magyar Filmintézet), 1972–1984. - 41 db

(4 sz. melléklet)

A MAGYAR NEMZETI FILMARCHÍVUM MUNKATÁRSAI 2008-BAN

Igazgatóság

Gyürey Vera *igazgató*

dr. Münnigné Berkes Ildikó *igazgatóhelyettes*

Szontagh Árpád *gazdasági igazgató*

Munkatársak:

Árvai Sándorné
Balog Éva
Balogh Gyöngyi
Balogh Márta
Báthory Erzsé
Bauer Györgyné
Beke Éva
Benyó Miklós
Bernáth Lászlóné
Bognár Károly
Boronyák Rita
Czuczor Istvánné
Cséry Ferenc
Csinger Sándorné
Dalmadi Ernő
Fazekes Eszter
Fejes Katalin
Felsőbüki Nagy Mónika
Fenyvesi István
Fillinger Katalin
Forgács Iván
Gaál Eszter
Gesztelyi Julianna
Horváthné Varga Katalin
Hugli Bálint
Ignéczi Lilla
Izsák Mária
Jurassza Zsófia
Kerékjártó Mihály
Kiricsi Angéla
Kispéter István
Kissné Göz Mária
Kolozsi Lajos
Komár Erzsébet
Korpás György
Kovács Adrien
Kurutz Márton

Lalík Sándor
Lencsó László
Lendvai Gáborné
Löwensohn Enikő
Lukácsné Baksi Anna
Márczé Brigitta
Máté László Zoltán
Meleg Regina
Mohai Katalin
Mohai Zsigmondné
Nagy Balázs
Németh Anna
Ötvös Géza
Pápainé Nyeste Györgyi
Pelsőczy Petra
Rafai Anikó
Réta János
Schweier László
Sík Dániel
Szilágyi Blanka
Szlauskó Katalin
Szmétana László
Szmétana Pál
Szőke Orsolya
Szudolszky Lászlóné
Tanner Gábor
Temesi Józsefné
Teszár Imre
Timárné Aponyi Magdolna
Tóth Ágnes
Tóth Imréné
Tóth Mihály
Traser Mária
Újhegyi Gyula
Varga János
Zrínyi Miklós
Zsótér Bertalan

(5.sz. melléklet)

A FILMSZALAG JÖVŐJE

Amikor azt mondjuk: *film*, természetesen az alkotásra, a műre gondolunk. Amikor azt mondjuk: *filmszalag*, akkor arról az általában 35 mm széles perforált szélű szalagról beszélünk, amelyikről képesek vagyunk 100 perc alatt a rajta sorakozó 144.000 képkockát egy óriási vászonra vetíteni. Ugyanerről a szalagról akár a sokcsatornás surround hangját is hallhatjuk a filmnek. A filmszalag a kezdetektől hordozója a filmnek, napjainkban azt mondhatjuk, hogy a legtöbb mozifilmnek.

Mit mutat a jelen?

A digitális technológia a filmkészítésben a mindennapok gyakorlatává vált. Különösen igaz ez az utómunka cégekre, hiszen a stúdióberendezések esetében nincsenek olyan méretkorlátok, melyek például ma még nehezítik a magasabb felbontású, hordozható digitális kamerák adattárolását. A digitális technológiát befogadó világvezető laboratóriumok szerint, a képfelviteli és a filmszínházi bemutatási oldalon filmalapúak a jelenleg legjobb minőséget adó eljárások. A filmalkotók viszont joggal követelik a digitális utómunkák adta nagy alkotói szabadságot, elfogadva és erősítve a filmreforgatást és a filmkópia-vetítést. A jelentősebb fesztiválsikereket vagy magasabb nézőszámot elérő sikerprodukciókat ma a nemzetközi gyakorlat szerint mind filmnyersanyagra forgatják és filmszalagon mutatják be. Az utómunka során viszont a legfejlettebb digitális megoldások segítik a filmkészítőket. Elképzelhetetlen vállalkozás a mai vizuális elvárásokat digitális trükkök, különleges fényelések nélkül elérni. A mai költséghatékony számítógépes megoldások a 15 mm-es filmszalag akadémiai képpoldal arányú képkockáinak digitalizálását 2048 x 1536 pixel szám és elegendő színinformáció mellett széles körben teszik lehetővé. Ez a 2K felbontású digitális film. Hozzávetőleg 1,5 terabyte adatot jelent egy film. Jelenleg nem ismert olyan digitális tárolási megoldás, amely a filmszalaghoz hasonlóan, bizonyítottan hosszú távú archiválási lehetőséget adna.

Mit hoz a jövő?

Az már nem kérdés, hogy a digitális megoldások átveszik a filmszalag szerepét a képalkotás, rögzítés, utómunka, tárolás, terjesztés-továbbítás, archiválás, megjelenítés területein.

A kérdés az, hogy mikor?

A 35 mm-es filmszalagon lévő kép a már említett 2K felbontású megoldáshoz képest jóval több információt hordoz. Jó közelítéssel mondható, hogy a 4K felbontású (4096 x 3072 pixel számú) digitális megoldások már helyettesíthetik a filmszalagot, melyek kb. 6 terbyte helyet kérnek egy film számára a számítógépeken. Legalább ilyen minőségű kamerára, rögzítésre, utómunkára, tárolásra, archiválásra, továbbító hálózatra, mozi projektorra van szükségünk ahhoz, hogy lecserélhessük a jól bevált filmszalagot. Sok eszköz és megoldás már létezik ebben a minőségben. Megbízható és gazdaságos 4K kamera, valamint rögzítés még nincs, de nagyon ígéretesek a kamera-gyártók fejlesztései. 2K, 4K utómunka-folyamatokhoz (Digital Intermediate, DI) szükséges eszközök és eljárások

már elterjedtek a laboratóriumokban. A tárolás megoldott, viszont az archiválásra még nincs válasz. A mozi oldala technikailag kész. Elfogadott 2K, 4K terjesztési és vetítési standard létezik (Digital Cinema), a továbbiakban gazdasági kérdés az átállás.

Az átmeneti időszak már lassan 10 éve tart, és várhatóan még további 10 év kell annak az óriási filmiparnak a teljes digitális átálláshoz, mely iparágat technikai kérdésekben, a fejlesztések mellett, gyakran erős gazdasági érdekcsoportok is mozgatnak. Egészen biztos, hogy az archívumok további hosszú évtizedekig fognak filmszalagon archiválni, amellett, hogy bevezetésre kerülnek időtálló és megbízható digitális archív formátumok, adathordozók.

Aradi László
produkción igazgató
Magyar Filmlabor

